

Daabacaadda Hakikat – Buugga Lambarka: 1

CAQIIDADDA IYO ISLAAMKA

Turjumaad lagu daray sharaxaad iyo faahfaahinta buugga

"Ictiqaad-Nama"

Waxaa qoray:

Wali-ga weyn ee Ilaahay jecel yahay, hanti qaali ah oo ka mid ah fadliga Eebbe, nin weyn oo wanaag lagu yaqaanno, si qoto dheer u yaqaan cilmiga, iftiin u ah xaq, runta, iyo diinta:

MAWLAA NA DIYAA' AD-DIIN KHAALID AL-BAGDAADI

(1778–1826)

Waxaa diyaariyay:

XUSEEN XILMI ISIK

daabacaadda koowaad

Hakikat Kitabevi

Darüşşefeka Cad. No: 53 P.K.: 35 34083

Fatih / İstanbul / TÜRKİYE

Tel: +90 (212) 523 45 56 - +90 (212) 532 58 43

Fax: +90 (212) 523 36 93

www.hakikatkitabevi.com

bilgi@hakikatkitabevi.com

Janaayo 2026

QORAAGA kitaabka

Sayid Mawlaana Diyaa' ad-Diin Khaalid al-Bagdaadi al-Cuthmaani (quddisa sirruh) waa qoraaga kitaabkan **"Ictiqaad-Naama"**. Wuxuu ku dhashay magaalada Shaxrazuur oo ku taalla waqooyiga Baqdaad sanadkii 1778 (1192 Hijri)¹, wuxuuna ku geeriyooday magaalada Dimishiq sanadkii 1826 (1242 Hijri). Waxaa loogu yeeraa "Al-Cuthmaani" maadaama uu ka soo jeedo faraca Cuthmaan Duun-Nuureyn –Khaliifkii saddexaad ee khulafaa'u raashidiin (Ilaahay ha ka raalli noqdee). Mawlaana Diyaa' ad-Diin wuxuu walaalkiis oo lagu magacaabo Sayid Mawlaana Maxmuud Saaxib Alla ha u raxmadee uu barayay **Xadiiska Jibriil** oo ah xadiiska labaad ee ku jira kitaabka Al-Arbaciin An-Nawawiyya ee uu qoray Imaam Nawawi, caalimka weyn ee ahlusunnaha. Markaas ayaa walaalkiis wuxuu ka codsaday inuu u sharxo xadiiskaas barakaysan. Mawlaana Khaalid si uu qalbiga walaalkiis u farxad galiyo ayuu aqbalay codsigaas, wuxuuna u qoray sharaxaad ku qoran Af Faarisi, kuna magacaaban buugga: **"Ictiqaad-Naama"**. Tarjumaaddan buuggan isagoo Af-Turki ah waxaa la yiraahdaa **"Herkes Lazım Olan İman"**; waxaana lagu turjumay luqado kale oo ay kamid yihiin: Ingiriisi (**Belief and Islam**), Faransiis (**Foi et Islam**), Jarmal (**Glaube und Islam**), Sannadkii 1969, waxaa sidoo kale lagu turjumay luqado badan sida: Tamil, Yoruba, Hausa, Malayalam iyo Danish. Ilaahay ha barakeeyo dhalinyarada daacadda ah, hana ku irsaaqo akhrinta iyo fahamka buuggan iyo barashada caqiidada suuban ee saxda ah ee ay gudbiyeen culimada Ahlu Sunnah wal Jamaaca.

OGEYSIISKA DAABACAYAASHA

Cid kasta oo rabta in buuggan ay u daabacdoo sida uu yahay ama lagu turjumo luqado kale, waxay haysataa oggolaansho, waxay xaq u leedahay inay si xor ah u daabacdo ama u turjunto. Qof kasta oo u guntada howshan kheyirka leh, waxaan u diraynaa duco aan ugu baryeyno Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa iyo mahadnaq xaggeenna ka yimaada. Waxaan si qalbi furan ugu mahadcelinaynaa dhammaan kuwa hawshaas barakeysan u istaaga. Si kastaba ha ahaatee, oggolaashahani waxaa ku xiran dhowr shardi oo muhiim ah: In tarjumaaddu noqoto mid sax ah, oo si daacad ah u tarjumeysa macnaha asalka ah ee qoraalka, in waraaqaha lagu daabacayo ay tayadoodu fiicnaato iyo in naqshadeynta qoraalka iyo habeynta buugga looga shaqeeyo si qurux badan, nadiif ah, kana madax bannaan khaladaad muuqda.

¹ Taariikhaha sannaduhu waxay marka hore u qoran yihiin hab miladi ah, kaddibna Hijri ah, taasoo ah taariikhda Islaamka ee ku saleysan dayaxa (Hijriga Bisha).

Fiiro gaar ah: Misionnarradu waxay ku dadaalaan faafinta Masiixiyadda; Yuhuudduna waxay baahiyaan waxyaabaha ku qoran Talmudka; maasooniyiinta waxay ku dadaalaan inay tirtiraan dhammaan diimaha. Madbacada Hakikat waxay dadaal u gashaa faafinta Islaamka. Qof leh caqli, cilmi iyo damiir, wuxuu garan karaa midka xaq ah ee u qalma in la taageero, wuxuuna ka qeyb qaadanayaa farxadda iyo liibaanta bini'aadamka aduunyo iyo aakhiraba.

Akhristaha sharafta leh, As-salaamu calaykum wa raxmatullaahi. Dhammaan qoraallada ku jira buuggan waxaa laga soo turjumay kutub ay qoreen culimada Islaamka. Tafati-raha wax cusub kuma darin. Dadaalkan aan sameyneyno ujeedadiisu waa inaan u adeegno aadanaha oo aan kasbanno dareenka kuwa ilaaliya xuquuqda dadka. Marka aad si fiiro leh u akhrido qoraallada culimada waa-weyn, caalamkana laga ixtiraamo, waxaad ka heli doontaa cilmi faa'iido leh mid maaddi ah iyo mid ruuxi ah haddii Allahu Tacaalaa idmo. Waxaan kuu diraynaa salaam iyo jacayl. Allahu Tacaalaa ha ku siiyo caafimaad wanaagsan iyo nolol barwaaqo iyo mid kheyr leh. Aamiin!

Ducada la oranayo: **“Subxaanallaahi wa bi-xamdihi, Subxaanallaahil-Cadiim”** oo loo yaqaan **“Kalimadda Tanziih”**, waxay leedahay fadli aad u weyn. Haddii qofku uu ku celceliyo ducadan boqol jeer oo subaxdii iyo fiidkii ah, waxaa loo dambi dhaafayaa dambiyadiisii hore, sidoo kalena waxaa laga dhowraa in uu dib ugu noqdo dambiyada. Ducadan barakaysan waxaa laga soo xigtay warqadaha lambarradooda kala yihiin 307 iyo 308 ee ku jira kitaabka caanka ah ee **Al-Maktubaat**, oo uu qoray waliga weyn iyo caalimka Alle doortay, Al-Imaam Ar-Rabbaani quddisa sirruh. Markaad dhahdid magacyadan sharafta leh ee Allahu Tacaalaa Yaa Raxmaan, Yaa Raxiim, Yaa Cafuww, Yaa Kariim waa kuwa lagu ducaysto si loogu helo: Naxariistiisa guud iyo midda gaar ahaaned, dambi-dhaafkiisa fudud ee uusan cidna ku cigaabin, kariimnimadiisa iyo deeqsinimada uu addoomadiisa siiyo.

Daabacada Hakikat , oo ku taalla xaafadda Faatix ee magaalada Istanbul, waxay u heellan tahay fidinta diinteenna Islaamka, si qalbiyada dadka loogu abuuro jacayl iyo qadarin diinta Islaamka ah. Allah Subxaanahu haka raalli noqdo cid kasta oo nagu garab istaagta hawshan kheyarka ah. Aamiin.

Magacyadani waa astaan ka tarjumeysa Quluub jilicsan iyo kalsooni Rabbaani ah, waxaana barakeysan qofka si daacadnimo leh ugu celceliya.

Salliga nebiga. **“Wa sallallaahu calaa Sayyidinaa Muxammad wa calaa Aalihi Muxammad, wa baarik calaa Sayyidinaa Muxammad wa calaa Aalihi**

Muxammad. Allaahumma Rabbanaa aatinaa fid-dunyaa xasanatan, wa fil-aakhirati xasanatan, wa qinaa cadaaban-naar, bi-raxmatika yaa Arxamar-Raaximiin! Aamiin.”

Waxaa ku jiraa

<u>CAQIIDADDA IYO ISLAAMKA.....</u>	<u>5</u>
<u>HORUDHACA</u>	<u>11</u>
<u>IIMAANKA IYO ISLAAMKA</u>	<u>17</u>
<u>ARKKANTA ISLAAMKA</u>	<u>21</u>
<u>ARKANTA IIMAANKA</u>	<u>28</u>
<u>LABA WARQADOOD OO UU QORAY SHARAF AD-DIN MUNIIRI.....</u>	<u>88</u>
<u>"ALLAAH WUU JIRAA WAANA HAL;</u>	<u>97</u>
<u>“SALAFIYADDA”</u>	<u>105</u>

CAQIIDADDA IYO ISLAAMKA HORDHAC

Aan ku bilawno buuggan magaca Allah, Bismillaahi.

Magaca "Allaah" waa hoyga ugu fiican.

Nimcadiisuna waa mid aan la qiyaasi mise la koobi karin,

Waa rabi, jecelna inuu dambi dhaafo, waana naxariis badane.

Allahu Tacaalaa wuxuu naxariis u muujiyaa dhammaan dadka ku nool aduunyada; wuxuu u abuuray waxa ay u baahan yihiin, hadana uu u kala diray dadka oo dhan. Wuxuu tusay dariiqa keena farxada aan dhammaad lahayn. Wuxuu hanuuniyaa cidda uu doono ee horay uga tagtay wadadii xaq, kuna dhacday wadada gaalnimada iyo bidcada, sababo la xiriira in la khalday nafsadooda, inuu la socdo asxaab shar caadeysatay, buugaag iyo warbaahinta saameynta wadata, isagoo ka badbaadinaya halaagga aan dhammaadka lahayn. Allahu Tacaalaa ma siiyo nimcadan kuwa dulmiga sameeya ee xadka dhaafay, wuxuu u oggolaanayaa inay ku sii jiraan waddada gaalnimada ee ay ku faraxsan yihiin. Aakhiro, Allahu Tacaalaa wuxuu cafin doonaa kuwa uu doortay ee ka mid ah Mu'miniinta, inkasta oo ay suurto gal tahay inay tagaan Naarta, balse wuxuu marka dambe gelin doonaa Jannada. Allahu Tacaalaa ayaa kaliya abuura noolaha oo dhan, wuxuu joogteeyaa jiritaanka dhammaan makhluuqyada mar kasta, wuxuuna ka ilaaliyaa cabsi iyo argagax. Marka, annagoo isku halleynayna magaca sharafta leh ee Allahu Tacaalaa, oo ka rajeyneyna gargaar, ayaan ku bilaabaynaa qorista kitaabkan.

Erayga **"xamd"** waxaa loola jeedaa rumeysnaanta iyo qirashada in Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa uu yahay kan abuuray nimcooyinka oo dhan, isaguna u soo diray halka erayga **"Shukri"** ay tahay in la adeegsado dhammaan nimcooyinkaas si waafaqsan shareecada Islaamka.

Ma tiro koobna kitaabta qiimaha leh ee laga qoray caqiidada Islaamka sida amarradeeda iyo mamnuucyadeeda. Kumanaan kitab ayaa loo turjumay luqado shisheeye waxaana loo qaybiyay dalal badan oo caalamka ah. Dhanka kale, waxaa jira dad niyad xun leh oo garaad gaaban, munaafiqiin (kuwa iska dhiga Muslimiin laakiin aan rumaysnayn), iyo kuwo jaahil ah oo haysta jagooyin diimeed, lana marin-habaabiyay iyadoo la adeegsaday basaasiin Ingiriis ah. Dadkani waxay si joogto ah u weerareen shareecada Islaamka ee wax ku-oolka ah, naxariistana badan. Waxayna ku dadaaleen in ay sumcad xumeeyaan, beddelaan, isla markaana ay Muslimiinta sirtaan.

Si kastaba ha ahaatee, waxay mahad u sugnaatay Allah, waayo waxaa farxad ah in ku dhawaad waddan kasta ay joogaan culimada Islaamka oo si

joogto ah ugu dadaalaya faafinta iyo difaacidda diinta Islaamka. Waa Culimo xaq ku sugan, kuwaas oo cilmiga ka dhaxlay Saaxiibadii Nabi Muxammad (calayhis-salam) una gudbiyay ummadda iyagoo ku qoray kitaabo, waana culimada **Ahlu Sunna wal-Jamaaca**. Dhanka kale, waxaa la arkaa khudbado iyo qoraallo aan munaasib ahayn oo lagu andacoodo in laga soo xigtay **Quraanka Kariimka** iyo Xadiisyada Nabiga (calayhis-salam), balse dhab ahaantii si khaldan loo fasiray, waxaana qoray dad aan akhriyin ama aan fahmin kutubta culimada Ahlu Sunna. Khudbadaha iyo qoraalladaasna wax saamayn ah kuma yeelan karaan iimaanka adag ee walaalaheenna Muslimiinta ah. Taas beddelkeed, waxay muujinayaan kuwa fidinaya jaahilnimadooda.

Qof sheegta inuu Muslim yahay ama la arko isagoo salaadda jamaacada la tukanayo, waa in Muslim ahaan loo arkaa. Haddii marka dambe laga arko hadal, qoraal ama dhaqan khilaafsan cilmiga iimaanka ee ay sheegeen culimada Ahlu Sunna, waxaa loo sheegayaa in waxa uu sameynayo ay yihiin kufri ama bidco. Waxaa lagu waaninayaa inuu ka haro arrintaas oo uu toobad keeno.¹ Haddii uu kaga jawaabo caqli gaaban iyo fikir liita oo ah inuu ka hari doonin, markaas waxaa la ogaanayaa inuu yahay ahlu bidci ama **murtad** oo micnaheedu yahay qof diinta ka baxay ama qof is iibiyay oo u adeega gaalada ingiriiska. Xitaa haddii uu sii wado salaadda, xajka, cibaadooyin kale iyo camal wanaagsan, ilaa uu ka tago waxa kufriga keena uuna toobad keeno, Muslim ma noqonayo. Sidaas darteed, dhammaan Muslimiinta waa inay bartaan waxa kufriga keena si ay uga fogaadaan inay noqdaan murtadiin. Waa inay si fiican u gartaan gaalada iyo kuwa munaafiqiinta ah ee Muslimiin iska dhiga, gaar ahaan basaasiinta ingiriiska, kana feejignaadaan shartooda.

Rasuulkeenna Muxammad (SCW) wuxuu xadiiska shariifka ku sheegay in Qur'aanka laga fahmi doono micnayaal khaldan oo been ah. **Quraanka Kariimka** ah iyo **Xadiiska Shariifka** ah qaabab qaldan ayaa loo fahmi doonaa, kuwaasoo keeni doona in 72 kooxood oo baadi ah ay soo baxaan. Xadiiskan waxaa si faahfaahsan looga hadlay kitaabka **Al-Bariqa** iyo **Al-Xadiqa**, kuwaas kasoo xigtay labada kitaab ee caanka ah ee xadiiska ee kale ah Saxiix **Al-Bukhaari** iyo Saxiix **Muslim**. Waa inaan lagu kalsoonaanin kitaabta ama muxaadaraadka ay jeediyaan dadka ka tirsan kooxaha baadida

¹ Toobad (**Tawba**) waxay ka dhigan tahay in qofku ka shallaayo dembi uu galay, hadal uu yiri ama ficil uu sameeyey oo gaalnimo keeni kara, isla markaana go'aansado inuusan mar dambe ku noqon. In Alle laga baryo cafis oo la yiraahdo "**Astagfirullaah**" waa Istigfaar. Tawbadana waa in laga sameeyaa qalbiga, carrabka, iyo xubinta dambiga gashay: qalbigu waa inuu ka shallaayo; carrabkuna waa inuu baryo oo ducaysto; xubintu waa inay ka fogaato dambigaas.

ah ee isku bixiya magacyo yaab leh sida “culimada waaweyn ee Islaamka” ama “borofasoorada diinta”. Waa in aad si weyn uga feejignaataa khiyaamada ay wadaan tuugada iimaanka iyo cilmiga. Marka laga yimaado Muslimiintan jaahiliinta ah, waxaa jira kooxo kale sida: Shuuciyiinta, Masiixiyiinta faafiya diimaha, iyo kuwa maasooniyada ah. Sidoo kale, dhinaca kale waxaa ka jira Wahhaabiyiin isu dhiibay khiyaamooyinka Ingiriiska iyo Yuhuudda Zionist-ka ah. Dhamaantood waxay adeegsanayaan xeelado cusub si ay carruurta Muslimiinta ugu jahwareeriyaan. Waxay adeegsadaan maqaalada been-abuurka ah, aflaanta, riwaayadaha masraxa, idaacadaha iyo telefishinnada, iyo xitaa mareegaha internet-ka. Waxay u hurayaan malaayiin lacag ah sidii ay u tirtiri lahaayeen iimaanka iyo Islaamka. Balse, culimada Islaamka (raximahum-Allaah) waxay horay jawaabo dhameystiran u siiyeen kuwaas, waxayna dadka u iftiimiyeen jidka saxda ah ee Alle (Subxaanahu wa tacaalaa) ee ah kan liibaanta iyo badbaadada.

Culimadaas aan kasoo hadalnay waxaan ka dooranay kitaabka la yiraahdo **Ictiqad-naama** oo uu qoray Sheekh Diya’ud-Diin Khaalid al-Bagdaadi al-Cuthmaani (quddisa sirruh), kaasoo ahaa caalim weyn oo Islaami ah. Buuggan **Ictiqad-naama** waxaa horey loogu tarjumay af-Turki oo uu turjumay marxuum Xaaji Fayzullaah oo ka soo jeeday Kamah, Erzincan, wuxuuna ugu magac daray **Faraa’id al-Fawaa’id**, waxaana lagu daabacay dalka Masar sanadkii 1894 / 1312 Hijri. Sheekh Fayzullaah wuxuu muddo dheer macallin ka ahaa magaalada Söke ee dalka Turkiga, wuxuuna geeriyooday sanadkii 1905 / 1323 Hijri. Tarjumaaddan hadda aad akhrisaneysid waxaa loogu magac daray **Belief and Islam** (Caqiidda iyo Islaamka), waxaana markii ugu horreysay la daabacay sanadkii 1966. Si qoraalka loo kala saaro, sharraxaadayada waxaa lagu muujiyey astaanta afar geesoodka ah []. Waxaan mahad aan dhamaan laheyn u mahadnaqaynaa Allahu Tacaala, isagoo noo suurtageliyey daabacaadda kitaabkan barakaysan. Qoraalka asalka ah ee **Itiqad-naama** waxuu ku qoran yahay af-Faariisi, waxaana lagu kaydiyay Maktabadda Jaamacadda Istanbul, qeybta Ibnul-Emin Maxmud Kemal (F. 2639).

Dhamaadka mowduuca kusaabsan guurka gaalada ee kitaabka **Ad-Durr al-Mukhtaar** oo uu qoray caalimka wayn ee Calaa’ud-Diin Al-xaskafi (Raximahu’llaahu Tacāla) waxaa ku qoran; "Haddii gabar Muslimad ah oo leh nikax sharci ah aysan garanayn diinta Islaamka marka ay gaarto qaangaarnimo, nikaxeedu wuu burayaa [waayo waxay noqoneysaa murtad iyadoo lumisay iimaankii]. Waa in la baraa Sifooyinka Alle (Allahu Tacaalaa), markaasna waa inay ku celisaa oo tiraahdaa: 'Waxaan rumeysanahay Sifooyinkan.' Markuu arrintan fasirayey ayuu Ibni Caabidiin

(Raximahu'llaahu Tacāla) yiri: "Markay gabartu yar tahay, waxay ku abtirsaneysaa diinta waalidkeed; sidaas darteed waa Muslimad. Laakiin marka ay qaangaarto, qeyb kama sii ahaaneyso diinta waalidkeed. Haddii ay qaan-gaarto iyadoo aan aqoon u lahayn diinta Islaamka, waxay noqoneysaa murtad." Haddii aysan baran oo ayna rumaysan lixda tiir ee iimaanka, isla markaana aysan aaminsanayn in loo baahan yahay in lagu dhaqmo waxyaabaha Islaamka uu farayo, ma ahaanayso Muslimad xitaa haddii ay ku dhawaqdo **kalimadda tawxiidka**, taas oo ah, **“La ilaaha illallaahu Muxammadur-Rasuulullaah,”** (micnaheedu yahay: “Allah oo kali ah ayaa jiraa, Muxammadna (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) waa Rasuulkii uu Allahu Tacaala diray”). Waa in ay barato oo ay rumaysato lixda tiir ‘Aamantu billaahi...’ iyo sidoo kale inay tiraahdo, “Waxaan aqbalayaa amarrada iyo reebidda Allahu Tacaala.” Fasiraadda Ibn Cabidin waxay caddaynaysaa in gaalnimadu ay meesha ka baxeysa isla marka uu qofku ku dhawaaqo kalimadda tawxiidka oo uu si kooban u rumaysto macnaheeda. Sidoo kale, sidii Muslim kasta oo kale, waxaa waajib ah in qofkaasi sida ugu dhakhsaha badan uu u barto waxyaabaha aasaasiga ah ee **“Aamantu,”** (Lixdan tiir ee iimaanka waxay si faahfaahsan ugu xusan yihiin cutubka la yiraahdo “Tiirarka Iimaanka”, bogga 30.) sida ay u qoran tahay weedhan soo socota, una fahmo macnahooda saxda ah iyo axkaamta Islaamka ee lagama maarmaanka ah: **“Aamantu billaahi wa malaa’ikatihi wa kutubihi wa rusulih wal-yawmil-aakhiri wa bilqadari khayrihi wa sharrihi minallaahi Tacaalaa wal-bacthu bacdal-mawti xaqqun, ash-hadu allaa ilaaha illallaahu wa ash-hadu anna Muxammadan cabduhu wa Rasuuluhu.”** Haddii cunug Muslim ah uusan baran lixdan qodob ee iimaanka iyo cilmiga Islaamka kale ee la xariira, kana marag furin inuu rumaysan yahay, markuu qaangaaro, wuu riddoobayaa. Marka uu barto oo uu rumaysto oo uu helo iimaan sax ah, isla markaasba waxaa waajib ku ah inuu barto axkaamta Islaamka: faradka iyo xaaraamaha, sida loo qaato weysada iyo qubayska (qusl), sida loo tukado salaadaha faralka ah, iyo sida loo asturo xubnaha asturan (cawrada). Haddii qof Muslim wax laga weydiyo cilmigan, waxaa waajib ku ah inuu baro qofkaas ama ku hago kitaab Islaami ah oo sax ah. Haddii uusan jirin cid la weydiyo ama uusan jirin kitaab sax ah, waxaa qofkaas la gudboon in uu isagu iskiis u baadho. Haddii uusan baadhin, wuu gaaloobayaa. Ilaa uu ka helayana, waxaa mudadaas cudur daar u ah inuusan aqoonin. Qof Muslim ah oo aan gudan fardiyada waqtiyadooda, ama sameeya waxyaabo xaaraan ah, waxaa sugaya cadaab Naarta. kitaabkaan wuxuu si faahfaahsan uga hadlayaa lixda tiir ee iimaanka. Muslim kasta waa inuu si fiican u akhriyo buuggan, isla markaana ku dadaalo in caruurtiisa iyo cid kasta oo uu garanayo la gaarsiyo si ay u akhriyaan.

Qoraalkan gudahiisa, macnaha aayadaha Qur'aanka Kariimka ah waxaa loo soo bandhigay sida “**macnaha**” oo ah macnaha ay culimada **tafsiirka** (cilmiga fasiraadda **Qur’aanka**) ku fasireen. Macnaha dhabta ah ee aayaduhu waxay ahaayeen kuwo kaliya uu garan jiray Rasuulkii Ilaahay (SCW).

Rasuulku wuxuu macnayaashaas aayadaha Saxaabada ku baray xadiisyo badan gudahooda. Culimada tafsiiirka ayaa si cad u kala saaray xadiisyadaas saxda ah iyo kuwa been-abuurka ah ee ay faafiyeen dad sheegta diinta balse aan raacsanayn madhhabada afarta ah ee Ahlu-Sunna kuwaas oo ah munaafiqiin iyo zindiqiin naftooda ka iibsaday gaalada Ingiriiska. Marka ay culimadu waayaan xadiis cad oo ku saabsan aayad gaar ah, waxay u adeegsadaan cilmiga tafsiiirka si ay u fahmaan macnaheeda. Waxaa muhiim ah in la ogaado in qof kasta oo Af-Carabi ku hadla balse aan aqoon u lahayn culuumta Islaamka, kana maqan fahamka tafsiiirka, uusan fasiri karin **Qur’aanka**. Sida ku cad xadiiska sharafta leh: “**Qofkii Qur’aanka ku fasira sida uu isagu u fahmo, wuu gaaloobay.**”

Allahu Tacaalaa ha inaga dhigo kuwa ku sugnaada waddada toosan ee ay tilmaameen culimada Ahlu Sunna! Allahayow naga badbaadi beenta khiyaanooyinka leh ee ay faafiyaan kuwa jaahiliinta u ah diinta Islaamka, madhab-diidayaasha iyo munaafiqiinta ku naaxaya magaca “culimada waaweyn ee Islaamka”!

Dhammaan kitaabta ay daabacdo Hakikat Publishing oo ku qoran luqado kala duwan, waxaa lagu faafinayaa adduunka oo dhan iyadoo loo marayo internetka iyo qeybin toos ah.

Hadda, Muslimiinta adduunka waxay u kala baxeen saddex kooxood oo waaweyn: Kooxda koowaad waxay ka kooban tahay Muslimiinta xaq ah ee raacay jidkii Saxaabada. Waxaa loo yaqaanaa **Ahlu-Sunna** ama **Muslimiinta Sunniga** ah, ama **Firqatu an-Naajiyah**, taasoo micnaheedu yahay “kooxda laga badbaadinayo Naarta.” Kooxda labaad waxay ka kooban tahay kuwa cadaawadda u haya Saxaabada. Waxaa loo yaqaanaa **Shiicada** ama **Firqat ad-Daalla** (kooxda baadiyeysan). Kooxda saddexaad waxay colaad u hayaan Sunniga iyo Shiicadaba; waxaa loo yaqaanaa **Wahhaabiya** ama **Najdiya**, waayo waxay markii ugu horreysay ka soo baxeen gobolka Najd ee Sacudi carabiya. Waxaa sidoo kale lagu magacaabaa **Firqat al-Malcuuna** (kooxda la nacladay), maaddaama sida ku qoran kitaabkeena **sacaadatul-abadiyah** iyo **The Rising and the Hereafter** ay Muslimiinta ugu yeeraan gaalo, halka Nabigu uu nacladay cid kasta oo Muslimiinta sidaas ugu yeerta. Kala qeybsanaanta Muslimiinta ee saddexdan kooxood waxaa sababay Yuhuudda iyo Ingiriiska.

Qo kasta oo Muslim waa in uu mar walba ku celceliyaa kelmadda “**La ilaaha illa’laah**,” si uu nafsaddiisa u daahiriyo (tazkiya), taasoo micnaheedu yahay in uu iska nadiifiyo dambiyada iyo jaahliyadda dabiiciga ku ah nafaha bini’aadamka. Sidoo kale, waa in uu si joogto ah u yiraahdaa ducada “**Astagfirullah**,” si uu qalbigiisa u nadiifiyo (tasfiya), taasoo micnaheedu yahay in uu iska badbaadiyo gaalnimo iyo dembi, kuwaasoo kasoo jeeda nafta, Shaydaanka, saaxiibbo xunxun iyo buugaag waxyeelo leh.

Allaah Tacaalaa wuu aqbalaa ducada qofka adeeca Islaamka oo toobad keenay. Laakiin haddii qofku uusan tukanin salaadda, uu fiiriyo haween aan xijaabaneyn ama uu eego xubnaha cawrada ah ee dadka kale, ama uu cuno ama cabo wax xaaraan ah, waxaa la fahmayaa in uusan adeecin Islaamka. Ducadiisana lama aqbalo.

miladi	Hijri qorax	Hijri qamar
2001	 1380	 1422

HORUDHACA

[Si bilow barako leh oo qurux badan loogu sameeyo, Mawlaana Khaalid al-Bagdaadi (quddisa sirruh) wuxuu kitaabkiisa ku furay isagoo soo xiganaya warqaddii 17aad ee ku jirta juzka saddexaad ee **Al-Maktubaat**, taasoo uu qoray **Al-Imaam ar-Rabbaani Axmed alFaaruuqi Sirhindi (raxmatullaahi calayh**, geeriyooday 1624/1034). Waxa uu Imaamku ku yiri warqaddaas:]

Waxaan warqaddayda ku bilaabay Bismillaahi Raxmaani Raxiim. Mahad iyo ammaan aan xad lahayn waxay u sugnaatay Eebbe (Allahu Tacaalaa), kan na siiyey dhammaan noocyada naxariista, kana sara mariyey naxariistaas inuu naga dhigay Muslimiin, nagu sharfay in aan noqono Umadda Nebi Muxammad (calayhi-salaam), taasoo ah barakooyinka ugu sarreeya.

Waxaan u baahanahay in aan ka fikirno oo aan garano in Allahu Tacaalaa kaliya uu yahay kan qof walbo siiyaa dhammaan nicmo. Isaga kaligii ayaa abuuraa dhammaan waxyaabaha. Daqiiqad kasta isaga kaligii ayaa koonkan ku hayaa dhammaan makhluuqaadka joogo. Sifooyinka wanaagsan ee dadka isagay dib ugu noqonayaan. Nolosheena, caqligeena, aqoontayada, xooggeenna, dareemayaasha aragga, maqalka iyo hadalka, dhammaantood isagay ka yimaadan. Isaga ayaa had iyo jeer ah kan bixiya nicmooyin aan la tirin karin. Isaga ayaa bini'aadamka ka badbaadiya dhibaatooyinka, wuxuu aqbalaa ducada oo wuxuu fogeeyaa murugada iyo masiibooyinka. Kaliya isaga ayaa abuuraa dhammaan risqiga oo dhan kaddibna u yeelaa sabab ay inagu soo gaaraan. deeqsigiisa waa mid aad u ballaadhan, waxuuna gaarsiiyaa kuwa dambiilayaasha ah. Dembi dhaafidiisa waa mid weyn, ilaa uusan xitaa ceebeynin kuwa u hogaansami waaya amarradiisa ama ka fogaan waayo wixii uu mamnuucay. Markasta was mid naxariis leh, waa mid cafis badan, sidaas darteed, ma soo degdegsiiyo ciqaabta kuwa xaq u leh ciqaab iyo cadaab . Allahu Tacaalaa wuxuu si wanaagsan u siiya fadligiisa iyo naxariistiisa kuwa uu jecel yahay iyo kuwa cadowgiisa ahba. Fadliga ugu weyn ee ugu qiimaha badan waa inuu na tusay jidka saxda ah ee liibanta iyo badbaadada, isagoo dhiirrigelinaya inaan ku dul marin, laakiin aan gaarno Jannada. Allahu Tacaalaa wuxuu nagu amray in aan raacno Nebigeenna suubbanaa (SCW), si aan u helno nicmooyin aan xadidneyn, nicmooyinka aan dhammaaneyn, iyo raaxooyinka joogtada ah ee Jannada, iyo in aan kasbanno naxariista iyo jacaylka Eebbe.

nicmooyinkiisa waxay u iftiimayaan sida qorraxda oo kale. Nimco kasta oo aan ka helno bini'aadamka waxay toos uga timid Allahu Tacaalaa. Allahu

Tacaalaa waxuu dadka u adeegsada sidii wakiillo, wuxuuna dadkaas siiya rabitaan, awood iyo tamar ay dadka kale ugu fidiyaan gargaar. Sidaas darteed, isagaa ah kan kaliya ee wax walba na siiya, iyadoo uu u sii dhexmarayo dad ama meel kasta oo ay wax naga soo gaaraan. In qof bini'aadan la sugo iyadoo la hilmaamo Allahu Tacaalaa, waxay lamid tahay in ilaaliye laga sugo wax uusaan awoodin ama dhaqaalle laga sugo qof maskiin ah. Caqliga yar iyo kan weyn, jaahilka iyo aqoonyahanka, qofka maskaxda daciifka leh iyo kan garaadka lehba, dhammaantood way garanayaan in waxa halkan lagu sheegay ay run yihiin, sababtoo ah waa xaqiiqooyin muuqda, lagamana baahna xitaa in aad si qoto dheer uga fakarto.

Waa waajib qof kasta inuu u mahadnaqo Allahu Tacaalaa, sida uu awoodo. Allahu Tacaalaa isagaa na siiyey nicmadan, waana deyn na saaran. Laakiin, u mahadnaqa dhabta ah ee Alle ma fududa, sababtoo ah aadmigu asal ahaan wuxuu ka yimid wax aan jirin, wuxuuna yahay makhluuq daciif ah, baahi badan, khalad badan oo ceeb badan. Allahu Tacaalaa mar walba wuu jiray, mar walbana wuu jiri doonaa, waana ka nazahan yahay ceeb iyo baahi. Qurux kasta iyo sarraayn kastaa isaga ayey u sugnaatay. Aadmigu lagama helayo wax la mid ah ama u dhow Alle. Sidee-bayse suurtagal ku noqon kartaa in aadmigu, oo intaas oo daciif ah leh, uu u mahadnaqi waayo Allahu Tacaalaa, oo ah Kan Sarreeya ee Karaamadiisu aan xadidneyn, si u qalanta sharaftiisa? Waxaa jira waxyaabo badan oo ay dadku u arkaan qurux iyo qiime, balse Eebbe wuxuu og yahay in ay yihiin xumaan, wuuna neceb yahay. Waxa aan u aragno tixgelin iyo mahadnaq, waxay noqon karaan wax iska caadi ah ama aan wax qiimo ah lahayn.

Sidaas darteed, bini'aadamka maskaxdiisa gaaban iyo aragtidiisa kooban kuma ogaan karo si dhab ah waxa uu u qalma Allahu Tacaalaa. Haddii aysan ahayn waxyaabaha Eebbe isagu muujiyey oo tilmaamay, ficillada loo maleeyo in ay sax yihiin waxay noqon karaan hadallo aflagaaddo ah. Marka, deymaha mahadnaqa iyo waajibaadka bini'aadamka ee ay tahay in ay ku fuliyaan oo ku rumaystaan Ilaah (Subxaanahu wa Tacala) qalbiga, afka, iyo jirka, waxaa qeexay Ilaah (Subxaanahu wa Tacaala) waxuuna u gudbiyay bani'aadamka nabigiisa jecel (SCW). Waajibaadka uu Ilaahey tusay sidoo kalana faray bini'aadamka waxaa la yiraahdaa **Islaam**. Mahadnaqa waxaa kow ka ah in la raaco jidka uu Nebigiisu na baray. Ilaahay (Subxaanahu wa Tacaalaa) ma aqbalo mana jecla mahadnaq iyo cibaado aan waafaqsanayn jidkaas, sababtoo ah wax badan oo dadku u arkaan kuwo wanaagsan ama qurux badan ayuu Islaamku diidaa oo u arkaa kuwo foolxun.

Sidaas darteed, marka loo mahadnaqayo Ilaahay (Subxaanahu wa Tacaalaa), dadka caqliga leh waa inay u hogaansamaan Nebi Muxammad (calayhis-salaam). Jidkiisna waxaa la yiraahdaa **Islaam**. Qofka raaca

Muxammad (calayhis-salaam) waxaa la yiraahdaa **Muslim**. Mahadnaqidda Ilaahay oo ay ugu horreyso raacidda Muxammad (calayhis-salaam) waxaa la yiraahdaa **cibaado**. cilmiga Islaamku waxay u kala baxdaa laba qeybood: cilmiga diinta iyo cilimiga aduuno.¹ cilmiga diinta ayaa u kala baxda laba qeyb:

1. cilmiga ay tahay in laga rumaysto qalbiga, waxaana lagu magacaabaa **Usulu-ddiin** ama cilmiga **iimaanka**. Si kooban, **iimaan** waa rumaynta lixda rukun ee uu Nebi Muxammad (calayhis-salaam) baray, oggolaanshaha Islaamka, iyo ka fogaanshaha sheegidda ama adeegsiga calaamadaha gaalnimo (kufri). Muslim kasta waa waajib inuu barto calaamadaha gaalnimada, kana fogaado adeegsigooda. Qofka leh iimaan waxaa la yiraahdaa **Muslim**.

2. Barashada cibaadooyinka la gudanayo iyo waxyaabaha ay tahay in jirka iyo qalbigu laga fogaado. Barashadaas la gudanayo waxaa la yiraahdaa **farad**, halka waxyaabaha la faray in laga fogaado lagu magacaabo **xaaraan**. cilmigan waxaa lagu magacaabaa **Furuucud-diin**, ama **Axkaamta Islaamka** (al-axkaam al-Islamiyya), ama **cilmiga Islaamka**.

[Inuu qofku ku dhawaaqo Kalimatu-Tawxiidka isagoo rumeysan macnaheeda waa arrinta ugu horreysa ee qof kasta laga doonayo. **Kalimatu-Tawxiid** waa: “**Laa ilaaha illallaah, Muxammadun Rasuulullaah**”, oo micnaheedu yahay: “Ilaahay (Subxaanahu wa Tacaalaa) wuu jiraa, waana mid kali ah. Muxammad (calayhis-salaam) waa Nebi uu Ilaahay soo diray.” Rumeynta xaqiiqadan waxaa lagu magacaabaa iimaan yeelasho, waana qeyb ka noqoshada Islaamka. Qofka leh iimaanna waxaa la yiraahdaa Mu'min. “**Mu'miniinta**” iyo “**Muslimka**” waa inay iimanka ka dhigaan mid joogta ah. Sidaas darteed, waa muhiim in laga fogaado falalka keeni kara gaalnimo iyo adeegsiga waxyaabaha astaan u ah gaalnimada.

Qur'aanka Kariim waa Kalamkii Alle (Hadalka Ilaah). Ilaahay (Subxaanahu wa Tacaalaa) wuxuu u soo diray Qur'aanka Nebi Muxammad (calayhis-salaam) iyada oo uu soo gaarsiiyay Jibriil (calayhis-salaam). Erayada **Qur'aanka Kariimka** waxay ku qoran yihiin luuqadda Carabiga, waxaana loo soo diray ayado, xuruufo iyo erayo isku xiran oo Alle uu qaabeeyay. Macnaha ay xambaarsan yihiin xuruufahaas iyo erayadaas ayaa ah Kalamkii ilaahay, waxaana loo yaqaan **Qur'aanka Kariimka**. Qur'aankan Kariimka, oo ah Kalam alaaah, ma aha makhluuq; waa kan weligiis jiray, wuxuuna la mid yahay sifooyinka kale ee Ilaahay. Sanad kasta, Jibriil (calayhis-salaam) wuxuu soo booqan jiray Nebiga, isagoo akhriya

¹ Culimada” Islaamka waxay sheegaan in barashada diinta loo yaqaan ‘cilmii diimeed’ halka barashada cilmiga aduunka loo yaqaan ‘cilmiga caqliga.

qaybta Qur'aanka ee hore loo soo dajiyay ee ku qoran Lawxul-Maxfuud. Sanadkii Nebigu uu geeriyoonayay, Jibriil (calayhis-salaam) labo jeer ayuu yimid, isagoo akhrinayay Qur'aanka oo dhan, nebigana wuu ka daba aqrin jiray. Nebigu iyo inta badan saxaabada ayaa si buuxda u xafidayay Qur'aanka. Ka hor intaanu dhammaanin sanadka, markii uu Nebigu ka tagay adduunka, Abu Bakar Siddiq, Khaliifkii koowad ee Islaamka wuxuu uruuriyey kuwa Qur'aanka xafiday, wuxuuna sameeyay guddi qoraya Qur'aanka oo dhan. Sidaas darteed, nuqul la qoray oo loo yaqaan **Musxaf** ayaa la helay. 33,000 saxaabi ayaa isku raacay in xuruuftii nuqulkaas ay yihiin kuwo sax ah oo meeshoodii ku habboon.

Hadallada Nebi Muxammad (SCW) waxaa lagu magacaabaa **Xadiiska Shariifka** (jamac ahaan: Axadiis Shariif). Xadiis Shariif macnihiisu waxaa waaye hadal ka yimid Alle balse erayada uu Nebigu (SCW) isagu yiri, waxaa lagu magacaabaa **Xadiis Qudsi**. Waxaa jira kutub badan oo xadiis ah. Kuwa ay qoreen **Bukhaari** iyo **Muslim** ayaa ah kuwa ugu caansan.

Amarrada Eebe (Allahu Tacaalaa) waxyaabaha la rumaynayo waxaa la yirahdaa **iimaan**; waxa la faray in la fuliyo waxaa lagu magacaabaa **farad**, halka waxyaabaha la reebayna lagu magacaabo **xaaraam**. Fardiyada iyo xaaraamta waxaa guud ahaan lagu magacaabaa **axkaamta Islaamka** (xeerarka Islaamka). Qofka aan rumayn mid keliya oo ka mid ah waxyaabaha Islaamku dhigo, waxaa loo yaqaannaa **gaal** (qof diiday aayaadka iyo waxyaabaha Islaamka).

Waxa labaad ee waajibka ah in qofka uu sameeyo waa daahirinta qalbiga. Erayga 'qalbi' wuxuu leeyahay laba macne. Dadka inta badan waxay qalbi u yiqiinaan qaybta hilibka (wadnaha). Qalbigan nuucas ah ama macnahan sidaas ah ah xayawaannaduba way leeyihiin. Qalbigga labaadna waa qalbi ruuxi ah, oo aan la arki karin. Qalbiggan labaadna isna waxaa loo yaqaan 'qalbi'. Waa qalbigga diinta Islaamku ay ka hadasho. Waa halka saldhiga u ah cilmiga Islaamka. Sidoo kale, qalbigan ayaa rumee ama gaalooba. Qalbi rumaysta waa qalbi daahirsan. Qalbi gaaloobayna waa mid wasakhaysan oo 'dhintay'. Waajibaadka koowaad ee naga saaran waa in aan qalbigeenna nadiifinno anagoo si adag u dadaaleyna. Cibaadooyinka, gaar ahaan tukashada salaadda shanta waqti iyo in la badiyo dembi-dhaafweydiisiga (istigfaar), ayaa qalbiga nadiifiya. Sameynta waxyaabaha xaaraanta ah waxay wasakheeyaan qalbiga. Nebigeenna suubana (nabadgalyo korkiisa ha ahaato) wuxuu yiri: **"Badiya 'Istagfaarta'! Qofku hadduu badiyo, Allahu Tacala wuxuu ka ilaalin doonaa cudurro iyo musiibooyin oo dhan, wuxuuna u diri siin doonaa rizqi uusan fileyn."** Istigfaar micnihiisu waa in la yiraahdo: **"Astagfirullaah"** (Allahu Tacala ha ii dembidhaaf!). Si ducada loo aqbalo, ducaystuhu waa in uu Muslim yahay, dambigiisa ka

toobad keeno, ducada u akhriyo isagoo fahamsan micnaheeda, kuna kalsoon yahay. Lama aqbalo ducada ka timaada qalbi madow. Sidoo kale, haddii qofku saddex jeer duceysto isla markaana si joogto ah u tukado salaadaha shanta waqti, qalbigiisu wuu daahiri doonaa, wuxuuna iskiis u bilaabi doonaa inuu ducaysto. Duco afka kaliya laga yiraahdo qalbina aan ku jirin wax faa'iido ah ma leh.

Axkaamta diinta ee uu Islaamku farayo waa kuwa lagu caddeeyey kutubta culimada **Ahlu-Sunna**. Qofku wuxuu gaaloobayaa haddii uu rumeyn waayo wax kamid ah axkaamta iimaanka (caqiidada) iyo Islaamka (cibaadooyinka) ee ay culimada Ahlus-Sunna u gudbiyeen Muslimiinta, kuwaas oo ka yimid **naska** (eray guud oo tilmaamaya aayad kariim ah ama xadiis shariif ah) macnahoodu yahay mid caddaan ah. Qofka qarsado gaalnimadiisa waxaa lagu magacaabaa **munaafiq**. Haddii uu si kas ah u qariyo gaalnimadiisa isla markaana dhinta isagoo Muslim iska dhigayo si uu Muslimiinta u khiyaaneeyo, waxaa lagu magacaabaa **zindiq**. Qofka gaal kuma noqdo hadii cillmi-darro ama fasir khaldan uu ka ka bixiyo nususka aan caddayn (aayado ama axaadiis macnahoodu mugdi ku jiro), hase yeeshee maadaama uu ka leexday dariiqii saxda ahaa ee Ahlus Sunna, wuxuu muteysanayaa Naarta. Si kastaba ha ahaatee, maadaama uu rumeysan yahay nususka caddaanta ah, kuma waari doono cadaab, waxaana ugu dambeyn laga soo saari doonaa Naarta oo la gelin doonaa Jannada. Dadka nuucaasi oo kale waxaa lagu magacaabaa **ahlul-bidco** ama firqooyinka **lumay** ah. Ilaa laba iyo toddobaatan firqadood oo bidco ah ayaa soo ifbaxay. Cibaadooyinka ay sameeyaan, wanaagga ay sameeyaan ama adeegyada ay u fidiyaan bani'aadamka ha ahaadeen bidcoley, gaalo ama murtadiin waxba uma tarayaan Aakhiro, mana la aqbali doono. Muslimiinta caqiidadoodu sax tahay waxaa lagu magacaabaa **Ahlu Sunna wal-Jamaaca**, ama **Sunni**. Sunniyiinta waxay ku kala tageen afar madhhab marka la eego habka ay u gutaan cibaadooyinkooda. Cid kasta oo raacsan midkood waxay ogtahay in dadka raacsan saddexda kale ay sidoo kale ka mid yihiin Ahlu Sunna, waxayna isu hayaan jacayl iyo walaaltinimo. Qof aan raacsanayn mid kamid ah afarta madhabna ma aha Sunni. Qof aan ahaynna sunni ama Ahlus Sunna wuxuu noqonayaa mid gaal ah ama bidco sameeye. Waatan Tixraaca hoose ee qoraalka: Arrintan waxaa lagu caddeeyay “**Maktubaatka**” Imaamu Rabbaani, gaar ahaan warqaddii 286-aad ee mugga koowaad, sidoo kale waxaa lagu xusay sharraxaadda Al-Taxtaawi uu ku sameeyay kitaabka **Ad-Durr al-Mukhtaar** (cutubka lagu magacaabo Zabayikh), iyo **buugga Al-Basaacir limunkirit-tawassuli bi Ahli al-Maqaabir**, oo dhammaan caddayn wata. Labada dambe waa kitaab Carabi ah, kii ugu dambeeyayna markii hore waxaa lagu qoray laguna daabacay Hindiya, waxaana dib u

daabacay Hakikat Publishing ee magaalada Istanbul dhowr jeer tan iyo sannadkii 1975/1395H.

Qof u gudanaya cibaadooyinkiisa si waafaqsan mid ka mid ah afarta madhhab haduu dembi galo ama qalad ka dhaco, haddana uu toobad keeno, wa loo dambi dhaafayaa. Haddii uusan toobad keenin, Allahu Subxaanahu watacaalaa haddii uu doono wuu u dambi dhaafi karaa, mana gelinayo Naar, Haddii Rabbi doonana, wuu ciqaabi karaa si waafaqsan inta uu dembigiisu le'eg yahay, balse ugu dambeyn wuu u naxariisanayaa oo Naar kuma waari doono. Qofkii la ciqaabo dembigiisa darteed, ugu dambayn waa laga saari doonaa ciqaabtaas. Laakiin qof aan rumeynin xitaa hal arrin oo ka mid ah axkaamta cad-cad ee lagu yaqaanay diin ahaan in la rumaysto, arrimahaas oo xitaa dadka aan wax baran ay garanayaan inay ka mid yihiin aasaaska Islaamka qofkaasi wuxuu mutaysanaa cadaab joogto ah oo aan dhammaanayn oo naar ah. Qof noocaas ah waxaa lagu magacaabaa gaal (**kaafir**) ama murtad (**murtad**).

Gaalada waxaa loo kala saaraa laba nooc: gaal leh kitaab samawi ah, iyo gaal aan lahayn kitaab samawi. Haddii qof asalkii Muslim ahaa uu diinta ka baxo, wuxuu noqonayaa **murtad**. Ibni Caabidiin (raximahullaah) wuxuu ka qoray qodobka ku saabsan “Kuwa guurkoodu baadil yahay shirki awgii” sidan: “Murtadiinta, Mulxidiinta, Zindiqyada, kuwa caabuda dabka (Majuusiyada), kuwa caabuda sanamyada, falsafad-yahannadii Giriigga hore, munaafiqiinta, kuwa raacsan 72-da koox ee baadiyaysan ee Islaamka ee baadidoodu gaalnimo gashay, hindu-ga, Buudiyiinta, Baatiniyada, Ibaaxiyiin iyo Durziyada (Druses) dhammaantood waa gaalo aan lahayn kitaab samawi.” Sidoo kale, Shuuciyiinta iyo maasooniyiinta waa gaalo aan kitaab samawi lahayn. Yuhuudda iyo Masiixiyiinta rumaysan Kitaabka **Tawraad** (asalkii Tawraat) iyo **Injiil** (asalkii Injiilka) kuwaasoo ah kutub samawi ah oo markii dambe la badalay oo la musuq maasuqay waa gaalo leh kutub. Haddii dadkaas gaalada ah ay rumaystaan in makhluuq uu leeyahay Sifo Rabbinimo, markaas waxay noqonayaan **mushrikiin**. **Sifooyinka Dhati-ga** iyo **Sifooyinka Thubuuti-ga** ee Ilaahay waxaa la yiraahdaa Sifooyinka Rabbinimada (**Uluhiyah**).

Qofka Gaalka ah, ha haysto Kitaab Samawi ama yuu haysanine haddii uu Islaamka qaato, wuxuu noqdaa Muslim wanaagsan, dambina ma saarno, wuxuuna ka badbaadaayaa Naarta. Si kastaba ha ahaatee, waa inuu noqdaa Muslim **Sunni** ah. Noqoshada Muslim Sunni ah waxay ka dhigan tahay inuu akhriyo kuna barbaaro kitaab uu qoray mid ka mid ah culimada Ahlus Sunna, islamarkaana uu ku saleeyo iimaankiisa, camalkiisa iyo hadalkiisaba wixii uu kitaabtaas ka bartay. Adduunkan qofka Muslimka waxaa lagu gartaa, iyadoo laga eegayo hadalladiisa cad-cad isagoon la qasbin mise baahi u

geynin. Laakiin xaqiiqda kama dambaysta ah ee qofka waxaa la ogaanayaa marka uu nafta bixinayo taasoo go'aaminaysa inuu iimaan ku dhimanayo iyo in kale. Haddii Muslim rag ah ama dumar ah oo dambi culus galay uu toobad keeno isagoo qalbigiisa daahirsan yahay, dambigiisa si dhab ahna uga shallaayo, dambiyadiisa waa laga dhaafayaa, wuxuuna noqonayaa mid nadiif ah oo dembi la'aan ah. Kitaabt cilmiga de fiqhiga sida kitaabkan boggiisa 5aad iyo kitaabka **Sacaadatul ebediyeh**, ayaa si faahfaahsan u sharraxaya waxa ay tahay toobad (**tawba**) iyo sida loo toobad keeno.

– 2 –

IIMAANKA IYO ISLAAMKA

Qaybtaan buugga **Ictiqaad-naama** waxaa lagu sharraxayaa xadiis shariif ah oo uu Nebigu (SCW) kaga warramay **iimaanka** iyo **islaamka**. Waxaan rajaynayaa in barakada xadiiskan awgiis, iimaanka Muslimiinta uu dhammaystirmo (xoog yeesho), taasna ay ku helaan badbaado iyo liibaan. Waxaan sidoo kale rajaynayaa in uu sababo in aniga, Khaalid [quddisa sirruh], oo dambiyo badan leh, aan ku badbaado.

Allahu Tacaala ee aan si qurux badan u rumaysnahay in uusan waxba u baahnayn, nimcooyinkiisuna ay aad u badan yihiin, dadka oo dhanna uu si weyn u naxariisto ha u dambi dhaafo Khaalidkan saboolka, qalbiguna ka madow, hadalladiisana aan munaasibka ahayn, cibaadadiisana liidata. Allahu Tacala ha naga ilaaliyo sharka Shaydaanka khiyaanada badan ee been sheegga ah, hana nagu gallado farxad iyo barwaaqo! Isagu (Ilaahay) waa Kan ugu naxariista badan kuwa naxariista leh, kana deeqsiisan kuwa deeqsiga ah.

Sida ay culimada Islaamka sheegeen, Muslim kasta rag ama dumar oo waajibay (**mukallaf** ah; oo ah qof garaad yeeshay, caqli iyo qaangaarnimo gaaray), waa in uu yaqaan oo uu rumaystaa Allahu Tacaalaa. Si kale haddii loo dhigo, waa in uu si sax ah u gartaa oo uu rumaystaa **Sifaatka Datiga ah** (as-Sifaat adh-Daatiyya) ¹ iyo **Sifaatka Thubuuti ah** (as-Sifaat ath-

¹ **Sifaatka Datiga** ah ee Allahu Tacala waa lix sifo oo gaar u ah Dhaatka (Nafta, Jiritaanka ama Shaqsiyadda) Allahu Tacaala. Waxaa la yiraahdaa as-Sifaat adh-Dhaatiyya. Sifaatkaasna waa sidan: **al-Wujuud** Jiritaanka Allahu Tacala, **al-Qidam** Inuu yahay mid aan bilow lahayn, weligiina jiray, **al-Baqaa** Inuu yahay mid aan dhammaanayn, weligiina jiri doona, **al-Waxdaaniyya** Inuu yahay mid aan la wadaagin, aan la sinayn, aan la mid ahayn wax kale midkoodna, **al-Mukhaalafatu lil-xawaadith** Inuu yahay mid gebi ahaanba ka duwan makhluuqaadka (wax kasta oo la abuuray). **Al-Qiyaamu binafsihi** Inuu yahay mid naftiisa u jira, aan waxba u baahnayn jiritaankiisa, Ma jiro makhluuq leh mid kamid ah sifooyinkaas, mana jiro xiriir toos ah oo ay la leeyihiin. Culimo qaar ayaa qabay in al-Mukhaalafatu lil-

Thubuutiyya) ee Allahu Tacaalaa. Tani waa waajibka ugu horreeya ee qof kasta saaran.

Hadii uu aqoon u yeelan waayo cudur daar ma yeelanayo oo dambi baa saaran. Anigu waxaan ahay Khaalid ibnu Axmed al-Bagdaadi. Kitaabtaan uma qorin si aan isugu muujiyo ama u muusannaado. Sababta aan u qorayo maahan si aan dadka uga sarreeyo dhanka cilmiga ama sumcad u helo, balse si aan uga tago xasuus iyo adeeg la raacdo. Ha kaalmeyo Allahu Tacaalaa adoonkiisa Khaalid iyo Muslimiinta iyo nafta barakaysan ee Nabi Muxammad (SCW)! Aamiin.

Wax walba oo aan Allahu Tacaala ahayn waxaa lagu magacaabaa **ma-siwa** ama **caalam**. Dhammaan dunidani hore uma aysan jirin. Allahu Tacala waa Kan abuuray wax walba. Wax walba waa **mumkin** (wax suuragal ah) oo waa **Xaadith**¹ (wax cusub oo la abuuray). Xadiiska Shariifka ah ee oranaya: “**Allahu Tacaala wuu jiray, wax kalena ma jirin,**” wuxuu caddaynayaa xaqiiqdan.

Caddayn labaad oo muujinaysa in makhluuqaadku xaadith yihiin waa in ay mar walba isbedbeddelayaan. Wax walba way is beddelayaan; laakiinse, waxa qadiim ah (aan bilow lahayn, weligiina jiray) marnaba isma beddelo. Daatada Allahu Tacaala iyo Sifooyinkiisa waa qadiim, waana kuwo aan is beddelin abid. Adh-Dhaat (Nafta/Jiritaanka) Allah iyo Sifaatkiisa waa kuwo aan bilow lahayn (Qadiim)², mana isbeddelaan mana la mid noqdaan wax ka mid ah makhluuqa. Is-bedbeddelka makhluuqaadka iyo isu rogrogmidkooda midba midka kale kuma imaan karin iyagoo ka yimid hadii sii jiri lahaayen ama qabi lahaayen abidnimo hore. Waa in uu jiro bilow ay ka bilaabmeen,

hawaadith iyo al-Wahdaaniyya ay isku mid yihiin, taasoo sifooyinka Dhatiga ah ka dhigaysa shan oo keliya.

¹ Calaamadda ee dul saaran shaqal (vowel) waxay muujisaa in la dheereeyo dhawaaqa shaqalkaas. Erayga hādith oo calaamaddu ^ saaran tahay shaqalka koowaad waxa uu leeyahay macne ka duwan hadith oo calaamaddu saaran tahay shaqalka labaad, taas oo loola jeedo “xadiiska” Nebi Muxammad (SCW). Maadaama loo adeegsado si isdaba joog ah, erayga **xadith** waxaa qoraalkan lagu qorayaa sidii hadith. Halkan, mumkun micnihiisu waa “shay laga yaabo in uu ka dhasho wax aan jirin, isla markaana uu baaba’o isagoo jira”, halka hādith loola jeedo “shay markii hore aan jirin, dabadeedna la abuuray si kale hadii aan u dhigno shay cusub oo la sameeyay.”

² Si kastaba ha ahaatee, cilmiga falgalka (fiziksiga) waxa uu muujinayaa in xaaladaha walxaha ay is beddelaan. Marka falgal kiimiko ah dhacayo, qaab-dhismeedka walxaha wuu is beddela. Waxa aan aragnaa walxo baaba’aya oo isu beddelaya walxo kale. Maanta, isbeddelada atomiga ah iyo kuwa nukliyeerka ah ee dhawaan la helay, waxa lagu arkayaa in walxaha ama curiyeyaasha (elements) ay baaba’aan oo ay isu beddelaan tamar.

ayna ka yimaadeen curin ama walxo laga abuuray oo asalkoodu ahaa wax aan jirin.

Mumkin waa shay suuragal ah in la abuuro ama aan la abuuri karin, mana aha mid isagu is-jira. Xaadith waa shay cusub oo la abuuray, taas oo macnaheedu yahay inuusan jirin mar hore oo uu hadda jiro.

Waxaa jira laba nooc oo jiritaan: **mumkin** iyo **Wajib al-wujuud**.¹ Haddii keliya mumkin uu jiri lahaa, ama haddii Waajib al-wujuud uusan jirin, waxba ma jiri lahaayeen.² Sababtaas awgeed, mumkin ma imaan karo jiritaan la'aan, keligiisna iskama sameysmi karo. Haddii awood uusan laheyn mise loo yeelin, wuxuu ahaan lahaa mid aan jirin weligiis, mana jiri laheyn. Maadama mumkin-ka uusan naftiisa abuuri karin, si la mid ah, ma abuuri karo waxyaabo kale oo mumkin ah. Sidaas darteed, waxa abuura mumkin-ka waa inuu noqdaa Wājib al-wujūd. Jiritaanka adduunka (kownka) wuxuu daliil u yahay jiritaanka Abuure adduunkan ka sameeyey wax markii hore eber ahaa (la'aan). Sidaas darteed, Abuureha Keliya ee wax kasta oo mumkin ah abuuray waa Wājibu-lwujūd, mana aha wax xādith ah (la abuuray) ama mumkin ah, balse waa mid had iyo jeer jiray oo aan marna lumin. Wājib al-wujūd macnihiisu waa jiritaan aan meel kale ka imaan, balse ka yimid naftiisa had iyo jeer wuu jiraa, naftiisa ayuu ku jiraa, cid kalana ma abuurin. Haddii aysan sidaas ahayn, markaas wuxuu noqon lahaa makhluuq mumkin ah oo xādith ah, oo la abuuray arrintaasna waxay khilaafsan tahay waxa kor ku xusan. Af-Faarisi ahaan, erayga **Khudaa** [oo loo adeegsado magaca Allahu Tacaala] wuxuu ka dhigan yahay “mid naftiisa jiritaanka ku leh, had iyo jeerna jiray.”³

¹ Wujūd macnihiisu waa “jiritaan” ama “waxa jira.” Waxaa jira saddex nooc oo jiritaan ah: Nooca koowaad waa Wājib al-wujūd Jiritaanka Waajibka ah ama Lama Huraanka ah. Allahu Tacaala waa Jiraa weligii. Marnaba ma jirin waqti aanu jirin, wuuna jiri doonaa waligii. Allahu Tacala oo keliya ayaa ah Wājib al-wujūd jiritaankiisu waa mid khasab ah, mana aha wax abuurmay. Nooca labaad ee jiritaanka waxaa la yiraahdaa **mumtanic’ al-wujūd**, oo ah wax aan marnaba jiri karin. Waa in uu ahaadaa mid aan jirin abid. Tusaale ahaan, wax Eebe u dhigma, ilaah kale oo Eebe la mid ah, ama wax u eg, ma jiri karo, mana jiri doono. Nooca saddexaadna waa **mumkin al-wujūd**, oo macnaheedu yahay wax jiri kara ama aan jiri karin. Lidka erayga wujūd (jiritaan) waa **cadam**, oo ah “aan-jirid.” Dhammaan makhluuqaadku waxay ku jireen xaaladda cadam ah ka hor inta aan la abuurin.

² Sida aan uga baranay cilmiga fiisigiska (physics), si is-beddel uu ugu dhaco shay, waxaa khasab ah in shaygaasi uu saameyn ku yeesho xoog dibadda ka yimid, iyadoo ay lagama-maarmaan tahay in isha awooddaasi ay ka horreyso shayga la beddelay.

³ Faahfaahin dheeraad ah fadlan ka eeg cutubka “Allahu Waa Jiraa oo Waa hal” bogga 92.

Waxaan aragnaa in qaybaha makhluuqaadku ay ku jiraan nidaam cajiib ah, sanad walba cilmi-baarayaashu waxay helaan sharciyo cusub oo tilmaamaya nidaamkaas. Abuuraha nidaamkan sare waa **Xayy** (Mid nool weligiis), **Caliim** (Mid cilmi walba og), **Qadiir** (Mid wax walba awood u leh), **Muriid** (Mid si ikhtiyaari ah wax u dooran kara), **Samiic** (Mid wax walba maqla), **Basiir** (Mid wax walba arka), **Mutakallim** (Mid hadli kara), **iyo Khaaliq** (Mid wax abuur).¹ Sababtaas waxa weeye: geeri, jaahilnimo, tabar-darro, khasab, dhago-la'aan, indho-la'aan iyo hadal-la'aan dhammaantood waa ceeb iyo liidnimo. Waa wax aan macquul ahayn in sifado caynkaas ah ee liita lagu tilmaamo Allahu Tacaala, Eebaha korreeya oo dhammaan wanaagga iyo sifooyinka qumman leh. Kan abuuray caalamkan ama Abuuraha kownka si nidaamsan oo xeeladeysan, isla markaana ka dhawra baabba'a iyo halaag.²

Intaa waxaa dheer, waxaan ku aragnaa siddeeda sifo ee wanaagsan kor lagu xusay —kuwaas oo loo yaqaanno **as-Sifaat as-Subuutiyyah** inay si qayb ahaan ugu jiraan makhluuqaadka. Allaah Subxaanahu Watacaalaa ayaa sifooyinkaas ku abuuray makhluuqaadka. Haddii sifooyinkaas aanu isaga laheyn, sidee buu ugu abuuri lahaa makhluuqaadka? Haddii uu ka madhnaana lahaa sifooyinkaas, makhluuqaadku waxay noqon lahaayeen kuwo ka sarreeya isaga.

Waxa kale oo aan xusuusnaan lahayn in Abuuraha dhammaan dunidaaha jira uu khasab ku yahay inuu yeesho dhammaan sifooyinka suuban oo wanaagga sareeya, isla markaana aanu lahayn midna oo ka mid ah sifooyinka

¹ Kuwani waa siddeedda sifo ee **as-Sifaat ath-Thubuutiya** ee Allahu Tacaala, kuwaasoo marka laga reebo jiritaanka Allahu Tacala ay haddana qaarkood ka muuqdaan makhluuqaadka.

² Wax walba, laga bilaabo atomka ilaa xiddigaha, waxaa loo abuuray iyadoo la adeegsanayo xisaab iyo shuruuc. Joogteynta ku jirta shuruucda la yaqaan ee fiisikiska, kiimikada iyo bayoolojiga waxay ka yaabisaa maskaxda bini'aadamka. Xitaa Darwin wuxuu qirtay markii uu ka fikiray nidaamka iyo xasaasiyadda qaabka indhaha u shaqeyso inuu dareemay sida inuu waalan doono. Hawadu waa isku-dar ah neytarajeyn (78%), ogsijiin (21%), iyo gaasaska qaaliga ah (1%). Waa isku-dar, maaha isku-dhaf. Haddii ogsijiinku ka badnaan lahaa 21 boqolkiiba, wuxuu gubi lahaa sambabada. Haddii ay intaas ka yartahayna ma awoodi laheyn inay gubto nafaqooyinka dhiigga. Suurtagal ma noqon laheyn in bini'aadamka iyo xayawaanka ay noolaadaan. Boqolkiiba 21-kaas, isma beddela meel kasta, xitaa hadii roob da'ayo. Tani waa barako aad u weyn. Miyaanay tani muujinaynin jiritaanka, Awoodda iyo Fadliga Allahu Tacaala? Qaab dhismeedka indhaha waa wax aan muhiim ahayn marka loo eego mucjisaddan. Ma suurto gal baa in kan abuuray dhammaan shuruucda, xisaabaha iyo qaacidooyinka loo baray cilmi ahaan uu leeyahay sifooyin cilladaysan?

liidashada, sababtoo ah qofka dhiman ama naaquska ah ma noqon karo Abuuraha (ILAAH).

Marka laga soo tago caddeymaha macquulka ah, aayadaha iyo xadiisyadu waxay si cad u sharxayaan in Allahu Tacaala uu leeyahay sifooyin dhammeystiran. Sidaas darteed, ma'aha wax la oggolaan karo in la shaki geliyo. Shakigu wuxuu sababi karaa kufri. Sifooyinkaas sare ee dhammeystiran waxaa loo yaqaan **Sifat ath-Thubutiyya**. Allahu Tacaala waxa uu leeyahay dhammaan siddeeda sifo ee dhammeystiran. Ma jiro wax cillad ah, kala dambeyn la'aan ah, ama isbeddel ku yimaada Shakhsigiisa, Sifooyinkiisa, ama Howlihiisa. **Sifatka nafsiga** iyo **Sifatka Thubutiga** waxaa loo yaqaan Sifooyinka Ilaahnimada (**Uluhiyya**). Haddii qof uu aaminsan yahay in makhluuq leeyahay sifo Ilaahnimada, wuxuu noqonayaa **mushrik**.

– 3 –

ARKAANTA ISLAAMKA

Iyada oo ay tahay fadliga Allahu Tacaala, ee joogteeya jiritaanka makhluuqaad kasta ilbiriqsiyo kasta, Ee joogto u sugan meel walba, wax kasta arkaya, daryeela, deeqsina u ah addoomadiisa ayaan haddaba, waxaan bilaabaynaa in aan sharaxno oraahda barakeysan ee Nebi Muxammad (SCW).

Saxaabiga weyn ee sharafta badan, geesiga Muslimiinta ka midka ahaa, sidoo kalena ka mid ahaa saxaabadii ugu fadliga badnaa ee Rasuulka (SCW), kaasoo caan ku ahaa runta iyo caddaaladda—sayyidnaa Cumar ibn al-Khattaab (radiy-Allahu Taala canhu) wuxuu yiri:

“Waxay ahayd maalin noo gaar ah; dhowr saxaabada naga mid ah ayaan fadhinaa Rasuulkii. Alle (SCW) hortiisa annagoo adeeg iyo dhegeysi ugu joogna.” Maalintaas iyo saacaddaas waxay ahaayeen kuwo aad u barakeysan, qiimo badan, ilaa heer aan laga yaabin inuu qof mar kale nasiib u yeesho inuu maalintaas oo kale soo marto. Maalintaas waxaa Cumar (radiy-Allahu canhu) Alle u doortay inuu nasiib u yeesho fadhiga Rasuulka agtiisa, inuu arko wejigiisa barakeysan oo nafta daawo u ah, qalbiga dejiyo, ruuxdana farxad gelin u ahaa. Si uu u muujiyo fadliga iyo barakada maalintaas, wuxuu yiri: “Waxay ahayd maalin...” oo eraygiisaas wuxuu muujinayaa in la joogay waqti aan la mid ahayn maalmaha kale, waayo waxaa soo baxay Jibriil (calayhis-salaam) isagoo qaab bini'aadam ah u muuqda, codkiisa la maqlay, lagana helay cilmiga aadanaha u baahanyahay iyadoo laga dhegaysanayo afka barakeysan ee Rasuulka (SCW).

Xilligaas ayuu nin noo soo dhowaaday kaaso u muqday dayax buuxa oo kale. Dharkiiisu aad bay u caddaayeen, timihiisuna aad bay u madownaayeen. Calaamadaha safarka sida boodh ama dhidid laguma arkin. Majirin qof naga mid ah oo Asxaabtii Nebiga (SCW) ahaa oo garanayay ninkan micnaha, ma ahayn mid naga mid ah ama aan hore u aragnay. Wuxuu fariistay Rasuulkii Alle (SCW) hortiisa isagoo jilbihiisa la simay jilbaha Rasuulka (SCW). Ninkan bini'aadanka u eg wuxuu ahaa Malag Jibriil (calayhis-salaam). In kasta oo qaabka uu u fariistay uu u ekaa mid aan xagga edebta ku habbooneyn, haddana wuxuu na tusay xaqiiqo muhiim ah: in barashada cilmiga diinta aan laga xishoon. Waxaa kale oo cilmiga Alle lagu raadiyo iyadoo laga fogaado isla weyni iyo kibir. Dhaqankaas uu muujiyay Jibriil (calayhis-salaam) wuxuu ahaa farriin uu u dirayo Asxaabta taasoo ah in qof walba uu si xor ah u weydiisan karo macallinka wixii uu rabo inuu ka ogaado diinta Islaamka, isagoo aan ka xishoon. Waa in la ogaadaa in waxbarashada, baridda, iyo gudashada waajibaadka Alle lagu leeyahay aysan meelna ku lahayn xishood ama ceebeysi.

Ninkii sharafta lahaa wuxuu gacmihiisa saaray jilbaha barakaysan ee Rasuulkii Alle (Scw), markaasuu weydiiyay isagoo leh: **“Yaa Rasuulallaa! Iiga warran waxa Islaamku yahay, iyo sida loo noqdo Muslim.”**

Ereyga **"Islaam"** micnihiisa guud waa “isu dhiibid iyo u hogaansamid.” Rasuulkii Alle (Scw) wuxuu sharxay in erayga “Islaam” uu yahay magaca shan tiir oo aasaasi u ah diinta Islaamka. Shan taas ah waa:

1. Rasuulkii Alle (Scw) wuxuu sheegay in tiirka koowaad ee tiirarka Islaamka uu yahay ku **dhawaaqidda Kalimada Shahaadada**, taasoo ah qirasho iyo markhaati. Waa in la yiraahdaa: **"Ashhadu an laa ilaaha illallaah, wa ashhadu anna Muxammadan cabduhu wa rasuuluh."** Macnaheedu waa in qofka qaangaaray, garaadkiisuna dhan yahay, laga rabo inuu qiro isagoo si qalbi ah u rumaysan: **"Cid xaq u leh in la caabudo oo janno iyo cadaab maamula ma jirto iyo samada iyo dhulkana marka laga reebo Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa. Ilaah run ah waa Allah kaliya. Isagu waa Wajibul-Wujuud. Dhammaan sifooyinka wanaagsan waxaa iskaleh isaga. Ma jiro wax ceeb ama dhaliil ah oo lagu sifayn karo. Magaciisuna waa Allah."** Sidoo kale waa in uu qiro oo uu rumaysto: **"Sharafta badnihii la oran jiray Muxammad ibnu Cabdullaah, oo wajigiisu ahaa mid nuur badan, guduud-cad leh, indho iyo sunniya madow, food ballaaran oo barakeysan leh, dabecad wanaagsanna lahaa islamarkaana aan hooskiisu dhulka ku dhicin afkiisuna degganaa oo xarraggo lahaa, laguna naanaysi jiray Carab sababtoo ah wuxuu ku dhashay Maka, beesha Haashimiyeedna ka soo jeeday, waa addoonkii iyo Rasuulkii Alle."** Hooyadiis waxay ahayd Aamina binti Wahab. Dhalashadiisu waxay

sharaftay dunida, taasoo dhacday waaberiga Isniinta Abriil 20, sanadkii 571. Markii uu gaaray da'da 40, waxaa loo sheegay inuu yahay Nebi taariikhdu waxay ahayd Isniin, 17 Ramadaan, sanadkii 610. Sanadkaas waxaa loo yaqaan Sanadkii Bixinta (**Bietha**) oo ah markuu Rasuul u noqday dadka. Wuxuu dadka ugu yeeray diinta Islaamka isagoo jooga Maka muddo saddex iyo toban sano (13). Markaas kadib, isagoo fulinaya amarka Alle, wuu hijrooday oo wuxuu u guuray Madiina. Halkaas ayuu ka sii faafiyay Islaamka si uu u gaarsiyo dunida dacalladeeda. Toban sano kadib Hijradii, ayuu geeriyooday isagoo jooga Madiina taariikhdu waxay ahayd Isniin, 12 Rabiicul Awwal, sanadkii 632, kuna beegneyd 8-da Luulyo.¹

2. Tiirka labaad ee shanta tiir ee Islaamka waa: **In salaadda la tukado marka waqtigeedu galo** shan jeer maalintii lana gutto waajibaadkeeda (fardiyadeeda). Waa farad saaran Muslim kasta inuu tukado shan **salaadood** maalintii, mid kasta oo ka mid ahna lagu tukado waqtigeeda la cayimay, isla markaana uu ogaado in salaaddaasi lagu gudanayo waqtigeeda saxda ah. Haddii la raaco jadwal ama taariikh ay diyaariyeen dad jaahil ah ama aan raacsanayn mid ka mid ah afarta madhab ee Xaqqa ah (la-madhabbi), salaad lagu tukado waqtigeedii ka hor waa dembi weyn, salaaddaasina lama aqbalyo. Salaadda waa in lagu tukadaa iyadoo si taxaddar leh loo fiiriyo faradkeeda, waajibkeeda, iyo sunnadeeda, kahor inta aan waqtigeedu ka

¹ Sida ay sheegayaan taariikhyahannadu, Nabiga wuxuu galay godka buurta Sawr galinkii dambe ee Khamiis 27da bisha Safar sanadkii 622 Miilaadiga, xilligii uu ka hijrooday (Hijra) al-Makkatu al-Mukarrama (Magaalada Barakeysan ee Maka, oo ah halkii uu ku dhashay Nabi Muxammad (calayhis-salaam) una guuray al-Madinatu al Munawwara (Magaalada nuurka leh ee Madiina). Wuxuu ka baxay godka habeenkii Isniinta wuxuuna galay Q ubaa, oo ah xaafad u dhow Madiina, Isniin 8da Rabi'ul-awwal (20ka Sebtembar ee taariikhda Miilaadiga iyo 7da Sebtembar ee taariikhda Julianka). Maalintan farxadda leh ayaa noqotay bilowga sannadka Hijriga ee Qorraxda (Shamsiga) ee Muslimiinta. Bilowga sannadka Hijriga (Hijra) Shamsiga (Shamsi) ee ay qaateen Shiicadu wuxuu ahaa lix bilood ka hor tan; waana maalinta uu bilaabmayo ciidda Nawruuz ee gaalada dab cabbeeya (Majuu) ee 20ka Maarso. Nebigu wuxuu ku sugnaa Qubaa ilaa Khamiis, maalintaas oo maalintu la mid ahayd habeenka dhammaan dunida, wuxuuna ka baxay xaafaddaas Jimce, isagoo isla maalintaas galay Madiina. Bilowga bisha Muharram ee isla sanadkaas (Jimce, 16ka Luulyo) ayaa loo aqbalay bilowga sannadka Hijriga (Hijra) Dayaxa (Qamaari). Sannadka Hijriga Shamsiga ah ee uu bilaabanayo sannadka Miilaadigu wuu 622 sano ka yar yahay sannadkaas cusub, halka sannadka Miilaadiga ah ee uu bilaabanayo Hijriga Shamsigu uu 621 sano ka weyn yahay sannadkaas cusub.

dhammaan, qalbigana loo jeedinayo Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa.¹ Quraanka Kariimka ah, salaadda waxaa lagu magacaabaa "salaad" taasoo macneheedu yahay: baryada aadamaha, dambi-dhaafka ay malaa'igta dalbadaan, iyo naxariista uu Allahu Tacalaa ku manneysto addoomihiisa. Marka la eego shareecada Islaamka, salaaddu waxay tahay: in la sameeyo falal iyo hadallo gaar ah oo la xafido, sida ku cad kutubta Fiqhiga. Salaadda waxaa lagu bilaabaa **takbiirta** furitaanka, iyadoo la oranayo: "**Allahu Akbar.**" Raggu waxay kor u qaadaan gacmaha ilaa dhagaha kadibna waxay hoos ugu dhigaan caloosha hoosteeda. Dumarkuna waxay kor u qaadaan gacmaha ilaa garbaha, kadibna waxay saaraan naasahooda dushooda. Salaadda waxaa lagu soo gebogabeeyaa salaanta, iyadoo la oranayo: "**As-salaamu calaykum wa raxmatullaah**" marba iyadoo madaxu dhinac loo jeediyo.

3. Tiirka saddexaad ee shanta tiir ee Islaamka waa "**in la bixiyo zakada xoolaha.**" Macnaha luqadeed ee zakadu waa: nadiifin, ammaanid, wanaagsanaan, iyo qurux. Marka laga hadlayo macnaha **zakada** ee shareecada Islaamka, zakadu waxay tahay: in qofka haysta xoolo ka badan baahidiisa nololeed, isla markaana gaara ama dhaafaya xad cayiman oo la yiraahdo **nisab**, waa inuu ka gooyo xoolahaas qayb cayiman oo uu siiyo Muslimiinta uu Quraanku si cad u tilmaamay, iyadoon la ceebeyn ama lagu xadgudbin sharaftooda. Zakada waxaa la siiyaa toddobo nooc oo dad Muslimiin ah. Afarta madhab ee Sunniyiinta ayaa iska raacsan in zakadu leedahay afar qaybood oo kala ah: Zakada dahabka [oo ay la mid yihiin waraaqaha lacagaha ee bangiyada] iyo lacagta qalinka (silver), Zakada alaabaha ganacsiga, Zakada xoolaha afarta lugood leh ee la qalo sida ari, lo', iyo geel haddii ay daaqaan dhul soofin in ka badan nus sanadka, Zakada dalagyada kasoo go'da dhulka. Nooca afraad ee zakada, oo loo yaqaan "**Cushr,**" waxaa la bixiyaa isla markiiba marka dallag lasoo gooyo. Saddexda kale ee zakada ahse, waxaa la bixiyaa hal sano kadib marka ay gaaraan xadka nisabka.

4. Tiirka afraad ee Islaamka waa "**in la soomo maalin kasta oo ka mid ah bisha barakaysan ee Ramadaan.**" Soonka, oo af-Carabi ahaan loo yaqaan 'sawm,' wuxuu la macno yahay kahortagga ama ka-dheeraanshaha saddex arrimood maalmaha Ramadaan, sida uu Eebbe (kor ahaaye) amray: cunista, cabbitaanka, iyo galmada. Bisha Ramadaan waxay bilaabataa marka xagga galbeedka cirka laga arko bil cusub. Looma oggola in bisha Ramadaan

¹ Qaylodhaanta ay sameeyaan gaalada ama khawaarijta, ama oo ay ku sameeyan sameecadaha, looma yirahdo adan al-Muhammadi ('ugu wac Muxammad' salaadda).

lagu bilaabo xisaab hore oo taariikhaha jadwalka(calender) ku qoran, haddii aan si cad loogu arkin bisha cirka.

5. Tiirka shanaad ee Islaamka waa **“in la xajiyo hal mar nolosha qofka katirsan, haddii uu awoodo.”** Qofka Muslimka ah ee haysta hanti ku filan oo uu ku tagi karo magaalada Maka, kuna soo noqon karo, sidoo kalena uga tagi karo reerkiisa wax ku filan noloshooda inta uu maqanyahay, waxaa ku waajib ah inuu hal mar xajiyo noloshiisa. Xajku wuxuu ka kooban yahay in la dawaaf Kacbada (tawaaf) iyo in lagu sugnaado bannaanka Carafaat (waqfa), taasoo ah rukun muhiim ah, iyadoo shardi laga dhigay in waddadu ammaan tahay qofkuna caafimaad qabo.

Markii ninkii su’aalaha waydiinayey uu maqlay jawaabihii Rasuulka (nabadgalyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato), wuxuu yiri: **“Rasuulkii Ilaahow! Runt ayaad sheegtay.”** Saxiibkii weynaa Cumar ibn Khaddaaf (Alle ha ka raalli noqdee) wuxuu sheegay in saxaabadii fadhiday ay aad ula yaabeen dhaqanka ninkan; waayo su’aal ayuu waydiinayey, haddana wuxuu xaqiijinayey in jawaabtu sax tahay. Sida caadiga ah, su’aal waxaa la isweydiyaa marka aan la ogayn jawaabta; balse marka aad tiraahdo “waad run sheegtay,” waxay muujinaysaa in aad horey u taqaannay wixii la sheegay.

Shanta tiir ee Islaamka ee kor lagu soo xusay, tan ugu weyn waa in lagu dhawaaqo lana rumaysto waa macnaha **kalimadda shahhaadada**. Tan labaad ee muhiimka ah waa salaadda. Waxaa xiga soonka, ka dibna xajka. Tiirka ugu dambeeya ee shanta tiir ee Islaamka waa bixinta zakada. Waxaa si wadajir ah la isugu raacsan yahay in kalimadda shahhaadada ay tahay tiirka ugu sarreeya ee Islaamka. Marka la eego tartiibka afarta kale, culimada intooda badani waxay qabaan aragtida kor ku xusan. Kalimadda shahhaadada waxay waajib noqotay markii ugu horreysay bilowgii Islaamka. Salaadda shanta waqti maalintii ah waxay waajib noqotay markii uu dhacay Mucjizadii Israa wal-Micraaj sanadkii laba iyo tobnaad ee nebinnimada (Bicthada), taasoo ahayd sanad iyo dhowr bilood ka hor hijradii Nebiga. Soonka bisha Ramadaan wuxuu noqday waajib bisha Shacbaan, sanadkii labaad ee hijriga. Zakada la bixinayo waxay waajib noqotay bisha Ramadaan isla sanadkii uu soonka waajibay. Xajkuna wuxuu noqday waajib sanadkii sagaalaad ee hijriga.

Qofkii diida, ku jeesjeesa ama u muujiyo xushmad la’aan mid ka mid ah shantan tiir ee Islaamka, wuxuu noqdaa gaal (Allaha ha naga dhawree!). Sidoo kale, qofkii diida arrin si cad heshiis loogu yahay inay tahay xalaal ama xaaraan; ama qofka yiraahda shaygan waa "xalaal" iyadoo la wada ogyahay inuu xaaraan yahay, ama yiraahda shaygan kale wa "xaaraan" iyadoo la garanayo inuu xalaal yahay, isagana wuxuu noqonayaa gaal. Qofkii ka gaalooba ama neceb mid ka mid ah waxyaabaha cilmiga Islaamka

ee si cad u caddaanaya, kuwaas oo xitaa dadka aan wax baran ee ku nool dalalka Muslimiinta ay maqleen oo ay garanayaan, isaguna wuxuu noqonayaa gaal.

[Tusaale ahaan: cunista hilibka doofaarka, cabbitaanka khamriga, khamaarka, iyo dumarka ama gabdhaha isu soo muujinaya ragga iyaga oo aan daboolin madaxyadooda, timahooda, gacmahooda iyo lugahooda, iyo weliba ragga isu muujinaya dad kale iyaga oo aan daboolin qeybta jirka ee u dhaxaysa xudunta iyo jilbaha dhammaan arrimahaas waa xaaraan. Si kale haddii loo dhigo, Allahu Tacaala wuxuu reebay ficilladaas. Afarta madhhab ee xaq ah ee lagu fasiray amarrada iyo reebidda Eebbe (kor ahaaye), waxay si kala duwan u sharraxeen xuduudda xubnaha asturnaanta ah ee jirka ragga ee xaaraan tahay in la fiiriyo ama loo muujiyo dadka kale. Sidaa darteed, waxaa waajib ku ah Muslim kasta inuu daboolo xubnaha jirkiisa ee madhhabkiisa uu tilmaamay inay yihiin cawra (xubno asturan). Waxaa sidoo kale xaaraan ah in qof uu fiiriyo qof aan daboolin xuduuddaas uu waajibka ku saaran yahay inuu asturo. Waxaa ku qoran kitaabka **Kimyaa'u Sacaad** (imamu qasali) in dumarka iyo gabdhaha ay xaaraan ku tahay inay bannaanka u baxaan iyaga oo aan daboolin madaxyadooda, timahooda, gacmahooda iyo lugahooda. Waxa kale oo xaaraan ah inay ku baxaan dhar khafiif ah, dhar la qurxiyay, dhar cidhiidhi ah ama dhar caraf badan leh leh.

Hooyooyinkooda, aabayaashooda, raggooda iyo walaalahooda oggolaada ama raalli ka noqda in ay sidaas u baxaan, dhammaantood waxay la wadaagi doonaan dembigaas iyo ciqaabtiisa taasoo micnaheedu yahay inay Naarta galayaan. Haddii ay toobad keenaan, waa la cafin doonaa, Naartana laguma ridin doono. Allahu Tacaala wuxuu jecel yahay kuwa toobadda keena. Sanadkii saddexaad ee Xijriga, waxaa lagu waajib yeelay gabdhaha caqligoodu dhammaystiran yahay ee qaangaarka ah iyo haweenkaba inaysan isu muujin rag aan maxram u ahayn. Ma'aha wax la rumayn karo sheegashada basaasiinta Ingiriiska iyo dadka jaahiliinta ah ee la khalday, kuwaas oo ku dooda in sababta in dumarku aanay dabooli jirin jirkooda iyagoo daliil ka dhiganaya intaan lasoo dajin aayadaha xijaabka waxayna sheegaan in amarka xijaabku uu yahay wax ay culimada fiqiga curiyeen. Sheegashadaasi waa been aan sal lahayn.

Qof kasta oo sheegta inuu Muslim yahay waa inuu ogaadaa in wax kasta oo uu sameynayo ay waafaqsan yihiin diinta Islaamka iyo in kale. Haddii uusan ogayn, waxaa ku waajib ah inuu ka barto mid ka mid ah culimada Ahlu Sunna ama uu akhriyo kitaabtooda. Haddii waxa uu sameynayo aysan waafaqsanayn diinta Islaamka, ma ka badbaadi karo dembi ama gaalnimo. Qofka Muslimka ah waa inuu toobad keeno maalin kasta si daacadnimo leh. Dembi kasta ama gaalnimo kasta oo si dhab ah looga toobad keeno waxaa

hubaal ah in la cafin doono. Haddii aan la toobad keenin, ciqaabtiisu waxay ku dhici doontaa nolosha adduunka iyo Aakhiro labadaba. Noocyada ciqaabahaas waxaa lagu faahfaahiyay qaybo badan oo ka mid ah kitaabkan. Muslimka gala dembi weyn, haddii la geliyo Naarta, waxaa laga soo saari doonaa kaddib marka uu uu gubto inta u dhiganta dembigiisa. Laakiin gaalada iyo munaafiqiinta (zindiq) ku dadaalaya in ay burburiyaan Islaamka, waxay Naarta ku dhex guban doonaan si joogto ah oo aan dhammaanayn.

Qaybaha jidhka ee ragga iyo dumarka laga rabo inay daboolaan xilliga salaadda iyo meel kasta oo kale oo ay joogaan, waxaa lagu magacaabaa **cawrah** (xubnaha asturan ee gaar ahaaneed). Waa xaaraan in qofku muujiyaa xubnihiisa asturan, ama uu fiiriyo xubnaha asturan ee qof kale. Haddii qof uu yiraahdo “diinta Islaamku ma laha wax la yiraahdo cawrah,” qofkaasi wuu gaaloobayaa. Sidoo kale, haddii qof uu yiraahdo waxani “waa xalaal” ama uusan muhiimad siin taasi micneheedu waa inuusan ka baqan ciqaabta la xidhiidha in la muujiyo ama la fiiriyo qayb jidheed oo dhammaan afarta madhhab ay si isku mid ah u wada aaminsan yihiin inay cawrah tahay, qofkaasi wuu gaaloobayaa. Tusaale ahaan: in haweeneydu muujiso qaybaha jirkeeda ee asturan, ama ay ku heesto ama ay Mawliid akhrido iyadoo rag hortiisa joogta, dhammaan waxay la mid yihiin falal cawra lagu muujinayo. Madhhabka Xanbali wuxuu qabaa in qaybta u dhaxaysa labada feer iyo jilbaha ragga aysan ahayn Cawra, laakiin madhhabada kale way ku kala duwan yihiin arrintaas.

Qof kasta oo sheegta inuu Muslim yahay waa inuu barto, kuna dhaqmaa aasaaska iimaanka iyo Islaamka, iyo sidoo kale waajibaadka (fardiyada) iyo waxyaabaha la mamnuucay (xaaraanta) ee sida isku midka looga soo wariyay afarta madhhab. Jaahilnimo looma aqbalo cudur-daar ahaan. Jirka haweeneyda oo dhan, marka laga reebo wejiga iyo gacmaha, waa cawra sida ay isku waafaqeen dhammaan afarta madhhab ee Islaamka. Haddii qof uu muujiyaa qeyb ka mid ah jidhkiisa oo ay tahay Cawra sida uu madhhabkiisu qabayo, laakiinse aysan cawra ka ahayn madhhab kale oo ka mid ah afarta, falkaasi ma aha gaalnimo (kufri), balse waa dambi weyn sida madhhabka uu qofku raacsan yahay uu u fasiray. Tusaale ahaan: nin muujiyay bowdadiisa qaybta u dhaxaysa feeraha iyo jilbaha taasoo madhhabyo qaar u arkaan cawra, kuwa kalena aysan sidaas u arag. Waxaa waajib ku ah qofka inuu barto wixii uu ka jahliyo.

Marka uu barto, waa in uu si toos ah u toobad keenaa oo uu is asturaa. Been sheegid, xan, gibaad (ka hadlidda qof aan joogin si xun), dacaayad, xatooyo, khiyaano, kalsoonida oo la jebiyo, qof la dhibo ama la dhaawaco dareenkiisa, fidno abuur, hantida qof kale oo aan oggolaansho laga helin la isticmaalo, in shaqaale ama qof alaab raranayay (porter) aan la siin xaqiisa,

kacdoon ama dowladda iyo sharciyadeeda oo laga horyimaado, iyo canshuurta oo aan la bixin dhammaantood waa dambi. In dambiyadan laga galo gaalada ama dal aan Muslim ahayn gudaheeda waa xaaraan sidoo kale. Hase yeeshee, haddii dadka jaahilka ah aysan aqoonin waxyaabahaas gaar ahaan haddii aysan ahayn wax si ballaaran loo wada ogyahay ama aysan khasab ku ahayn in dadka caadiga ah ay ogaadaan taasi ma aha gaalnimo (kufri), balse waa dambi (fisqi).]

– 4 –

ARKAANTA IIMAANKA

Ninkii sharafta lahaa (Jibriil) wuxuu mar kale waydiiyay: **“Rasuulkii Ilaahow, bal ii sheeg waxa iimaan yahay.”** Markii looga jawaabay ‘Islaamka’ ayuu ayuu su’aashan weydiyay. Kaddib, Jibriil (calayhi-salaam) wuxuu Weydiiyay Nebigeenna Muxammad (SCW) inuu faahfaahin ka bixiyo xaqiiqada iyo asalka iimaanka. Erey ahaan, iimaan waxaa loola jeedaa “in qof si buuxda loogu aqoonsado inuu run sheeg yahay oo lagu kalsoonaado.” Laakiin sida uu Islaamku qeexayo, iimaan wuxuu yahay: in la rumaysnaado Rasuulkii Ilaah Muxammad (SCW) inuu yahay Nabi uu Ilaahay soo diray; in la ogaado inuu run sheegay, lagana yiraahdo qalbiga oo la rumaysto inuu yahay Rasuul uu Ilaahay si gaar ah u doortay; in si kooban lagu rumaysto wixii uu si kooban u sheegay, lana rumeeyo si faahfaahsan wixii uu faahfaahiyay ee uu Ilaahay u soo dhiibay; sidoo kale, waa in afka laga yirahdaa Kalimada Shahaadada markasta oo suurtagal ah. Iimaan xooggan oo dhab ah wuxuu noqonayaa sidaan: sida aan si buuxda ugu ognahay in dabku uu wax gubo ama masaska ay sunlee yihiin, oo aan sidaas darteed uga fogaanno, sidaas oo kale waa in aan si buuxda qalbiga ugu rumaysanno Allah (subxaanahu wa tacaalaa) iyo Sifaatkiisa, uguna aragno inay yihiin kuwa sarreeya ee u baahan in la qadariyo. Waa in aan raadinnaa raalli ahaanshihiisa (Rida), u orodnaa Jamaalkiisa, uguna fogaannaa cadhadiisa (Gadab) iyo cadaabtiisa (Cadhaab). Iimaanka waa in qalbiga loogu xardhaa si adag, sida xaraf lagu xardhay dhagax adag oo marmar ah.

Iimaanku hal shay oo kali ah miyaa mise waa wax ka kooban qaybo badan? Haddii uu ka kooban yahay qaybo, immisa qaybood buu ka kooban yahay? Cibaadooyinka Islaamka sida camalka iyo acmaasha, ma ka mid baa iimaanka mise ma’aha? Marka qof yirahdo, “Waxaan leeyahay iimaan,” ma sax baa in lagu daro, “Haddii Eebbe doono” (**Insha Allahu Tacaala**) mise ma ahan? Iimaanku ma yaraadaa mise wuu bataa? Iimaanku ma yahay makhluuq? Ma ku jirtaa awoodeenna inaan rumaysanno, mise rumaysadka Mu’miniintu waxay ku yimaadeen qasab? Haddii iimaanka lagu qasban

yahay, maxaa loo faray dadka inay rumeeyaan? Su'aalahani haddii mid mid loo kala faahfaahiyo waxay qaadanayaan waqti dheer, sidaas darteed halkaan loogama jawaabi doono mid mid. Laakiin waxaa muhiim ah in la ogaado arrintan: sida uu qabo madh-habka Ashcari, iyo sidoo kale kooxda Muctazila oo ka mid ah 72-da kooxood ee ka leexday Ahlu Sunnah, suurtaggal ahan (jaciz ma aha) in Eebbe nagu amro wax aan suurtagal ahayn. Sida ay qabaan Muctazilah, Ilaahay ma amro wax suurtagal ah laakiin aan bini'aadamka awoodin.

Laakiin sida ay Ashcariyadu qabaan, waa suuragal in Eebbe amarro wax aan la qaban karin, hase yeeshee Ilaahay weligiis ma uusan amrin. Tusaale ahaan, in dadka lagu amro inay ku duulaan hawada waa noocaas oo kale. Ilaahay Subxaanahu Watacaalaa kuma uusan amrin dadka bini'aadamka ah wax aysan awoodin, ha ahaadeen arrimaha iimaanka ama acmaasha cibaadada. Sidaa darteed, qof Muslim ah hadii uu waasho, ama miyir beela ama hurdo ku geeriyooda, wali waa Muslim wallowba aanu markaas ku sugnayn xaalad uu wax aqoonsan karo iyo qirid ah (tasdiq).

Marka laga hadlayo xadiiskaas shariifka ah, looma baahna in erayga "iimaan" si eray ahaan ama luqad ahaan loo fahmo; waayo xitaa dadka aan wax baran ee Carabta ahaa xilligaas waxay fahmi jireen in iimaanku yahay "tasdiq" ama "rumayn." Hubaal ahaantii, saxaabada sharafta leh (Radiyallaahu Canhum Ajmaaciin) wey garanayeen macnahaas, laakiinse Jibriil (Calayhis Salaam) wuxuu rabay in uu iyaga baro macnaha iimaanka ee Islaamka, isagoo waydiinaya Rasuulka (SCW) su'aal ah, "Waa maxay iimaan, dhanka Islaamka?" **Iimaanku** waa in qalbi ahaan iyo af ahaanba la rumaysto lix arrimood oo sugan. Rumayntaas waxaa lagu gaaraa: Kashfi (waxyi iyo iftiin Rabbaani ah oo qalbiga lagu daah-furo), Wijdan (garasho iyo xaqiiqo qalbiga laga dareemo), Fahamka caqliga iyadoo laga turjumayo caddayn, Ama iyadoo lagu tiirsanaado hadal cilmiyeysan oo xaq ah oo ay aqbaleen culimada la aaminay. Rasuulku wuxuu qeexay in iimaanku yahay rumaysad lix xaqiiqo oo sugan ah:

Qodobka Koowaad: Rumaynta Ilaahay

1 - Qofku waa inuu si yaqiin ah u rumaystaa in **Allahu Subxaanahu Watacaalaa yahay Wajibu-l-Wujuud kaasoo aan suurtagal ahayn in uusan jirin, oo ah Ilaaha keliya ee xaq ah ee la caabudo iyo Abuuraha dhammaan makhluuqaadka.** Waa in la rumaystaa si dhab ah in Ilaahay keligii uu yahay Abuuraha wax walba: [Walxaha la arko iyo kuwa aan la arki karin, Atom-yada, curiyeyaasha, molikuyuullada, maadada isku dhafka ah, Walxaha noolaha (organic) iyo unugyada (cells), Nolosha, dhimashada, dhacdo kasta, fal kasta, Nooc kasta oo awood iyo tamar ah, dhaqdhaqaaq kasta, sharci kasta, Nafaha, malaa'igta, iyo makhluuqaad kasta oo nool ama

aan noolayn. Wuxuu wax walbo ka buuray wax eber ah (sifo la'aan, tijaabo la'aan, waqti la'aan, wax la mid ah la'aan). Ilaahay wuxuu u abuuray wax walba si toos ah xilliyo iyo sabab la'aan, dunidan iyo tan Aakhiroba. Siduu makhluuqaadka u abuuray iyagoo hore u ahaan jiray wax aan jirin, wuxuu markaasna dhamaan makhluuqaadka baabi'in doonaa hal mar marka Qiyaamadu timaado. Ilaahay waa Abuuraha, Milkiilaha iyo Maamulaha dhamaan waxa jira. Waa in la rumaystaa lana qiraa in aysan jirin cid Ilaahay amri karta, ka sarreysa, ama u taliya. Dhammaan noocyada sarreynta iyo sifooyinka wanaagga leh waxa iska leh keliya Ilaahay. Ma laha ceeb, tabar-darro ama sifo liidata. Wuxuu awoodaa wax kasta oo uu doono. Waxa uu sameeyo uma aha faa'iido u raadis naftiisa ama cid kale toona. Mana sameeyo wax abaal marin u ah. Si kastaba ha ahaatee, wax kasta oo uu sameeyo waxaa ku jirta xikmad qarsoon, ixsaan, kheyr iyo fadli.

Ilaahay Subxaanahu Watacaalaa ma aha mid lagu khasbay in uu siiyo addoomihiisa bini'aadamka waxa kheyrra iyo faa'iidada leh. Sidoo kale, kuma aha qasab in uu abaal mariyo qaar ka mid ah dadka ama uu ciqaabo kuwo kale. Haddii Ilaahay uu go'aansado in uu dembiilayaasha oo dhan galiyo Jannada, taasi waxay u qalantaa karaamadiisa iyo fadligiisa sare. Haddii uu go'aansado in dadka u hogaansamay oo caabudayba uu ku rido Naarta, taasi waxay noqonaysaa caddaaladiisa.

Laakiin Ilaahay (Subxaanahu Watacaalaa) wuxuu xukmiyey oo caddeeyey in uu Muslimiinta kuwa caabuda oo adeeca ku abaalmarin doono Jannada, heli doonaan nicmooyin fara badan, halka uu sidoo kale xukumay in gaalada ay si joogto ah uga mid noqon doonaan kuwa la ciqaabay ee ku waari doona Naarta. Ilaahay (Subxaanahu Watacaalaa) kama noqonayo ballan uu qaaday. Uma kordhayso wax faa'iido ah haddii khalqiga oo dhami rumeeyaan oo caabudaan, mana gaarsiiso wax dhib ah haddii dhammaan makhluuqa ay Ilaahay kugaaloobaan, xad-gudbaan, ama caasiyad galaan. Ilaahay Keliya ayaa ah Abuuraha ficil kasta oo bini'aadam sameeyo iyo wax walba oo jira. Haddii uusan doonin ama uusan abuurin, waxba ma dhaqaaqi karaan. Haddii uusan doonin, qofna ma noqon karo gaal ama caasi. Ilaahay wuu u oggolaanayaa gaalnimo iyo dembi, laakiin wuu neceb yahay waxyaabahaas. Qofna ma faragelin karo falalka Ilaahay, mana jiro cid awood ama xaq u leh in ay wax ka beddesho go'aamadiisa, ama weydiiso sababta uu sidaa u sameeyey. Marka laga reebo gaalnimada iyo shirki, qof kasta oo dhinta isagoo aan toobad keenin dembi weyn oo uu galay, Ilaahay wuu u dambidhaafi karaa haddii uu doono. Haddii uu doono, wuxuu uga aargudi karaa qofkaas dembi yar uu galay. Laakiin Ilaahay wuxuu caddeeyey in cid kasta oo gaalnimo ku dhimata ama diinta ka noqota (riddo), aan weligeed laga dambidhaafin doonin, ee ay ku jiri doonto Cadaabta si joogto ah.

Inkastoo Qofkastoo o muslim ah (ahlu-qibla) oo cibaadeysta oo caqiidada **Ahlu Sunnah** aan aaminsaneen Ilaahay naarta ku ciqaabi doo haddii ay dhintaan iyagoo aan toobad keenin, Muslimiintaasi **ahlu-bidcadu** kuma sii jiri doonaan Naarta weligood.

Ilaahay (Subxaanahu Watacaalaa) waa suuragal in lagu arko indhaha adduunkan gudihiiisa, balse weligeed cidna ma arag. Maalinta Qiyaamaha, marka lagu sugan yahay Goobta Isu-soo-baxa (Maxshar), gaalada iyo Muslimiinta denbiilayaasha ah waxay ku arki doonaan Ilaahay isagoo ay caro ku muuqata. Kuwa suuban ee cibaadaysanaya ahna waxay ku arki doonaan Ilaahay isagoo ku sugnaaday Naxariis iyo Qurux. Jannada gudaheeda, Mu'miniinta waxaa loo suurtagelin doonaa inay ku arkaan Ilaahay sifadiisa Quruxda leh (Jamal). Malaa'igta iyo dumarku iyaguna way arki doonaan. Gaalada looma suura gelin doono inay Ilaahay arkaan. Waxaa jirta war sugan oo sheegaya in jin-kuna laga hor istaagi doono in ay Ilaahay arkaan. Sida laga soo wariyey inta badan culimada, sharafta in Ilaahay lagu arko sifada Quruxdiisa (tajalli al-Jamal) iyo araggiisa tooska ah (ru'yah) waxay ahaan doontaa: Subax kasta iyo galab kasta Mu'miniinta uu Ilaahay jecel yahay, Jimce kasta Muslimiinta darajo hoose leh, Xilliyada ciidaha iyo munaasabadaha gaar ah ee u dhigma fasaxyada adduunka — dumarka mu'miniinta ah.¹

Waa in la rumaystaa in Allah Subxaanahu Watacaalaa la arki doono, hase yeeshee, looma baahna in lagu fakaro sida loo arki doono, maxaa yeelay

¹ Shaikh Abdu al-Xaqq ad-Dahlawi (w. Delhi, 1642/1052) wuxuu ku qoray buuggiisa Faarisiga ah **Takmilu al-iman**: “Xadiis sharif ah ayaa sheegay: ‘**Waxaad arki doontaan Abuurihinna Maalinta Qiyaame sida aad u aragtaan dayaxa [buuxa] ee habeenka 14aad [bisha hijriga ah].**’ Sida Allahu Ta’aala loogu garto si aan la fahmi karin adduunkan, Allahu Ta’aala waxaa sidoo kale lagu arki doonaa si aan la fahmi karin aakhiro. Culimo waaweyn sida Abul-xasan al-Ashcari, Al-Imam as-Suyuti iyo Al-Imam al-Bayhaqi waxay sheegeen in malaa’igta ay sidoo kale arki doonaan Allahu Tacaala Jannada. Al-Imam acdam Abu Hanifa iyo qaar ka mid ah culimada kale waxay sheegeen in jinniyadu aysan helin ajar islamarkaana aysan gelinayn Janno, oo kaliya jinniga mu’minka ah ayaa ka badbaadi doona Naarta. Dumarkuna waxay Allahu Ta’aala arki doonaan dhowr jeer sanadkii, waqtiyada sida ciidaha adduunkan oo kale. Mu’miniinta kaamilka ah (kamil) waxay arki doonaan Isaga subax kasta iyo fiid kasta, halka kuwa kale ay arki doonaan Maalinta Jimcaha. Aniga oo ah qofkan daciifka ah, bishaaradan wanaagsan waxay daboolaysaa dumarka mu’mininta ah, malaa’igta iyo jinnigaba; waxay noqonaysaa mid ku habboon in dumarka kaamilka ah oo caariifka ah sida Faadimah az-Zahraa, Khadiijatul-Kubraa, Caisha as-Siddiqa iyo Haweenkii Sharafta badnaa [ee Nabiga] iyo Hadrat Maryam (Maryantii dhoorsaneed) iyo Aasiya la siiyo ikhtiraam gaar ah. Al-Imam as-Suyuti, isaguna, wuxuu ula jeeday taas.”

caqliga aadanaha ma garan karo arrimahaas. Ficilladiisu la mid aha arrimaha dunida; laguma qiyaasi karo shuruudo jir ahaaneed ama kiimiko ah. Erayo la xiriira jihada ama wax iska soo horjeeda, ma khuseeyaan Allah Subxaanahu Watacaalaa. Isagu ma aha wax jidheed, ma aha shay, mana aha walax ama curiye ama isku-dar ah. Lama tirin karo, laguma cabbiri karo miisaan ama tiro ahaan. Isagu wax is-bedel ah kuma dhaco, meel go'an kuma sugna, waqti kuma xirna. Isagu ma laha waqti hore iyo dambe, hore ama gadaal, kor ama hoos, midig ama bidix. Sidaas darteed, garashada bini'aadamka, cilmiga iyo caqliguba ma gaari karaan wax kasta oo ku saabsan Allah Subxaanahu Watacaalaa. Sidaa darteed, bini'aadamku ma fahmi karo sida uu Ilaahay ku arki doono. Inkasta oo ay jiraan aayado iyo axaadiis ay ku jiraan erayo sida "gacan", "lug", "jiho", "meel" iyo wixii la mid ah oo muuqaal ahaan aan Ilaahay ku habboonayn haddana erayadaas looma fahmayo sida aan maanta u naqaano ama u isticmaalno. Aayadaha iyo axaadiistaas waxaa la yiraahdaa **Mutashaabihaat** kuwaas oo macnahoodu qarsoon yahay. Waa in la rumaystaa aayadahaas iyo axaadiistaas, laakiin looma baahna in la isku dayo in la fahmo waxa loola jeedo ama sida ay yihiin. Ama waxaa loo samayn karaa **tawil** (fasirid ku habboon shareecada Islaamka) si kooban ama faahfaahsan; taas oo micnaheedu yahay in loo macneeyo si ku habboon Allahu Tacaala. Tusaale ahaan, ereyga 'gacan' waxaa loo fasiri karaa inuu yahay awood ama tamar.

Nabi Muxammad (NNKH) wuxuu arkay Allah Subxaanahu Watacaalaa xilligii miciraajka, hase yeeshee araggaasi ma ahayn mid indhaha adduunka lagu arko, sida aan wax u aragno adduunka gudaheeda. Ciddii sheegta in ay aragtay Allah Subxaanahu Watacaalaa iyada oo ku sugan adduunka, waxa ay tahay zindiq (diin naceyb gashay oo been sheega). Aragga ay Awliyo Ilaah (Allaha la kulmaan, ma aha aragga dunida lagu arko, sidoo kale ma aha aragga Aakhiro lagu arko. Waa arag gaar ah oo kale, oo aan caadi ahayn. Si kale haddii loo dhigo, wixii ay la kulmeen ma ahayn **ru'ya** (arag la arko), balse waxay ahayd **shuhuud** (arag tusaalayaal ama mithaal lagu arko 'indhaha' qalbiga). Awliyo waaweyn ayaa sheegay inay arkeen Allah, hase yeeshee waxay ku khaldeen shuhuuddii ay la kulmeen iyagoo ku sugan xaalad sakri (maqnaansho miyir-beel ah), inay tahay ru'ya (arag dhab ah). Ama weedhahoodaasi waxay kamid yihiin hadallada u baahan tawil (fasiraad ruuxi ah oo ku habboon diinta).

Su'aal: "Kor waxaa lagu sheegay in ay suuragal tahay (ja'iz) in Allahu Tacala lagu arko indhaha adduunka. Haddaba, maxaa sabab u ah in qof sheegaya wax suuragal ah loo xukumo inuu yahay munaafiq (zindiq)?

Haddii qof sidaa yiraahda uu ka mid noqonayo gaalada, ma weli baa la oran karaa in ay suuragal tahay arrintaas?"

Jawaab: Erayga “ja’iiz” macnihiisa tooska ah waa “wax suuragal ah inuu dhaco ama uusan dhicin.” Hase yeeshee, sida uu dhigayo madhhabka Imaam Al-Ashcari (Abul-xasan Cali ibn Ismaaciil, oo ku dhintay Baqdaad 941 Miilaadiga/330 Hijriyada), suuragalnimada aragga Allahu Tacaala micnaheedu maaha in la arki karo iyadoo loo dhow yahay, la hor fadhiyo, ama la adeegsanayo shuruucda jireed ee Eebbe ku abuuray adduunkan. Balse macnaheedu waa in Allahu Tacaala uu awoodo in uu bini’aadamka ku abuuro dareen gaar ah oo u suurtagelinaya araggaas, kaasoo aan la mid ahayn wax kasta oo lagu arko indhaha caadiga ah. Tusaale ahaan, Allahu Tacaala waa Awood Badane, sidaa darteedna waa suuragal, inuu tuso qof indho la’ oo ku sugan Shiinaha kaneeco ku sugan Andalus (koofurta Isbeyn), ama inuu u muujiyo qof adduunka jooga wax yaalla kusugan dayaxa ama xiddigaha. Awooddaas oo kale waxaa iska leh oo keliya Allahu Tacaala. Marka labaad, sheegashada ah, “Waxaan arkay Allahu Tacaala anigoo adduunkan joogo,” waa mid si cad uga hor imaanaysa Qur’aanka Kariimka ah iyo midnimada culimada ahlul-cilmiga (ijmaaca culimada). Sidaa darteed, qofka sidaas yiraahda waxaa lagu xukumi karaa inuu yahay **mulxid** ama **zindiq**.¹ Marka saddexaad, hadalka oranaya, “Waa suuragal in la arko Allahu Tacaala adduunkan,” micnaheedu maaha in la arki karo isagoo ku sugan dhulka ama iyadoo la adeegsanayo qaanuunta caalamka ee Eebbe u dajiyay makhluuqaadka. Laakiin qofka oranaya “waan arkay,” wuxuu ula jeedaa inuu u arkay si la mid ah sida waxyaalaha caadiga ah loo arko taas oo aan suuragal ahayn. Qofka sheegaya arrin sidaas ah, taasoo horseedayna gaalnimo, waxaa lagu magacaabaa mulxid ama zindiq. [Ka dib jawaabahan, Sayid Mawlaana Khaalid (Alla ha u naxariisto) wuxuu yidhi: “Fiir gaar ah!” isagoo tilmaamaya in jawaabta labaad ay tahay tan ugu saxsan uguna dhaw xaqiiqda.]

Waqtigu ha ahaado habeen ama maalin lama xiriiri karo Allahu Tacaala. Maadaama aan wax isbeddel ah ku dhici karin Allahu Tacaala xagga sifooyinkiisa, looma oran karo “Wuxuu ahaan jiray sidaas hore” ama “Wuxuu noqon doonaa sidaas mustaqbalka.” Allahu Tacaala ma dhexgalo (xulul) wax kasta.² Wuxuu ka madax bannaan yahay inuu la midoobo wax

¹ Faallo ku saabsan **mulxidiinta** iyo **zindiqyada**: Mulxidiintu waa dad sheeganaya inay yihiin Muslimiin, waxayna si dhab ah u rumaysan yihiin in jidkooda uu toosan yahay.

Zindiqyada, dhanka kale, waa dad naceyb diinta Islaamka u ah kuwaas oo iska dhigaya Muslimiin si ay u fashiliyaan diinta Islaamka, gudahana uga dhex burburiyaan, una marin habaabiyaan Muslimiinta.

² Shiicada ka tirsan kooxda la yiraahdo ‘**Nusayri**’ waxay rumaysan yihiin in Allahu Ta’aala uu ku dhex milmay Hadrat Cali. Rumaystahan khaldan wuxuu sabab u yahay in ay gaaloobaan.

kale. Marna ma laha wax lid ku ah, wax la mid ah, wax la wadaago, gacan-yare, ama ilaaliye. Ma leh aabbe, hooyo, wiil, gabadh iyo xaas toona. Wuxuu mar kasta la joogaa dhammaan makhluuqaadka, wuxuu hareereeyaa oo uu korjoogteeyaa wax walba. Wuxuu qof walba uga dhow yahay kagana ag dhow yahay halbwalaha. Laakiin dhowaanidiisa, joogitaankiisa, la-joogitaankiisa iyo hareerayntiisa ma aha sida ay dadku u fahmaan. Dhowaanshihiisa lama fahmi karo xataa iyadoo la adeegsanayo aqoonta culimada, caqliga saynisyahannada. Caqliga bini'aadamku ma gaari karo macnaha dhabta ah ee arrimahaas gudaha ah. Allahu Tacaala waa u gaar xagga Adh-dhat-iisaa (Naftiisa, Jiritaankiisa) iyo Sifooyinkiisa. Midna ma isbeddelo mana kala duwanaan karaan.

Magacyada Allahu Taala waa **tawqifi**, taasoo micnaheedu yahay in lagu xadidnaado magacyada uu Islaamku noo sheegay — lagumana banaana in erayo kale oo aan diin ahaan lagu magacaabo Allahu Tacaala.¹ Magacyadiisu tiro malahan. Waxaa si fiican loo og yahay inuu leeyahay 1001 magac taasoo loola jeedo inuu bani'aadamka u muujiyay 1001 magac. Diinta Nebi Muxammad (nabadgelyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato) waxaa lagu muujiyay 99 magac oo loo yaqaan **Al-Asmaa'ul Xusnaa** (Magacyada Quruxda Badan).

Sifooyinka Dhaatiga ah (Sifooyinka nafsiga) ee Allahu Tacaala waa lix. Sifooyinka Thubuutiga ah (Sifaat ath-Thubuutiyya) kuwaas oo ah sifooyin Ilaaheed oo qaarkood tusaalayaal ka mid ah laga arko makhluuqaadka waxay yihiin siddeed sida ay qabto madhhabka **Maaturidiyah**, iyo toddobo sida ay qabto madhhabka **Ashcariyah**. Sifooyinkaas sida Dhaatkiisa waxay ahaayeen kuwo jirey xilligii hore (azali) waxayna ahaan doonaan kuwo waari doona xilli dambe (abadi). Sifooyinkaas waa kuwa barakeysan, lagamana dhigi karo kuwo la mid ah sifooyinka makhluuqaadka. Laguma garan karo iyadoo lagu saleynayo caqli, mala-awaal ama wax la barbar dhigo oo ka tirsan dunidan. Marka tusaalayaashan la arko, waxaa suuragal ah in si xadidan loo fahmo Sifooyinka Eebbe. Maadaama aadanuhu uusan awoodin

¹ Tusaale ahaan, Ilaahey Subxaanuhu wa Ta'ala waxaa lagu magacaabi karaa 'Calim' ('Ka Ogaanshaha Badan'), laakiin lama oggola in lagu yiraahdo 'faqiih' inkastoo eraygu sidoo kale la micno yahay "câlim" (culmo, qof ku tababaran culuumta Islaamka), sababtoo ah Islaamku ma u isticmaalin magaca 'fiqiih' ee Ilaahey Subxaanuhu wa Tacala. Sidoo kale, ma bannaana in lagu beddelo magaca Ilaahey erayga 'God', sababtoo ah micnaha "god" waa 'sanam' ama 'caabudida makhluuq'; tusaale, "Hindida waxay caabidan." Si kastaba ha ahaatee, waa la oggol yahay in la yiraahdo: "Ilaahey waa Mid; Ilaah aan Isaga ahayn ma jiro." Erayo sida Dieu (Faransiis), Gott (Jarmal), iyo God waxay la xiriiri karaan sanamyo ama ilaahyo kale, laakiin looma adeegsan karo magaca Allah.

inuu si buuxda u fahmo Allahu Tacaala, ma banaana in la isku dayo in la sawirto ama la fahmo Dhaatkiisa. Siddeedda sifadood ee Ilaahay ma aha kuwo la mid ah Dhaatkiisa, mana aha kuwo ka duwan Dhaatkiisa; taasoo micnaheedu yahay in Sifooyinkiisu aysan ku koobanayn naftiisa, sidoo kalena aysan ahayn wax ka baxsan Naftiisa. Siddeedda sifadood ee Ilaahay waa kuwaan: **Xayaat** (Nolosha), **Cilm** (Ogaalnimo), **Samci** (Maqlid), **Basar** (Aragid), **Qudra** (Awood buuxda), **Kalam** (Hadalka, Erayga), **Iraada** (Doonis), **Takwiin** (Abuuris, Hal-abuur). Sida ay qabto madhhabka Ashcariyya, Takwiin iyo Qudra waxaa laga dhigay hal sifo. Mashi'ah (Doorasho/Doonis) waa eray la macno ah Iraada.

Mid kasta oo ka mid ah siddeedda sifo ee Allahu Tacaala waa mid gooni ah, oo hal heer keliya ah. Midna isbeddel kuma dhaco, hase yeeshee mid kasta wuxuu la xiriiraa makhluuqaadka si kala duwan. In sifada Ilaahay ay noqoto mid siyaabo kala duwan ugu muuqata makhluuqaadka, ma dhaawaceyso xasiloonideeda iyo midnimadeeda. Sidoo kale, inkastoo Allahu Tacaala uu abuuray makhluuqyo aad u badan oo noocyo kala duwan leh, haddana wuxuu si joogto ah uga ilaalinayaa dhammaantood baabi'itaanka mar kasta. Wuxuu weligiis ahaanayaa Mid keli ah, isbeddelna marna kuma dhaco. Makhluuq kasta wuxuu u baahan yahay Allahu Tacaala daqiiqad kasta, arrin kasta. Isaga laftiisu waxba uma baahna.

2 – Qodobka labaad ee ka mid ah lixda tiir ee iimaanka waa "**rumaynta Malaa'igta Ilaahay**." Ereyga Malak (malag) waxaa loola jeedaa: "wakiil," "rasuul" ama "xoog." Malaa'igtu waa makhluuq jireed, balse ah kuwo khafiif ah (latiif), xitaa ka khafiifsan heerka uumiga. Waxay yihiin kuwo nuurani ah (iftiin leh, ruuxi ah). Waa noole. Waxay leeyihiin caqli. Malaa'igtu kuma sifoobaan xumaanta sida aadmiga. Waxay qaadan karaan qaab kasta oo ay doonaan. Sida neefta u beddesho dareere iyo adag oo ay u qaadato qaab go'an marka ay adkaato, ayay malaa'iguna u qaadan karaan muuqaal qurxoon. Malaa'igtu ma'aha nafyaal ka baxay jidhka dad wanaagsan ah, sida ay rumeysan yihiin Masiixiyiintu. Sidoo kale, ma aha wax la mid ah tamarta ama awoodda ee aan muuqan, sida ay u maleeyeen faylasuufkii hore. Dhammaantood waxaa lagu magacaabaa **Malaa'ik**. Malaa'igta waxaa la abuuray ka hor inta aan la abuurin noole kasta oo kale. Sidaas darteed, waxaa nalagu amray in aan rumeyno malaa'igta ka hor inta aynaan rumeynin kutubta samada laga soo dejiyay. Kuwaasoo iyaguna ka horeeya rumeynta nebiyada. Sidaas darteed, Qur'aanka Kariimka ah wuxuu si taxane ah u xusay magacyada arkaanta iimaanka iyadoo la raacayo nidaamkan.

Rumaynta malaa'igta waa in lagu aaminaa sidan: Malaa'igtu waa makhluuq uu abuuray Allahu Tacaala. Ma aha la-wadaagayaal (sharikaad) Ilaahay, mana aha gabdhihiisa sida ay rumaysan jireen gaalada iyo mushrikiintu. Allahu Tacaala wuxuu jecel yahay dhammaan malaa'igta.

Waxay si buuxda u fuliyaan amarradiisa, weligoodna ma dembaabaan mana diidaann amar ka yimid xaggiisa. Malaa'igtu ma aha rag iyo dumar midna. Malaa'igta ma guursadaan. Mana dhalaan. Waa nool yihiin. Inkasta oo ay jirto oraah loo nisbeeyay saxaabigii weynaa Cabdullaahi ibn Mascuud (radiya-Allahu Tacala canhu) oo sheegaysa in qaar ka mid ah malaa'igta ay carruur dhaleen, laguna tiriyay Shaydaanka iyo jinniga, haddana arrintan si faahfaahsan ayaa kutubta laga kaga jawaabay. Markuu Allahu Tacaala ku dhawaaqay inuu abuurayo aadane, malaa'igtii waxay waydiiyeen: **“Allow (Allahu Tacaala), ma waxaad abuureysaa makhluuqyo fasaad ka dhaliya dhulka, dhiigna ku daadiya?”** Su'aalaha noocaas ah ee malaa'igtu ay weydiiyeen kuwaas oo la yiraahdo **zalla** kama hor imanayaan macsumiyadda ama dambila'aanta malaa'igta.

Waxa ay muujinayaan faham la'aan ama doondoona cilmiyeed, balse kama hor imaaneyso daahirnimaadooda. Malaa'igta waa makhluuqaadka ugu tiro badan dhammaan waxa uu Eebbe abuuray. Tiradooda xaqiiqada ahna cid aan ahayn Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa ma og. Cirku ma laha meel bannaan oo aanay joogin malaa'ig u sujuudsan ama u rukuucsan Rabbigooda. Meel Kasta meelaha sare ee samada, waxaa buux dhaafiyay malaa'ig ku mashquulsan cibaado joogto ah, rukuuc iyo sujuud. Malaa'igta waxay joogaan samada iyo dhulka, dhirta dhexdeeda, xiddigaha korkooda, dhammaan makhluuqaadka nool iyo kuwa aan noolayn, dhibic kasta oo roob ah, caleen kasta oo geed ah, atom kasta, molikuyuul kasta, falcelin kasta, dhaqdhaqaaq kasta, iyo wax kasta oo jira. Dhammaan meelahaas waxay ka hayaan hawlo gaar ah oo ay ugu adeegaayaan Amarka Eebbe. Malaa'igta waxay yihiin wasiiro iyo wakiillo u dhexeeya Allahu Tacaalaa iyo makhluuqaadkiisa. Qaar ka mid ah malaa'igta ayaa ka darajo sareeya kuwa kale. Waxaa kamid ah kuwo loo diray rususha (calayhi-salaam) si ay u gaarsiiyaan waxyiga iyo fariimaha Eebbe. Qaar kale waxay dadka qalbigooda ku soo ridaan fikrado kheyr ah, taas oo loo yaqaan **ilhaam** (dhiirrigelin rabbaani ah). Waxaa kaloo jira malaa'ig, kuwaasoo dareenkoodii lumay oo gebi ahaanba ku mashquulsan Quruxda Eebbe (Jamalu-lah), isla markaana aan ka warqabin dadka iyo makhluuqaadka kale. Mid kasta oo ka mid ah malaa'igtaasi waxa uu leeyahay meel go'an oo uu ku suganyahay, mana isaga guuro meeshaas. Qaar ka mid ah malaa'igta waxay leeyihiin labo baal, halka qaar kalena ay leeyihiin afar ama ka badan.¹

¹ Sida baalasha shinbir kasta mid walba uu u leeyahay qaab u gaar ah oo ku dhisan dhisme iyo sifooyin u gaar ah, ayaa baalasha malaa'igta laftoodu u leeyihiin qaab u gaar ah oo aan lamid ahayn wax kale. Markaan maqalno magaca ama sheegidda wax aanan arag ama aanan aqoon, waxay nafta bini'aadamka ku degdegtaa in ay waxaas ula ekaato waxyaaba ay horay u taqaan.

Malaa'igta Jannada loo xil saaray waxay joogaan Jannada, waxaana madax u ah **Ridwaan**. Malaa'igta Naarta kuwa loo yaqaan **Zabaaniyo** waxay ka fulshaan Naarta gudahooda wixii amar ah ee la siiyo. Dabka Naartu waxba ma yeelo, sidaan biyaha baddu aysan waxba ugu yeelin kalluunka. Waxaa jira sagaal iyo toban (19) madax oo sare oo ka mid ah Zabaaniyada. Hoggaamiyahooda ugu weynna waa **Maaliik**.

Qof kasta oo Aadanaha ka mid ah, waxaa la socda afar Malaa'igood oo u qoreysa camalkiisa wanaag iyo xumaanba. Laba ka mid ah malaa'igtaasi waxay yimaadaan habeenkii, labada kalena maalintii ayay yimaadaan. Qaar Malaa'igta kamid ah waxaa lagu magacaabaa **kiramaan kaatibiin** (kuwa qoreeya camalka, aan gafin), ama **xafadha** (kuwa dhowra camalka). Sida ay sheegayaan qaar ka mid ah wararka kale, xafadha waa malaa'ig ka duwan kiramaan kaatibiin. Mala'aigta dhinaca midig jooga ayaa ka fadli badan tan bidixda, waxayna qortaa camalka wanaagsan. Mala'aigta dhinaca bidixda waxay qortaa camalka xun. Waxaa jira malaa'ig loo diray in ay cadaabaan gaalada iyo Muslimiinta dembi-falka ah ee aan toobad keenin xilliga ay ku jiraan qabrigooda. Waxa kale oo jira malaa'ig weydiin ku sameeya dadka qabuuraha la geliyo. Malaa'igta weydiinta qabuuraha waxaa la yiraahdaa **Munkar** iyo **Nakiir**. Malaa'igta su'aalo weydiin doona Muslimiinta waxaa sidoo kale lagu magacaabaa **Mubashir** iyo **Bashiir** — kuwa bisharada u sida dadka.

Malaa'igta dhexdooda waxaa jira kala sarayn. Kuwa ugu sarreeya malaa'igta waa Afarta Malaa'ig. Mala'aigtaas ugu fadliga badan waa: 1. **Jibriil** (calayhi-salaam): Hawshiisu waxay ahayd inuu waxyiga Eebbe u soo gudbiyo nebiyada (calayhi-salaam), kuna wargeliyo amarrada iyo waxyaabaha la mamnuucay. 2. **Israafiil** (calayhi-salaam): Wuxuu afuufi doonaa buunka ugu dambeeya ee loo yaqaan **Sur**. Israafiil wuxuu Surka afuufi doonaa labo jeer. Markii koowaad, naf kasta (Allahu Tacala mooyee) way dhiman doontaa. Markii labaad, dhammaan way soo noolaan doonaan. 3. **Mikaa'iil** (calayhi-salaam): Wuxuu mas'uul ka yahay is-bedbeddelka qiimaha (raqiis iyo qaali), helitaan ama yaraanta waxyaabaha, iyo dhaq-dhaqaaqa walxaha oo dhan. Waxa uu nidaamiyaa xaaladda dhaqaale iyo raaxada nololeed. 4. **Cazraiil** (calayhi-salaam): Waa malaa'igta loo xil

Mu'miniintu waa ay rumaysan yihiin in malaa'igtu leeyihiin baallo, balse ma oga sida ay yihiin. Sawirrada laga sameeyo dumarka baalasha leh ee lagu arko kaniisadaha, buugagga aan Islaamka ahayn ama filimada, kuwaas oo loo yaqaanno malaa'igta, dhammaantood waa been iyo khayaali. Muslimiintu ma sawiraan wax la mid ah malaa'igta. Waa inaan rumaysan sawirradaasi beenta ah ee ay sameeyaan dadka aan Muslimiinta ahayn, mana habboona in lagu sirmo beenahooda.

saaray inay nafta ka qaado dadka – taasoo af Faarisigu ku yiraahdo jaan, af Carabigana ruux. Intaas kadib, waxaa jira afar kooxood oo kale oo malaa’ig sare ah: Afarta malaa’ig ee xambaara Carshiga (**Xamalatul Carsh**): Maalinta Qiyaame waxay noqon doonaan siddeed. Malaa’igta jooga Xadrada Rabbaaniga ah: Waxaa lagu magacaabaa **Muqarrabuun**. Hoggaamiyeyasha malaa’igta cadaabta: Waxaa la yiraahdaa **Karuubiyaun**. Malaa’igta Naxariista: Waxaa la yiraahdaa **Ruuxaaniyaun**. Dhammaan malaa’igtaan sareeya waxay ka fadli badan yihiin aadanaha — marka laga reebo nebiyada (SCW). Dadka suubban ee cibaadada ku dadaala (Saalixiin) iyo awliyooyinka (kuwa Eebbe jeclaaday) waxay ka fadli badan yihiin malaa’igta caadiga ah ee hoose. Malaa’igta caadiga ahse waxay ka fadli badan yihiin Muslimiinta caadiga ah ee dembi-falayaasha ah.

Gaaladu se, waxay ka hooseeyaan dhammaan makhluuqaadka oo dhan. Marka buunka ‘Surka’ la afuufo markii ugu horreysa, dhammaan malaa’igta way dhimanayan marka laga reebo afarta malaa’ig ee xambaara Carshiga (Xamalatul-Carsh) iyo afarta malaa’ig ee sare. Kadibna, malaa’igta xambaarta Carshiga ayaa iyaguna la dabar-gooyin doonaa. Ka dibna, afarta malaa’ig ee sare (Jibriil, Israafiil, Mikaa’iil, iyo Cazra’iil) ayaa la dabar-gooyin doonaa. Marka buunka mar labaad la afuufo, malaa’igta oo dhami way soo noolaan doonaan. Afarta malaa’ig ee xambaarta Carshiga iyo afarta malaa’ig ee sare waxay dib u soo toosi doonaan ka hor intaan mar labaad Surka la afuufin. Tani waxay muujinaysaa in malaa’igtaan la dabar-gooyin doono kaddib dhammaan makhluuqaadka kale, maadaama ay ahaayeen kuwa ugu horreeya ee la abuuray.

3- Qodobka saddexaad ee iman-ku waa ‘**aaminsanaanta kitaabyada uu Allahu Tacaala soo dajiyay.**’ Allahu Tacaala wuxuu kitaabyadan u soo diray qaar ka mid ah nebiyada iyadoo isagoo malaa’igta ay ua akhrinayaan. Qaar kale wuxuu u soo diray kitaabyo ku qoran looxa, halka qaar kale uu si toos ah ugu soo diray hadalka isaga oo aan loo baahneyn malaa’ik da dhex-mara. Dhammaan kitaabyadaas waa Hadalka Allah (Kalamu-Allah). Waa kuwo aan dhammaad lahayn oo weligood jiray, waana kuwo aan ahayn makhluuqyo. Kuma jiraan erayo ay malaa’igtu sameeyeen, sidoo kalena ma aha erayo ay nebiyadu lee yihiin. Hadalka Allahu Tacaala waa mid ka duwan luqadda aan ku qorno, ku xasuusanno, ama ku hadalno. Ma’aha mid la isku qoro, la sheego, ama lagu fikiro. Ma laha xarfo ama dhawaaqyo. Bani’aadamku ma fahmi karaan sida uu yahay Hadalka iyo Sifooyinka Allahu Tacaala, laakiin way akhriyi karaan hadalkaas, way ku xasuusan karaan, waxayna qori karaan. Markuu Hadalka Allahu Tacaala la joogo dadka, wuxuu noqdaa xâdith (wax cusub oo la abuuray) oo ah makhluuq. Markuu yahay Hadalka Allahu Tacaala, waxaa loola jeedaa inuu yahay mid weligiis jiray (qadim).

Dhammaan kitaabyada uu Allahu Tacaala soo dejiyey waa kuwo sax ah oo dhab ah. Ma jiraan wax been ah ama khalad ku jira. Waxaa la sheegay in uu suurto-gal yahay inuu cafiyo kuwa dembiyada gala, inkastoo uu horey ugu dhawaaqay in uu ciqaabayo oo uu xukumayo; tani waxay noqon kartaa cafiskaas waa mid ku xiran xaalado aan naqaanno ama doonistiisa iyo doorashadiisa. Waxaa kale oo laga yaabaa in uu cafisku yahay muujinta in uu cafinayo ciqaabta ay bani'aadamku xaq u leeyihiin. Tan iyo markii dhawaaqayga ku saabsan ciqaabta iyo xukunka aysan ahayn dhacdo la soo sheegey, ma noqon karto been marka uu cafiyo. In kasta oo aan la filayn in Allahu Tacaala aanu siin hadiyadaha uu ballan qaaday, hadana cafinta ciqaabta waa suurto gal.

Labada caqli iyo aayadaha ayaa muujiyey in ay tahay sidaas. Aayadaha iyo xadiisyada waa in lagu fasiraa macnahooda caadiga ah, haddii aysan jirin wax caqabad ah ama dhib keeni kara. Ma bannaana in la siiyo macnayaal kale oo la mid ah micnayaashooda asalka ah.¹ Aayadaha loo yaqaan **mutashaabihaat** waa kuwo leh macne qarsoon oo aan la fahmi karin. Keliya Allahu Tacaala ayaa si buuxda u og, sidoo kalena waxaa jiri kara dad aad u yar oo ka mid ah culimada sarreeya iyo awliyada lagu galadaystay **alcilmuladunni** oo ah cilmi Allahu Tacaala qalbiyadooda ku shubay kuwaas oo si kooban loogu oggolaaday inay wax ka fahmaan micnayaasha aayadahaas. Qof kale ma fahmi karo. Sababtaas awgeed, waa in aan aaminsanaano in aayadaha mutashaabihaat ay ka mid yihiin Hadalka Allahu Tacaala, waana in aanan isku dayin in aan si qoto dheer u baarno macnayaashooda. Culumada madhabka Ashcariyada waxay sheegeen in loo oggol yahay in la sameeyo **ta'wiil**, (Tawilku waan in kalimada macneheeda badan kuwa aan caanka aheyn la doort) ha ahaato mid kooban ama mid faahfaahsan, marka laga hadlayo aayadaha noocaas ah. Tusaale ahaan, aayadda dhahaysa, **“Gacanta Allahu Tacaala ayaa ka sarreysa gacmahooda,”** taas oo ah Hadalka Allahu Tacaala, waa in aan dhaahnaa, “Waan rumaysanahay wixii Allahu Tacaala uga jeeday.” Waxa ugu wanaagsan waa in la yiraahdo, “Macnaheeda ma fahmi karo. Allahu Tacaala keliya ayaa og.” Ama waa in aan dhaahnaa, “Cilmiga Allahu Tacaala ma aha sida cilmigeyna. Doonistiisu

¹ Qur'aanka Kariimka ah iyo Xadiiska Shareefka ah labaduba waxay ku yimideen luqadda iyo lahdad Qureysh — oo ah qabiil Carbeed uu Nabi Muxammad (NNKH) ka dhashay. Sidaas darteed, ereyada ku jira waa in loo fahmaa si waafaqsan micnaha ay ku lahaayeen gobollada Xijaaz oo ah dhulka u dhow Badda Cas ee uu ku yaallo Maka iyo Madiina waqti laga joogo 1400 sano. Ma aha mid sax ah in Qur'aanka ama xadiisyada loo tarjumo iyadoo la adeegsanayo micnayaal casri ah oo soo baxay qarnigii dambe, kuwaasoo uu sababay isbeddelka luqadeed ee soo maray qarniyo badan.

ma aha sida doonisteenna. Sidoo kale, Gacantiisu ma aha sida gacmaha makhluuqaadka bini'aadamka."

Kitaabadii uu Ilaahay Sarreeye soo dajiyay, qaar ka mid ah aayaadkooda ama micnahooda ayaa isbeddel lagu sameeyey ha ahaato dhawaaqooda, macnahooda, ama labadaba waana **naskh** uu Eebbe isagu sameeyey. Qur'aanka Kariimka ah ayaa beddelay dhammaan kutubtii kale, wuxuuna baabi'iyey sharciyadii iyo xeerarkii ku qornaa. Ilaa maalinta Qiyaamaha, Qur'aanka Kariimka ah lagama heli doono wax qalad ah, wax la ilduufay, wax laga tagay ama wax la beddelay. Cilmiga ku saabsan wixii hore iyo wixii imaan doona intaba wuxuu ku jiraa Qur'aanka Kariimka ah. Sidaas darteed, wuxuu ka sarreeyaa kana fadli badan yahay dhammaan kutubtii kale ee samada laga soo dejiyey. Mucjisada ugu weyn ee Nabiga (NNKH) waxaa ah Qur'aanka Kariimka ah. Haddii aadamaha iyo jinniyadu dhammaantood isu tagaan, oo ay isku dayaan inay keenaan wax la mid ah suuradda ugu gaaban ee Qur'aanka, marnaba ma awoodayaan. Runtii, gabayaashii suugaanta ku xeeldheeraa ee Carabta waxay isugu tageen oo si adag u dadaaleen, haddana ma aysan keenin xittaa aayad keliya oo la mid ah mid ka mid ah aayadaha Qur'aanka. Qur'aanka waxay la noqotay arrin ay la yaabeen, kuna guuldarreysteen inay u babac dhigaan. Allahu Tacala isagaa ka dhigay cadowga Islaamka kuwo ku jabaya oo aan waxba ka tari karin Qur'aanka Kariim. Fasiraadda, xeel-dheerida iyo sarreynta Qur'aanka waxay ka sarrayso awoodda aadanaha. Dadku ma awoodaan inay Qur'aanka ay la yimaadaan wax u dhigma. Aayadaha ku jira Qur'aanka Kariimka ah ma aha gabay, ma aha hadal furan (nas), mana aha hadal is-raacsan oo jinka iyo insigaba ay iska abaabuleen. Si kastaba ha ahaatee, waxaa loogu yeeray xarfaha iyo lahdadaha ay ku hadlayaan dadkii suugaanta iyo afka ku fiicnaa ee Carabta ahaa.

Tirada kutubtii samada laga soo dejiyey ee loo soo dhiibay aadanaha waa 104. Waxaana si wanaagsan loo ogyahay in Nabi **Aadam** (calayhi-salaam) loo soo dejiyey 10 xaashi (**suhuf**), Nabi **Shis** (Sheeth) 50 xaashi, Nabi **Idris** 30 xaashi, Nabi **Ibraahim** (calayhi-salaam) 10 xaashi. Kitaabka **Tawreed** waxaa loo soo dejiyey Nabi **Muuse** (calayhi-salaam), **Zabuur**-na waxaa la siiyey Nabi **Daa'uud** (calayhi-salaam), Injiilna Nabi **Ciise** (calayhi-salaam), halka **Qur'aanka Kariim** lagu soo dejiyey Nabi **Muxammad** (SCW).

Marka qof doonayo inuu wax amro, wax reebo, wax waydiiyo ama war bixinayo, wuxuu marka hore ka fikiraa waxa uu doonayo inuu yiraahdo, isagoo ku habeeya maskaxdiisa. Macnaha noocaas ah oo ku jira gudaha qalbiga banii'aadamka waxaa lagu magacaabaa "**kalaamu nafsiyah**." Hadalladan nafsiga ah looma sheegi karo inay yihiin Carabi, Faarsi ama Ingiriisi, waayo weli af ahaan looma dhawaaqin. Inay ereyadaas lagu cabbiro

luqado kala duwan waxba kama beddelayaan macnahooda. Ereyada muujinaya macnayaashaas waxaa la yiraahdaa "**kalaamu lafdhi**." Kalaam lafdhi waa hadal lagu dhihi karo luqado kala duwan. Sidaas darteed, "kalaam nafsiga" qofku waa sifo sugan, oo nadiif ah, aan isbeddelin, taasoo ku jirta qofka iska leh sida sifooyinka kale ee cilmi, doonis, garasho, iwm. Kalaam lafdhi se waa urur xarfo ah oo muujinaya kalaam nafsiga, kuna baxa afka qofka hadlaya oo gaara dhegaha maqleysa. Sidaas oo kale, Hadalka Allahu Taala waa hadal aan bilow lahayn, aan dhammaad lahayn, aan aamusanayn, aan la abuurin, kuna sugan Dhexdiisa Subxaanahu watacaalaa. Waa Sifo ka duwan Sifaatka Dhatiga ah (Sifaat adh-Dhaatiyya) iyo Sifaatka Suubban ee ficilada (Sifaat ath-Thubuutiyya) sida Cilmiga iyo Doonista.

Sifada Kalaamka (Hadalka) ee Allahu Tacala waa mid aan isbeddelin, nadiif ah, mana aha xarfo iyo dhawaaqyo. Loogama samayn karo qaybin sida in la yiraahdo waa amar, reebid, warbixin, ama inuu yahay Carabi, Faarsi, Cibraani, Turki ama Suuriyaani (Seryaani). Noocyadaas ma qaato. Lama qori karo. Looma baahna qalabyo sida caqli, dhego, ama carrab. Waxaana suurtagal ah in lagu cabbiro luqad kasta oo la doono. Haddii lagu muujiyo af-Carabi waxaa la yiraahdaa Qur'aanka Kariim. Haddii lagu muujiyo af-Cibraani wuxuu noqonayaa Tawreed. Haddii lagu muujiyo af-Suuriyaani (Seryaani) wuxuu noqonayaa Injiil.¹

Kalmadda Eebbe (Kalaamullaahi Tacaalaa) waxay ka warrantaa mowduucyo kala duwan; haddii ay sheegto dhacdooyin dhacay ama dhici doona, waxaa la yiraahdaa **khabar** (sheeko/narrin); haddii aysan sidaas ahayn, waxaa la yiraahdaa **inshaa**. Haddii ay tilmaamayso waxyaabo la farayo in la sameeyo, waxaa la yiraahdaa amar (**amar**). Haddii ay sheegto waxyaabo la mamnuucay, waa **nahy** (reebab). Laakiin wax isbeddel ah ama kordhin ahi kama dhacdo Kalmadda Eebbe Tacaalaa. Dhammaan kutubtii iyo waraaqihii la soo dajiyey waxay ka yimaadeen Sifada Kalaamka ee Eebbe Tacaalaa; taas oo micnaheedu yahay inay ka mid yihiin **Kalaamkiisa Nafsi**, waxaana Carabigiisu yahay **Quraanka Kariimka**. Waxyiga Eebbe ee lagu soo dejiyey hadallo la qori karo, la dhihi karo, la maqli karo, lana xafidi karo waxaa la yiraahdaa Kalaamka Lafdiga ah ama Quraanka Kariimka. Maadaama Kalaamka Lafdiga ah uu tilmaamayo Kalaamka Nafsiga ah, waxaa bannaan in lagu magacaabo Kalaamullaahi Tacaalaa ama Sifadiisa Ilaahiga ah. Sidii guud ahaanba loogu yeero Quraanka Kariimka, qaybihiisuna sidoo kale waxaa lagu magacaabaa Quraanka Kariimka.

¹ Waxaa lagu qoray kitaabka la yiraahdo Sharh al-Maqaasid (oo uu qoray Sa'duddiin Taftaazaani, w. Samarkand, 1389/792) in muujintiisa luqadda Giriigga lagu yiraahdo Injiil, halka muujintiisa luqadda Suuriyaanigana lagu yiraahdo Zabuur.

Culimada jidka toosan waxay si isku mid ah u sheegeen in Kalaamka Nafsiga ah uusan ahayn makhluuq, isla markaana uu yahay qadiim (jiritaan hore, waqti la'aan ah). Laakiin ma jirto midnimo aragtiyeed oo ku saabsan in Kalaamka Lafdiga ah uu yahay makhluuq ama qadiim. Qaar ka mid ah culimada u arkay in Kalaamka Lafdiga ah uu yahay makhluuq, waxay uga digeen in si cad loo yiraahdo “wuu abuuranyahay,” sababtoo ah haddii sidaas la dhaho, waxaa laga fahmi karaa in Kalaamka Nafsiga ah laftiisu yahay makhluuq. Tani waa hadalka ugu miisaanka badan ee arrintaas laga yiri. Marka caqliga bini'aadamku maqlo wax tilmaamaya wax kale, wuxuu isla markiiba xasuustaa wixii laga hadlayay. Culimada Ahlu Sunna ee sheegay in Quraanka Kariimka la abuuray, waxay ula jeedeen dhawaaqyada iyo erayada afka laga yiraahdo. Culimada Ahlu Sunna waxay isku raaceen in Kalaamka Nafsiga ah iyo Kalaamka Lafdiga ah ay labaduba yihiin Kalmadda Eebbe. In kasta oo qaar culimo ahi u arkayeen hadalkaas inuu yahay majaaz (macne aan toos ahayn), haddana Kalaamka Nafsiga ah oo lagu tilmaamo Kalmadda Eebbe wuxuu la micno yahay inuu yahay Sifadiisa Hadalka, halka Kalaamka Lafdiga ah oo lagu tilmaamo Kalmadda Eebbe uu la micno yahay in Eebbe yahay abuuraha codkaas.

Su'aal: Qoraalka sare waxaa laga fahmayaa in Kalmadda Eebbe ee qadiimka ah aan si toos ah loo maqli karin. Marka la yiraahdo, “Waxaan maqlay Kalmadda Eebbe,” waxay la micno tahay: “Waxaan maqlay codka iyo erayada la yiri,” ama “Waxaan fahmay dhawaaqa codka iyo Kalmadda Nafsiga ah ee qadiimka ah.” Dhammaan nebiyadu xitaa dadkuba waxay awood u leeyihiin inay Kalmadda Eebbe ku maqlaan labada hab midkood. Haddaba, maxay tahay sababta Nabi Muuse (calayhi-salaam) loogu naaneeso Kaliimullaah (kii Eebbe la hadlay)?

Jawaab: Nabi Muuse (calayhi-salaam) wuxuu maqlay Kalmadda Eebbe ee Qadiimka ah iyadoo aan lahayn xarfo iyo cod toona, wuxuuna ku maqlay si ka duwan sida caadiga ee dhacdooyinka Eebbe lagu yaqaan (Al-Caadatu'l-ilaahiyya). Wuxuu ku maqlay si aan la fahmi karin, sida ay dadka ehelu jannada ah ku arki doonaan Eebbe Tacaalaa si aan lagu cabbiri karin, laguna sifayn karin. Ma jiro qof kale oo Kalmaddaas ku maqlay habkaas. Ama, wuxuu ku maqlay Kalmadda Eebbe iyadoo cod leh, balse aanay ku koobnayn dhegihiisa oo keliya, balse jidhkiisu dhan, xubin walba uu ka maqlay, jiho kastana uu ka maqlay. Ama, wuxuu ka maqlay dhinaca geedka, hase yeeshee ma ahayn cod, mana ahayn gariir hawadeed (vibration), mana ahayn si la fahmi karo oo caadi ah. Sababtaas darted maadaama uu Kalmaddaas ku maqlay mid ka mid ah saddexda hab ee kor ku xusan wuxuu ku mutaystay in lagu sharfay magaca "**Kaliimullaah**" (kii Eebbe la hadlay). Sidoo kale, Nabi Muxammad (SCW) wuxuu Kalmadda Eebbe ku maqlay hab noocaas ah

intii lagu jiray Israa' iyo Miiraaj, waxaana sidoo kale hab noocaas ah ku maqlay Jibriil (calayhi-salaam) markuu helayey waxyiga.

4-Qodobka afraad ee ka mid ah lixda rukni ee iimaanka waa: **In la rumeeyo nebiyadii uu Eebbe Sarreeye soo diray**, si ay dadka ugu hagaan jidka toosan ee uu Alle raalli ka yahay, uguna hoggaamiyaan xaq. Eray ahaan, "**rusul**" jamaca rasuul waxay la micno tahay: kuwa la diray, fariinwadeenno. Laakiin marka laga hadlayo macnaha Islaamka, rasuul waa: Qof sharaf iyo karaamo leh, oo dabeecad ahaan, akhlaaq ahaan, caqli ahaan, iyo garasho ahaan ka sarreeya dhammaan dadkii waqtigiisa noolaa. Sidoo kale, wax astaan xun ama dabeecad lagu nacayo laguma ogaan jirin. Nabiyadu waxay lahaayeen sifo la yiraahdo '**cisma**', taasoo micnaheedu yahay in aysan gelin dembi weyn ama dembi yar, kahor ama kadib markay noqdeen nebiyo, marka laga hadlayo oggaysiinta iyo xaqiijinta nubuwwaddooda (nabi-nimaddooda).¹ Markii la wargeliyay nubuwwaddooda ilaa ay nabuwwaddooda caan noqotay oo la ogaaday, ma la hayn cilado jidheed sida indho-la'aan, dhago-la'aan, iyo wax la mid ah oo dhaawici lahaa xagga rasuulnimaddooda ama kalsoonida dadka. Waxaa waajib ah in la rumaysto in nabi walba uu lahaa toddobo sifo oo gaar ah, kuwaas oo kala ah: **Amaana** (Daacadnimo iyo lagu kalsoonaan karo), **Sidqi** (Run sheegis iyo u hogaansanaan dhab ah amarrada Alle), **Tabliiq** (Inay gaarsiyaan dadka amarrada iyo reebitaanka shareecada Eebbe), **Caddaalad** (Inay ahaayeen kuwo caddaalad ku dhaqda), **Cisma** (Ilaalin uu Eebbe ka ilaaliyay dambiyada), **Fataana** – (Fahmo dheer iyo garaad sare), **Amnul-cazi** – (Inay ka nabad galeen in lagala noqdo nabinimada).

Nabiga la yimid diin cusub (xeerar cibaado oo nidaamsan) waxaa la yiraahdaa "**Rasuul**"; halka ka aan la iman diin cusub balse dadka ugu yeeray diintii uu keenay rasuulkii ka horeeyay la yiraahdo "**Nabi**".² Marka laga hadlayo gaarsiinta amarrada Alle iyo in dadka diinta loogu waco ma jiro wax farqi ah oo u dhexeeya Rasuulka iyo Nabiga. Rumeynta nebiyada waxay ka dhigan tahay in la rumeysan yahay dhammaan nebiyada iyadoon midna laga reebin, inay ahaayeen kuwa daacad ah, run sheegaya, xaqana ku taagan. Qofka diida hal nabi, waxaa loo arkaa inuu diiday dhammaan nebiyada.

Nabi-nimo lama kasban karo, lagumana gaaro dadaal, sabir, gaajo, raaxo ka tanaasul, ama cibaado badan. Waa xil Alle bixiyo oo uu ku doorto ciddii

¹ Qaar ka mid ah gaalada si dhuumaalaysi ah ugu dadaalaya inay burburiyaan Islaamka ayaa waxay yiraahdaan, "Kahor intii uusan noqon Nebi, Muxammad (calayhi-salaam) wuxuu allabari u sameyn jiray sanamyada," iyagoo daliil ka dhigta buugaagta la-madhabiga ah. Khadadka kor ku xusan waxay caddaynayaan in sheegashadan ay tahay been abuur.

² 'nabi' and 'rasuul' labadaba waa loo isticmaala.

uu doono. Diimaha samada ka yimid waxaa loo soo dhiibay nebiyada, si ay u hagaan dadka, noloshooda adduun iyo aakhiraba u hagaajiyaan, ugana reebaan waxyaabaha dhibaato leh, una horseedaan badbaado, hanuun iyo nabad. Inkastoo ay la kulmeen cadaawad badan, lagu qoslay, lana faquuqay, hadana nebiyadu marnaba kama labalabeyn gaarsiinta farriinta Alle ee la xiriirta caqiidada iyo camalka. Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa wuxuu nebiyada ku garab siiyay mucjizooyin, si loo muujiyo in ay yihiin kuwa xaq sheegaya, kalsooni lagu qabo, run sheegaya. Ciddina uma babac dhigi karin mucjizooyinkooda. Dadka raaca nebi gaar ah waxaa la yiraahdaa ‘ummaddiisa’. Maalinta Qiyaame, nebiyada waxaa la siin doonaa ogolaansho ay ugu shafeecaan **ummadooda**, gaar ahaan kuwa dambiyada waaweyn ku dhacay, waana la aqbali doonaa shafeecadooda. Sidoo kale, culimada, saaliixinta iyo awliyada ka tirsan ummadooda Allah wuxuu si doonaa idin ay ku shafeecaan, shafeecadoodana waa la aqbali doonaa. Nebiyada (naxariis iyo nabadgalyo Eebbe korkooda ha ahaato dhammaantood) waxay ku nool yihiin qabriadooda nolol aanan garan karin xaqiiqadeeda; carraduna ma burburiso jirkooda barakaysan. Sababtaas awgeed, waxaa laga soo wariyay xadiiska shariif oranaya: **"Nebiyadu waxay tukadaan salaad, waxayna gutaan xajkooda qabriadooda gudaheeda."**¹

¹ Maanta, dadka loogu yeero **"Wahhaabiyiin"** gudaha Sacudi carabiya gaar ahaan dhulka Najd, ma rumeysna xadiisyada noocan ah. Waxay sheegaan in Muslimiinta xaq ah ee rumeysan xadiisyadaasi ay yihiin gaalo. Iyagoo si khaldan u fasiraya aayadaha iyo xadiisyada aan si cad u caddaayn, waxay noqonayaan dad **bidco** ah balse ma aha gaalo. Si weyn bay u dhaawacaan Muslimiinta. Wahhaabiyadda waxaa aasaasay nin nacas ah oo la oran jiray Muxammad bin Cabdil-Wahhaab, kaasoo kasoo jeeday gobolka Najd ee Carabta. Waxaa marin-habaabiyay oo afgobaadsaday Hempher, oo ahaa basaas Ingiriis ah, kaasoo u adeegsaday fikradaha bidcada ah ee Axmad bin Taymiyyah (oo ku dhintay Dimishiq, 1328/728 Hijri). Fikraddan Wahhaabiyadda ah waxay ku faaftay Turkiga iyo caalamkaba iyada oo loo sii maray buugaag uu qoray nin Masri ah oo la oran jiray Muhammad Cabdooh (oo dhintay Masar, 1905/1323 Hijri). Culimada Ahlu Sunna waxay ku cadeeyeen boqolaal kitaab in Wahhaabiyadu aysan ahayn madhhab shanaad, ee ay yihiin dad bidco ah oo jid khaldan ku socda. Faahfaahin dheeraad ah waxaa laga helayaa buugaagta **sacaadatul-abadiyah, Confessions of a British Spy iyo Advice for the Muslim**. Allahu Subxaanahu Watacaalaa ha ka dhowro dhalinyarada diinta u heellan in ay ku dhacaan dabinka Wahhaabiyadda oo uu Ingiriisku aasaasay. Ilaahay ha nagu sugo jidka culimada Ahlus-Sunna, kuwaasoo lagu ammaanay xadiisyo badan.

In kasta oo indhaha lagu arki karay in nebiyadu hurdo gali jireen, hadana indhaha qalbiyadooda ma hurdi jirin. Dhammaan nebiyada (naxariis iyo nabadgalyo Eebbe korkooda ha ahaato) waxay isku mid ka ahaayeen gudashada xilalkooda nebinimo iyo sifooyinka sare ee la xiriira nabinimada. Toddobada sifadood ee kor lagu soo xusay, dhammaan nebiyada way ku wada jireen. Ma jiro nebi laga qaaday ama laga xayuubiyay darajada nebinimo. Laakiin awliyada waxaa dhici karta in laga qaado darajadooda wilaaya (ka mid ahaanshaha kuwa uu Eebbe jecel yahay).

Nebiyadu waa bini'aadam, mana ahayn jinniyo ama malaa'ig waayo jinniyo ama malaa'ig marnaba ma noqon karaan nebiyo loogu talagalay bini'aadam, mana gaari karaan darajada nebi. Nebiyadu waxay isu kala sareeyaan darajooyin iyo karaamooyin. Tusaale ahaan, marka laga eego arrimo ay ka mid yihiin: – tirada badan ee ummadda uu leeyahay, baaxadda dhulalka loo soo diray, faafidda cilmigiisa iyo macrifadiisa (garashada Eebbe), mucjisooyinkiisa oo badan una socda si joogto ah, iyo karaamooyin iyo khayraad gaar ah oo Alle ku mannaystay. Waxaas oo dhan darteed, Nebi **Muxammad** (naxariis iyo nabadgalyo Eebbe korkiisa ha ahaato), oo ah nebigii ugu dambeeyay, wuxuu ka sarreeyay dhammaan nebiyada kale. Nebiyada loo yaqaan "**Ulul Cazmi**" (kuwa leh samir iyo go'aan adkeysii leh) waxay ahaayeen kuwo ka sarreeya kuwa kale. Rususha (nebiyada la siiyay diin cusub) waxay ka sarreeyeen nabiyaasha aan rususha ahayn.

Tirada saxda ah ee nebiyada (nabadgalyo iyo naxariis Eebbe korkooda haka yeele) lama oga. Waxaase si weyn loo ogyahay in ay ka badnaayeen 124,000 nebi. Dhexdooda, waxaa rasuul ahaa 313 ama 315, sida lagu sheegay riwaayado kala duwan. Waxaa ka mid ahaa rasuullada ugu sareeya lix, kuwaas oo loo yaqaanno "**Ulul-'cazmi**" (kuwa leh go'aan adag, dulqaad, iyo samir weyn): **Aadam**, **Nuux** (Nuh), **Ibraahim** (Abraham), **Muusa** (Moses), **Ciise** (Jesus), iyo **Muxammad** Mustafa (calayhi-salaam).

33-ka nebi ee caan ka ah waxay kala yihiin: **Aadam**, **Idriis** (Enoch), **Shiit** (Sheeth), **Nuux** (Noah), **Huud** (Heber), **Saalix** (Methuselah), **Ibraahim** (Abraham), **Luudh** (Lot), **Ismaaciil** (Ishmael), **Isxaaq** (Isaac), **Yacquub** (Jacob), **Yuusuf** (Joseph), **Ayuub** (Job), **Shu'ayb** (Jethro), **Muuse** (Moses), **Haaruun** (Aaron), **Khidir**, **Yuusha' bin Nuun** (Joshua), **Ilyaaas** (Elias), **Alyasaac** (Elisha), **Dhu'l-Kifl** (Ezekiel), **Shamcuun**, **Isxmoil** (Ismail), **Yuunus bin Matta** (Jonah), **Daa'uud** (David), **Sulaymaan** (Solomon), **Luqmaan**, **Zakariyya** (Zachariah), **Yahyaa** (John the Baptist), **Cuzayr** (Ezra), **Ciise bin Maryan** (Jesus), **Dhu'l-Qarnayn** (Zulqarnayn), iyo **Muxammad** (sallallaahu calayhi wasallam) – dhammaantood Allah ha u naxariisto.

Magacyada 28 ka mid ah nebiyadaas ayaa si cad ugu qoran Quraanka Kariimka. Nebiyada Shiith, Khadar, Yuushac', Shamcuun iyo Isxmoil kuma gorna Quraanka. Sidoo kale, ma cadda in Dhul-Qarnayn, Luqmaan iyo Cuzayr ay ahaayeen nebiyo iyo in kale. Sida lagu qoray warqadda 36aad ee mugga labaad ee **Maktubaat-i Macsumiyya** ee uu qoray Imaam Muxammad al-Macsum, wararka sheegaya in Khadar (calayhis-salaam) uu nebi ahaa waa kuwo sogan (saxiix ah), waxaana uu sidoo kale ku xusay warqadda 182aad sidan: "Khadar (calayhis-salaam) oo bini'aadam ahaan usoo muuqda oo falal gaar ah sameeya macnaheedu ma aha inuu wali nool yahay. Allahu Tacaala wuxuu Khadar, iyo sidoo kale nebiyo iyo awliyo ah badan siiyey oggolaansho ay ugu muuqan karaan qaab bini'aadam, sidaas darteed aragtidooda ma caddaynayso inay noolyihiin." Dhuul-Kifl (calayhis-salaam) waxaa kale oo la oran jiray 'Harqil,' waxaana sidoo kale la yiri wuxuu ahaa Ilyaas, ama Idriis, ama Zakariyya.

Ibraahim (calayhis-salaam) waxaa loo bixiyey Khalil-Allah (Qof si gaar ah u jeclaaday Allah), waayo qalbigiisa kama jirin wax jacayl kale ah oo aan ahayn jacaylka Allahu Tacaala; dhammaan makhluuqaadkii kalena qalbigiisa kuma yeelan wax jeceel ah. Muuse (calayhis-salaam) waxaa loogu yeeray Kalim-Allah sababtoo ah wuxuu si toos ah ula hadlay Allahu Tacaala. Ciise (calayhis-salaam) waxaa loogu yeeray Kalimatu-Allah, waayo ma uusan lahayn aabbe, waxaana uu ku dhashay hadal keliya oo Eebbe ku yidhi "Noqo!" wuuna noqday. Intaa waxaa dheer, wuxuu dadka u gudbiyey hadallada Allahu Tacaala ee ay ku dhex jirto xikmad Rabbaani ah, isagoo dadka si toos ah ugu akhriyay oo ugu wacdiyay.

Muxammad (SCW), oo ah sababta loo abuuray khalqiga oo dhan, kana sarreeya dhammaan makhluuqaadka, na sharafta badan aadanaha, waa Xabiibu-Allah (Qofka ugu Qaalisan looguna Jeclahay badan Eebbe agtiisa). Waxaa jiray caddeymo fara badan oo muujinaya darajadiisa sare, sharaftiisa iyo xaqiiqada ah inuu yahay Xabiib-Allah. Sababtaas awgeed, laguma oran karo erayo hoos u dhigaya sida "wuu jabay" ama "waa laga adkaaday" arrimahaasina kama suura galaan xagga Nebiga (calayhi salaatu was salaam). Maalinta Qiyaame, isaga ayaa ugu horreyn doona inuu ka soo kaco qabriga, wuxuuna noqon doonaa qofka ugu horreeya ee tagaya Goobta Xisaabta. Isaga ayaa sidoo kale ugu horreyn doona inuu galo Jannada. In kasta oo mucjisooyinkiisu ay yihiin kuwo aan la tirin karin, aadamahana aysan awoodi karin in ay dhammaan xisaabiyaan, haddana waxaan ku qurxin doonaa qoraalkayaga innagoo ka sheekaynayna mucjisada

Micraajka:

Markii Rasuulullaah (SCW) uu jifay sariirtiisa magaalada Maka al-Mukarrama, waxaa loo kiciyey si mucjiso ah, waxaana la geeyey

Masaajidka Al-Aqsaa ee ku yaalla magaalada **Qudus**, ka dibna waxaa loo qaaday cirka sare, ilaa meelo uu Ilaahay (kor ahaaye) u go'aamiyay. Waxaa waajib ah in sidaas si la mid ah loo rumaysto Mciraajka.¹ Wuxuu isaga iyo Jibriil (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) ka baxeen Maka, waxayna gaareen geed la yiraahdo **Sidratul-Muntahaa**, oo ku yaalla xuduudka u dhaxaysa samada lixaad iyo tan toddobaad. Wax cilmi ah iyo wax kor u kaco toona ma dhaafi karo halkaas. Halkaas ayuu Rasuulku (NNKH) ku arkay Jibriil isagoo ah qaabkiisa dhabta ah, isagoo wata lix boqol oo baalal ah. Jibriil wuxuu ku haray **Sidratul-Muntahaa**. Laga soo bilaabo Maka ilaa Qudus, ama ilaa samada toddobaad, Rasuulka (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) waxaa lagu qaaday xoolo Janno ka yimid oo la oran jiray **Buraaq**. Waxay ahayd xoolo cad, aad u dheereeya, aan lab iyo dhedig toona ahayn, kana weyn dameer balse ka yar faras. Talaabadeedu waxay dhaaftay meesha indhaha ay gaari karaan. Masaajidka Al-Aqsaa wuxuu Rasuulku kula tukaday nebiyadii kale (nabadgelyo korkooda ha ahaato), isagoo ahaa imaamkooda, waxayna ahayd salaadda cishaha ama subax. Nafohoodii ayaa joogay, iyagoo ku sugnaa qaab bini-aadam. Laga soo bilaabo Qudus ilaa samada toddobaad, waxaa kor loogu qaaday jaranjaro oo aan la garanayn, lana oran jiray **Mciraaq**, taasoo ay wax walba ku dhaceen hal daqiiqo gudahood. Intii ay safarka jireen, malaa'igtii waxay saf ugu jireen dhinacyada midig iyo bidix, iyagoo ammaanaya oo weyneynaya. Mar kasta oo ay samada soo galaan, Jibriil wuxuu u sheegaa malaa'igta in Rasuulullaah yimid, markaas ayuu Rasuulku salaamayaa nebiyada halkaas jooga, oo uu la kulmay mid kasta. Markii uu gaaray Sidratul-Muntahaa, wuxuu arkay waxyaabo la yaab leh, wuxuu arkay nimcooyinka Jannada iyo cadaabka Naarta. Isagu ma uusan eegeynin wax ka mid ah nimcooyinka Jannada, isagoo raadinaya oo ku raaxaysanaya daawashada Quruxda Eebbe (kor ahaaye). Wuxuu Rasuulku kaligiis u sii gudbay meel ka dambaysa **Sidratul-Muntahaa**, isagoo dhex socda nuur faro badan. Wuxuu maqlay dhawaaqa qalimka malaa'igta. Wuxuu ka gudbay 70,000 oo daah (xijaabyo) ah. Masaafada u dhaxaysa daah walba waxay ahayd sida safar shan boqol oo sano ah. Kadibna, wuxuu saaran yahay sariir la yiraahdo **Rafraf**, taasoo ka iftiin badan qoraxda, wuxuuna ku dhaafay **Kursi-ga** (oo ah meel ka baxsan samada toddobaad, kuna dhex jirta

¹ Firqada Ismaaciiliyada iyo cadowga Islaamka ee iska dhiga culimada Islaamka waxay isku dayaan inay dhalinyarada marin habaabiyaan iyagoo ku leeyahay oo ku qora in Micraajku uusan ahayn koro jidheed balse uu ahaa xaalad ruuxi ah (xaal). Waa inaanan iibsan buugaagtaas fasahaadka ah; waa inaanan u oggolaan inay nagu khiyaaneeyaan. Sida uu u dhacay Micraajku waxaa si faahfaahsan loogu qoray buugaag badan oo aad u qiimo badan, tusaale ahaan buugga **Shifaa-i Sharif** ee uu qoray Qaadi Ciyaad al-Maaliki (w. Marooko, 1150/544) iyo **sacaadatu-abiiyyah**.

Carshiga, meesha ugu dambaysa ee maaddada cirifka sare uga jirta). Wuxuuna gaaray ilaa Carshiga Ilaah.

Wuxuu arkay Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa, aragti aan la fahmi karin, lana sifeyn karin. Sidoo kale, Allahu Tacaala waxaa lagu arki doonaa Aakhiro si la mid ah — iyada oo aan la xiriirin waqti iyo meel (makan). Wuxuu la hadlay Allahu Tacaala isagoo aan adeegsan xarfo iyo dhawaaq. Wuu weyneeyey, ammaanay, una mahadceliyey Allahu Tacaala. Waxaa la siiyey hadiyado iyo sharafyo aan tiro lahayn. Isaga iyo ummaddiisa (dadka rumeeyey nebiga) waxaa lagu faray inay tukadaan (50) jeer maalintii, balse si tartiib ah ayaa loogu dhimay shan jeer, taasoo timid ka dib faragelintii Nabi Muuse (nabadgelyo korkiisa ha ahaato). Ka hor intaas, salaaddu waxay ahaan jirtay oo keliya waaberiga iyo galabtii ama habeenkii. Ka dib socdaalkaas dheer, isagoo helay hadiyado iyo barakooyin badan, una suurtagashay inuu arko oo maqlo waxyaabo la yaab leh oo aan caqligu koobi karin, ayuu kusoo noqday sariirtiisii, weliba ay weli kulushahay. Waxa aynu kor ku soo sheegnay waxaa qayb ahaan laga fahmay Aayaado Qur’aan ah iyo Xadiisyo sugan. In kasta oo aysan waajib ahayn in la rumaysto dhammaan faahfaahintaas, haddana qofka diida wararkan maadaama culimada Ahlu Sunna ay xambaarsan yihiin wuxuu ka baxay Ahlu Sunna. Qofka diida Aayad Qur’aan ah ama xadiis sugan, wuxuu noqonayaa gaal.

Aan tusaale u soo qaadanno qaar ka mid ah caddeymaha tiro la’aanta ah ee muujinaya in Nabi Muxammad (SCW) uu yahay **Sayyidul-Anbiyaa**, nebiyada ugu fadliga badan:

Maalinta Qiyaamaha, dhamaan nebiyada waxay magangal u raadsan doonaan hooska calankiisa. Allahu Tacaala wuxuu amray dhammaan nebiyada (nabadgelyo korkooda ha ahaato) inay rumayaan Nabi Muxammad (sSCW) oo ahaa kan ugu fadliga badan makhluuqaadka, haddii ay waqti ahaan la kulmi lahaayeen. Sidoo kale, nebiyadu waxay ku dardaarmeen ummaddoodii in haddii uu yimaado Nabi Muxammad, ay waajib tahay in la rumaysto oo la garab istaago.

Muhammad (alayhis-salam) wuxuu ahaa Nebi-kii Ugu Dambeeyay (**Khatamu al-Anbiya**); taasoo macnaheedu yahay in aanu jirin Nabi beddelayo. Naftiisa barakaysan waxaa la abuuray ka hor dhammaan nebiyada kale. Darajada nebinnimadu isagaa loogu hor dhiibay. Nebinnimadii waxaa dhameystirtay sharaftiisa adduunka. Dhammaadka dunida, xilligga al-Mahdi, Nabi Cisaa (calayhis-salam) wuxuu ka soo dagi doonaa jannada isagoo gaadhaya magaalada Dimishiq, wuxuuna ku biiri doonaa ummadda Nabi Muxammad (calayhis-salam) isagoo Islaamka ku fidin doona adduunka.

[Dadkii ku takri falkay (**Qadiyani** ama **Axmadiya**) oo ay aasaaseen Ingiriishta hindiya sanaddii 1880/1296, waxay sheegaan been abuur ku saabsan Nabi Cisaa (calayhis-salam) sidoo kale. In kasta oo ay sheeganayaan inay yihiin Muslimiin, haddana waxay ku dadaalayaan inay burburiyaan Islaamka gudaha. Fatwa (go'aan diimeed oo ay bixiyaan culimada Islaamka) ayaa la soo saaray si loo caddeeyo in aysan ahayn Muslimiin.

Koox kale oo bidcida ah ayaa ka soo baxay Hindiya waana kooxda loo yaqaan **Jamaacatu at-Tabliqiyya**. waxaa markii ugu horreysay aasaasay 1926/1345 nin aqoon laheyn ah oo la yiraahdo Ilyas. Wuxuu sheegay in Muslimiintu ay “ka leexdeen jidkii saxda ahaa ee Islaamka” isla markaana uu ku riyooday “amarka ilaahiga ah” lagu badbaadinayo. Wuxuu wacdiinayay waxa uu ka bartay buugaagta uu ka helay macalimiintiisa zindiqiga ah, sida Nezir xusayn, Rashid Axmad Kankuhi iyo Khalil Axmad Seharanpuri. Si ay u khiyaameeyaan Muslimiinta, had iyo jeer waxay ka hadlaan muhiimadda salaadda iyo jamaaca. Si kastaba ha ahaatee, midkoodna salaadooda ama cibaadadooda kale ma aha kuwa maqbul (la aqbalo, la gaaro thawab) maadaama ay yihiin (ahlu-bidca), taas oo micnaheedu yahay inay ka baxeen Ahlu Sunna. Waxay u baahan yihiin inay marka hore akhriyaan buugaagta ay qoreen culimada Ahlu Sunna si ay uga xoroobaan fikirrada bidcada ah una noqdaan Muslimiin run ah. Dadka fahmaya aayadaha Qur’aanka Kariimka oo si khalidan loogu fasiray macno qarsoon waxaa loo arkaa inay yihiin dad bidca’ah ah ama zindiq, kuwaas oo isku dayaya inay bedelaan Qur’aanka Kariimka iyo Islaamka. Kooxahan waxaa aasaasay, taageeray, oo dhaqaale ahaan ka taageeray Ingiriiska, cadowga ugu weyn ee Islaamka. Xubnaha Jamaacatu Tabliq, oo ah aalado aqoon la’aan ayaa waxay ku dhaceen dhagarta ay Ingiriisku u diyaariyeen, waxay isku dayayaan inay khiyaaneeyaan Muslimiinta iyagoo sheeganayo inay yihiin ‘Ahlu-Sunna’, iyagoo salaadda tukada iyo xumaanta sheegaya. Cabdullah ibn Mascud wuxuu yiri, “Dad ayaa salaadda tukan doona, inkastoo aysan rumaysnayn diinta.” Dadkan waxaa lagu cadaabi doonaa naarta joogtada ah ee Jahannama. Qaar ka mid ah iyaga oo xiran koofiyadaha waaweyn sida foostooyinka shimbiraha ee ku taalla minaaradaha, gar weyn leh, qabana dhar dheer , waxay akhriyaan oo fasiraan aayado si ay ugu khiyaaneeyaan Muslimiinta. Si kastaba ha ahaatee, xadiska sharif wuxuu yiri, “**Allahu Tacaala idinka kuma xukumo muuqaaladiina iyo dharkiina, laakiin wuxu idinka xukumo qalbiigiina iyo niyaddiina.**”

Sababta ay dadk aan aqoonta laheyn iyo kuwa doqomada ah, aysan uga jawaabi karin buugaagta daabacan ee Hakikat Publishing, kuwaas oo caddeynaya in hadalladooda khiyaanada ah ay yihiin been, waxay leeyihiin, “kitaabta daabacan ee Hakikat Publishing waa khalad oo waa la beddelaa.

Ha akhrisinina.” Calaamadda ugu weyn ee lagu garto dadka bidcada ah iyo zindiqiga ah, kuwa cadowga u ah Islaamka, waa inay leeyihiin “waa khalad, waa inaad akhrisan.” Waxyeellada ay dadkani u geysteen Islaamka iyo jawaabaha ay culimada Ahlu Sunna siiyeen waxay si faahfaahsan ugu qoran yihiin buuggayaga Jidka Sunnada (**The Sunni Path**).

Nabi Muxammad (SCW) waa kan ugu sarreeya dhammaan nebiyada. Caalamka oo dhan 18000 oo caalam wuxuu ka helaa barakooyin aan la koobi karin oo ka burqada badweyntiisa kheyarka. Sida culimada Ahlu-Sunna isku raacsan yihiin, Nabiga (calayhi-salaam) wuxuu u yahay nebi dhammaan aadamaha iyo jinka. Waxaana la weriyey in sidoo kale uu nebi u yahay malaa’igta, dhirta, xoolaha iyo walxaha kale ee aan hadlin. Nabiyadii kale waxaa loo diray qoomam gaar ah iyo dalal gaar ah, halka Rasuulka (calayhi-salaam) laga dhigay Rasuulka dhammaan uumiyaha nool iyo aan noolayn. Ilaahay wuxuu nebiyada kale ugu yeeray magacyadooda, sida: "Yaa Ibraahim", "Yaa Muusa", balse Rasuulka Eebbe (calayhi-salaam) waxaa loo sharfay in Ilaahay ugu yeero: "Yaa Ayuhar-Rasuul!" (Rasuulow!). Mucjiso kasta oo la siiyay nebiyadii hore ayaa isagana la siiyay. Mucjisooyinkiisa waxaa ka mid ahaa: dayaxii oo laba u kala go’ay markuu fartiisa barakaysan ku tilmaamay, dhagaxyaal gacantiisa u uku hayay dhahaya magaca Eebbe, geedo salaamayey iyagoo leh, “Yaa Rasuulallaah!”, tiir alwaax ah oo la oran jiray **Xannaana** oo ooyay markii uu Rasuulka (calayhi-salaam) ka tagay, biyihii nadiifka ahaa oo kasoo qubanayay farahiisa barakaysan, iyo mucjisooyin aan xad lahayn oo kale. Darajooyinka sare ee Aakhiro loogu talagalay waxaa kamid ah: **ash-Shafaacatul-Kubraa** (shafaacadda weyn ee dadka laga dulqaadayo dhibaataada sugitaanka), **Maqaamul Maxmuuda** (meesha ugu sharafka badan ee Umadda Muxammad ay uga mahadnaqayaan), Hawd iyo **Kawthar, al-Wasiila** (darajada u dhaw Eebbe), iyo **al-Fadiila** (darajada ugu sarreysa ee wanaagga). Wuxuu nasiib u yeeshay in uu arko Jalaaluhu (Aragtida Ilaah) ka hor intaanu galin Jannada [xilligii Micraajka]. Wuxuu lahaa akhlaaqda ugu quruxda badan, iimaanka ugu dhammaystiran, cilmiga ugu sarreeya, dabeecad wanaagsan, dulqaad, mahadnaq, cibaado, cibro-qaadasho, edeb, xishood, geesinimo, caqli saliim ah, lexejeclo, naxariis iyo sharafyo kale oo aan la soo koobi karin. Lama oga tirada mucjisooyinka la siiyay; kaliya Ilaahay ayaa og. Diintiisu waxay laashay oo tirtirtay dhammaan diimihii kale. Diinta Islaamku waa tii ugu wanaagsanayd uguna sarraysaysay dhammaan diimaha. Ummaddiisa ayaa ka sharaf badan ummadihii kale. Awliyo-yada Ummadda Muxammad (calayhi-salaam) ayaa ka mudan awliyo-yadii ummadihii ka horreeyay.

Dadka Awliyada ah ee ka tirsan Ummaddiisa, midkii ugu istaahilsanaa inuu noqdo khaliifkiisa (ra’iisul muslimiinta) wuxuu ahaa **Abuu Bakr As-**

Siddiiq (radiy-Allahu Tacala canhu), kaasoo ahaa qofka ay awliyo iyo imaamyadu ugu jeclaayeen, lana rabeen xilka khilaafada. Wuxuu ahaa bini'aadamka ugu fadliga iyo kheyarka badan dhammaan dadka kale ee hore u soo maray iyo kuwa dambe ee imaan doona, marka laga reebo nebiyada. Wuxuu noqday kii ugu horreeyay ku guuleysta darajada iyo sharafka khilaafada. Waa fadli iyo nicmad Eebbe siiyay in uusan marnaba sanamyada caabudin kahor intaan Islaamka la keenin; waxuuna Ilaahay ka dhowray in uu ku dhaco cillado ay ka mid yihiin gaalnimo iyo bidco.¹

Intaa kadib, qofka ugu fadliga badan bini'aadamka wuxuu noqday Khaliifkii Labaad ee Muslimiinta, **Cumar ibn al-Khattaab** (radiya-Allahu Tacala canhu), kaasoo Allahu Subxaanahu watacaalaa u doortay inuu noqdo saaxiibka Nebigiisa (SCW).

Qofka xiga ee ugu fadliga badan dadka wuxuu ahaa Khaliifkii Saddexaad ee Rasuulka (SCW), Dhu-n-Nuurayn **Cusmaan ibn Caffaan** (radiy-Allahu Tacala canhu), kaasoo ahaa keyd weyn oo kheyr iyo barako ah, asna ahaa isha laga helo xishood, iimaan iyo cilmi ruuxi ah (cilmiga qalbiga).

Ka dib, bini'aadamka ugu fadliga badan wuxuu noqday Khaliifkii Afraad ee Rasuulka (SCW), **Cali ibn Abii Daalib** (radiy-Allahu Tacala canhu), oo lahaa karaamooyin cajiib ah oo la yaab leh, wuxuuna ahaa “Libaaxa Ilaahay.”

Intaas kadib, Sayyid **Xasan ibn Cali** (radiy-Allahu Tacala canhu) ayaa noqday khaliif (wuxuuna dhintay kaddib markii lagu sumeeyey magaalada Madiinatul Munawwarah sanadkii 669/49 Hijri). Wuxuu dhammaystiray soddonka sano ee khilaafada oo lagu xusay Xadiiska Shariifka. Markii laga soo gudbay, qofka ugu sarreeya dadka wuxuu ahaa Sayyid **Xusayn ibn Cali** (radiy-Allahu Tacala canhu), oo ahaa nuurka indhaha Rasuulka (SCW).

Fadligooda iyo sarreyntooda waxaa lagu salaynayaa ajarka iyo abaalka ay heleen, sida: in ay dalkooda iyo ehelkooda uga tageen Islaamka dartii; in ay Islaamka qaateen waqti hore; in si buuxda ugu daydeen Rasuulka (SCW); in ay si adag u raaceen Sunnadiisa; in ay u halgameen faafinta diintiisa; iyo in ay ka hortageen gaalnimo, fitno iyo fawdo.

Sayyid Cali (radiy-Allahu Taala canhu) wuxuu Islaamka qaatay ka hor inta aanay dad kale qaadan marka laga reebo Sayyid Abuu Bakr (radiy-Allahu Taala canhu). Si kastaba ha ahaatee, markaas wuxuu ahaa ilmo yar, hantina ma lahayn, wuxuuna ku noolaa guriga Rasuulka (SCW), isagoo u

¹ Waxaa si cad looga fahmayaa hadalkan ku saabsan Abuu Bakr Siddiiq (radiy-Allahu Tacala anh) sida ay u liitaan oo ay u jaahil yihiin dadka rumaysan ama qora in Rasuulullaah (calayhi-salaam) uu caabudi jiray sanamyo kahor intaanu noqon Nabi.

adeegayay. Sidaas darteed, qaadashadiisa Islaamka ma aysan keenin in gaalo la jebiyo, ama ay Islaamka soo galaan, ama ay ka niyad-jabaan diintoodii ama ay ku daydaan. Dhinaca kale, saddexda Khaliifo ee kale markay Islaamka qaateen, waxay si weyn u xoojiyeen Islaamka. Sayyid Cali iyo wiilashiisa (radiy-Allahu Taala canhu), in kasta oo ay ahaayeen kuwa ugu dhow qaraabo la ah Rasuulka (SCw), isla markaana ka mid ah dhiiggiisa barakaysan, haddana lama oran karo inay ka fadli badnaayeen Sayyid Abuu Bakr iyo Sayyid Cumar (radiy-Allahu Tacala canhu) dhanka siyaal kasta. Fadligoodu ma ahayn mid dhammaan sifooyinka ku fidsan, mana aysan dhaafin labadaas shakhsi weyne si buuxda. Waxaa la mid ahayd sida Khadar (calayhi-salaam) uu wax u baray Nabi Muuse (calayhi-salaam), iyadoo Nabi Muuse (calayhi-salaam) uu ka sareeyay dhanka darajada.¹ Sayyid **Faaṭima** (calayhi-salaam) waxay ka sareysay Sayyid **Khadiija** iyo Sayyid **Caa'isha** (calayhi-salaam) sababtoo ah waxay u ahayd Rasuulka (SCW) qof dhiig ahaan ugu dhow. Laakiin hal nooc oo keliya oo fadli ah ma muujinayo fadli dhammeystiran oo dhinac walba ah. Culimada Islaamka waxay ku kala aragti duwanaadeen arrinta ah: kee ayaa ka fadli badan saddexdaas Faaṭima, Khadiija iyo Caa'isha (calayhi-salaam). Sida laga fahmayo Xadiiska Shariifka ah, saddexdan dumar ah, **Sayyid Maryama** (bint Cimraan), iyo xaaska Fircoon **Sayyid Aasiya** waxay ahaayeen shanta dumar ee ugu fadliga badan adduunka oo idil. Xadiis ayaa sheegay: “**Faaṭima waa sayidada dumarka Jannada; Xasan iyo Xusaynaa waa sayidada dhallinyarada Jannada.**” Xadiiskan wuxuu tilmaamayaa fadli gaar ah, balse ma muujinayo in fadligu yahay mid dhinac walba ah.

Saxaabada Rasuulka (**Asxaabtii Kariimka ahayd**), kuwa ugu fadliga badnaa ka dib afarta Khaliifo ee horre, waxay ahaayeen lixda kale ee ka tirsan Al-Cashara al-Mubash-shara tobanka loo bushareeyay Jannada. Ka dibna waxay ahaayeen 313-kii Muslim ee ka qeyb galay Dagaalkii Barakaysnaa ee Badar. Kuwaas waxaa xigay 700 oo geesi oo Muslimiin ah oo ka qeyb galay Dagaalkii Uhud. Kuwaas waxaa ka dambeeyay 1400-kii qof ee ka qeyb qaatay **Beycatu Ridwaan**, kuwaasoo Rasuulka (SCW) ugu ballamay inay adeeci doonaan geed-hostiisa.

Asxaabtii sharafta lahayd (radiyallaahu canhum ajmaciin) waxay nafahooda iyo hantidooda u hureen Rasuulka (SCW), waxayna u garab istaageen sidii ay u taageeri lahaayeen. Sidaas darteed, waxaa waajib nagu ah inaan ku xusno mid kasta si xushmad iyo jacayl leh. Marna ma bannaana in lagu hadlo hadallo aan la jaanqaadi karin weyneyntoods. Waxaa bidco ah in magacyadooda lagu xuso si aan ixtiraam lahayn.

¹.

Qofka jecel Rasuulka (SCW) waa inuu jeclaadaa dhammaan Asxaabtiisa, waayo xadiis shariifka ayaa oranaya: **“Qofka jecel Asxaabteyda sababta uu u jecel yahay waa jeceylka uu ii qabo. Qofka aan iyaga jeclayn, aniga ima jecla. Qofka dhiba iyaga, wuu i dhibaa. Qofka i dhibana, wuxuu dhibaa Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa. Qofka dhibaa Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa, wuxuu hubaa in la ciqaabi doono.”** Xadiis kale oo shariif ah ayuu sidoo kale ku yiri: **“Marka Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa uu rabo inuu u naxariisto qof ka mid ah ummaddayda, wuxuu qalbigiisa ku beeraa jacaylka Asxaabteyda, wuxuuna si kal iyo laab ah u jeclaanayaa dhammaantood.”**

Sidaas darteed, dagaalladii dhex maray Asxaabtii sharafta lahayd (Saxaabada Kiram) looma malayn karo inay u dhaceen doonis xil-khalifnimo dartii. Waa munaafiqnimo inuu qofka si xun uga hadlo Asxaabta iyada oo loo maleynay inuu hinaaso kujiro, maxaa yeelay, hinaasaha, jaceylka xilnimo, iyo ku dhegganaanta adduunka waxaa laga nadiifiyey qalbigooda, kadib markii ay fariistaan hortiisa Rasuulka (SCW) oo ay dhegaystaan kalimadihiisa barakaysan. Waxaa la toosiyay, waxaana laga fayday damac, hunguri, xasad, iyo dabeecado xun xun; waxayna noqdeen kuwo si buuxda u daahiray. Haddii qof muddo kooban la jooga mid ka mid ah awliyooyinka Umadda Rasuulka wuxuu ka faa'iidayaa akhlaaqdiisa wanaagsan oo uu ka nadiifoobayo damaca adduunyo, sidee markaas loo malayn karaa in Asxaabtii Rasuulka sayidyaasha na oo ka jecel Rasuulka cid kasta, una huray hantidooda iyo naftooda dartii, uga hayaamay dalkooda dartii, jeclaaana fadhiga agtiisa oo nafaha u ahaa nafaqo ayan ka nadiif ahayn akhlaaqda xun, naftooduna aanay daahir ahayn, ayna dagaal ugu galeen adduunyo sida neef mayd u ah? Shakina kuma jiro in dadkaa weyni ay ahaayeen kuwa anshax iyo qummanida ka sarreeya dhammaan dadka kale. Waa dulmi in khilaafaadkooda iyo dagaalladooda lagu qiyaaso sida khilaafaadka iyo damacyada xun ee dhex mara dadka damiirka xun, ama lagu sheego inay ku dagaallameen damac nafeed, rabitaan adduunyo, ama dhibaato la xiriirta dabeecado liita. Ma banaana in maskaxda la geliyo fikirro noocaas ah oo laga qabo Asxaabta sharafta leh. Qof kasta oo wax ka sheegaya Asxaabta waa inuu ogaadaa in colaad loo qaado Asxaabta Kiram ay tahay colaad loo qaado Rasuulka (SCW), iyo in aflagaaddo loo geysto iyagu ay la mid tahay aflagaaddo loo geysto Rasuulka, maadaama uu isagu baray, tarbiyadeeyay, kuna toosiyay dariiqa Alle. Sidaas awgeed, culimada waaweyn ee Islaamka waxay sheegeen in xushmad la'aan iyo ixtiraam-darro loo muujiyo Asxaabta Kiram ay la mid tahay in la beeniyo Rasuulka Alle. Dagaalladii “Jamal” (Dagaalkii Geela) iyo “Siffiin” looma adeegsan karo marmarsiinyo lagu aflagaadeeyo Asxaabta. Saxaabada kasoo horjeeday Sayidinaa Cali (radiya-Allahu Taala canhu) ee dagaalladaas waxaa jiray sababo diimeed oo u

diidayay in lagu sheego shar ama dambi, xittaa sababtay in maalinta Qiyaame ay abaal gud ka helaan. Xadiiska sharaf leh ayaa oranaya: **“Mujaahidka qaldama wuxuu helayaa hal ajar, mujtahidka saxa wuxuu helayaa labo ama toban ajar. Mid ka mid ah abaalmarinnaadaas wuxuu u yahay dadaalkii ijtihad,¹ kan kalena wuxuu u yahay inuu xaqiiqada soo ogaaday.”** Khilaafaadka iyo dagaallada dhex maray shakhsiyaadkaas waaweyn ee Islaamka ma ahayn kuwo ka yimid nacayb ama mucaaradnimo toos ah, balse waxay ahaayeen natiijada ijtihad kala duwan iyo dadaalkooda ay ku doonayeen inay fuliyaan wixii diintu faraysay. Mid kasta oo ka mid ahaa Asxaabta Kiram (radiya-Allahu Tacala canhum) wuxuu ahaa mujtahid kuwaasoo leh aqoon, garaad, una qalma in ay go’aan ka gaaraan arrimaha diinta marka aysan jirin daliil cad oo quraan ama xadiis ah.²

Waxaa waajib ah in mujtahid kasta uu ku dhaqmo natiijada uu ka helay ijtihadkiisa, xitaa haddii ijtihadiisu aanu waafaqsanayn ijtihadka mujtahid ka sarreeya wuxuu raacaya ijtihadkiisa. Ma aha mid loo oggolyahay inuu raaco ijtihadka qof kale. Al-Imamu al-Acdam Abu Xanifa Nucman ibni Thabit (dh. Bagdad, 767/150) ardaydiisa Abu Yusuf iyo Muxammad ash-Shaybani, iyo Imam Muxammad ibni Idris ash-Shafici (dh. Masar, 820/204) ardaydiisa Abu Sawr iyo Ismacil al-Muzani, ayaa ku khilaafay macallimiintooda arrimo badan. Waxyaabo ay macallimiintoodu ay ku sheegeen in ay yihiin “xaram” (mamnuuc), ardaydoodu waxay yiraahdeen waa “xalal” (banaan), sidoo kale qaar ka mid ah waxyaabaha ay macallimiintoodu ku sheegeen “xalal” ayaa ardaydoodu ku yiraahdeen “xaaram.” Ma lagu tilmaami karo in ay ku khaldameen ama dembi ku galeen arrinkaas dartii. Cidna ma oran, maxaa yeelay iyaguna waxay ahaayeen mujtahidiin sida macallimiintooda oo kale.

Waa dhab in Sayiduna Cali uu ka sarreeyay oo ka cilmi badnaa Sayiduna Mucaawiya ibni Abu Sufyaan (ku geeriyooday Dimishiq, 680/60) iyo Sayiduna Camr ibni al-Caas (ku geeriyooday Masar, 663/43 radiyallahu Taala canhum ajmacin). Wuxuu lahaa sifooyin badan oo sharaf iyo fadli u gaar ah, ijtihadkiisuna wuxuu ahaa mid ka xooggan kana saxsan ijtihadyadooda. Si kastaba ha ahaatee, maadaama dhammaan Asxaabada ay ahaayeen mujtahidiinta, lama oggolayn in labadaasi raacaan ijtihadka hoggaamiyahooda weyn ee diinta. Waxaa ku waajib ahayd inay ku dhaqmaan ijtihadkooda gaarka ah.

¹ Ijtihad: waa natiijo ama xukun sharciyeed ay gaaraan culimada waaweyn ee la yiraahdo mujtahid, iyagoo si qoto dheer ugu dadaalaya fahamka macnaha qarsoon ee ku jira aayadaha karimka ama xadiiska shariif.

² Tusaale ahaan, waxaa lagu sheegay xadiis sharif oo ku yaalla bogga 298aad ee kitaabka **Al-Xadiqa** in Camr ibn al-Caas (radiy-Allahu Tacala canh) uu ahaa mujtahid.

Su'aal: "Dagaalladii 'Jamal' iyo 'Siffin', waxaa ka qeyb qaatay oo amarka sayidanaa Cali raaceen dad badan oo ka tirsan Muhajiruun iyo Ansaar kana mid ah Saxabada kiraamka. Inkastoo dhammaantood ay ahaayeen mujtahid, waxay u arkeen inay waajib tahay inay raacaan isaga. Tani waxay muujineysaa in sidoo kale waajib ahayd in mujtahidiinta ay raacaan Cali. Waxay ahayd inay raacaan isaga xitaa haddii ijtihadkoodu aanu waafaqsanayn ijtihadkiisa, miyaanay sidaas ahayn?"

Jawaabta: Muslimiinta raacay sayidina Cali (radiy-Allahu Tacaala canhu) oo dagaalka ku galay dhinaciisa, ma uusan noqon ujeedadooda inay raacaan ijtihadkiisa, balse waxay u raaceen in ijtihadkoodu uu waafaqay ijtihadkiisa, taasoo muujineysay in ay waajib tahay inay raacaan Imam Cali. Sidoo kale, ijtihadka qaar ka mid ah Saxaabada kiraamka waxuu ka duwanaa ijtihadka sayidina Cali, waxaana waajib noqotay inay la dagaalamaan isaga. Saddex nooc oo ijtihad ah ayaa ka soo baxay asxaabta: qaar ka mid ah waxay fahmeen in sayidinaa Cali uu sax ahaa, waxayna noqotay waajib inay raacaan sayidinaa Cali; koox kale ayaa u arkay in dadka kasoo horjeeda sayidinaa Cali iney sax ahayen, waxaana waajib noqotay inay raacaan kuwaas iyo inay la dagaalamaan isaga; kooxda saddexaad waxay sheegeen in aysan raacin midkoodna oo aysan dagaalamin, ijtihadkooduna wuxuu waajib ku noqday inay ka fogaadaan dagaalka. Dhammaan saddexdan kooxood waxay ahaayeen kuwo xaq ah oo xaq u leh abaalmarin Aakhiro.

Su'aal: "Jawaabtu [kor ku xusan] waxay muujinaysaa in kuwa la dagaallamay sayidinaa Cali (radiya Allahu Tacaala canhu) ay sidoo kale sax ahaayeen. Dhinaca kale, culimada Ahlu Sunna ayaa sheegay in sayidinaa Cali uu sax ahaa, kuwii ka soo horjeedayna ay khaldayeen, waana la cafiyay maxaa yeelay waxay lahaayeen cudur-daar, iyo in ay weli heleen thawab. Maxaa laga dhihi karaa arintan?"

Jawaab: Al-ImamuShafici iyo Cumar ibni Cabdi alCaziz, labada culumo ee waaweyn ee Islaamka, ayaa sheegay in aanay habboonayn in erayga "khalad" loo isticmaalo mid ka mid ah Saxabada kiraamka. Sababtaas awgeed ayaa la yiri: "Waa khalad in la yiraahdo 'khalad' oo ku saabsan culimada." Ma aha in dadka cilmiga hooseya ay isticmaalaan erayada sida, "Wuxuu sameeyay sax," "Wuxuu sameeyay khalad," "Waan taageersanahay," ama "Ma taageersani," marka ay ka hadlayaan culimada waaweyn. Sida uu Allahu Tacaala uusan gacmaheena ugu daadin dhiigga culimada weyn, waxaa muhiim ah in carrabkeena laga ilaaliyo erayada sida 'cadaalad' iyo 'cadaalad darro'. Culimadan sida qotada dheer cilmiga u baaray caddeynta iyo dhacdooyinka haya waxay sheegeen in Imam Cali uu sax ahaa iyo in kuwa ka soo horjeedaa ay khaldayeen, runtii waxay uga jeedaan in haddii sayidinaa Cali uu fursad u helay inuu la hadlo kuwa dhinaca kale, uu

hagi lahaa si ay u adeegsadaan ijtihaad sida uu isaga sameeyay. Xaqiiqdu waxay tahay in sayidinaa Zubayr ibn Cawwam uu ka soo horjeeday sayidinaa Cali dagaalkii ‘Jamal’, laakiin kadib markii uu si qoto dheer u baray xaqiiqooyinka, wuu bedelay ijtihaad-kiisa oo wuxuu ka joojiyay dagaalka. Erayada culimada Ahlu Sunna ee u arka qaladka mid la aqbali karo waa in loo qaataa sidaas. Waxaa sidoo kale aan habboonayn in la yiraahdo sayidinaa Cali iyo kuwa la joogay uu sax yahay, halka Saxabada kale Nabiga, kuwa ku jiray kooxda kale ee ay la socotay hooyadeena Caisha as-Siddiqa, ay ku jiraan jidka khaladka ah.

Dagaallada u dhexeeya Saxabada Kiramka waxay ahaayeen natiijada kala duwanaanshaha ijtihaadka ee ku qeyb ka ah laamaha Axkamta islaamka (xeerarka Islaamka). Ma jirin wax khilaaf ah oo ku saabsan aasaaska Islaamka. Maanta, qaar ka mid ah dadka ayaa si xun uga hadlay oo xushmad-darro ku sheegay ragga weyn ee Islaamka sida sayidinaa Mucawiya iyo Camr ibni Al-cas(radiy-Allahu Tacala canhuma); waxayna fahmi waayaan in dhab ahaantii ay ku ceynayaan oo ay hoos u dhigayaan Rasulullah (SCW) marka ay caayaan Saxabada Kiramka. Waxaa ku qoran **Shifa ash-Sharif** in Imam Malik ibni Anas uu yiri: “Qofkii ku dhaarta oo aflagaadeeya Mucawiya iyo Camr ibni Al-Cas wuxuu xaq u leeyahay waxa uu ka sheego. Waa waajib in si adag loo ciqaabo kuwa ka hadla oo qora kuwaas oo aan muujin xushmad loo hayo.” Ilaahow, qalbiyadeenna ku buuxi jacaylka Saxabada Rasuulkaaga! Munaafiqiina iyo kuwa dambilayaasha ma jeclo saxaabada laakiin Muslimiin cibaadada iyo cabsi Allah leh ayaa jecel saxaabada.

Dadku marka ay fahmaan qiimaha iyo weynida Saxabada Rasulullah (SCW), oo ay jeclaadan, xushmeeyaan, sidoo kale raacaan dhammaan, waxaa loogu yeeraa **Ahlu Sunna**. Kuwa sheeganaya inay jecel yihiin qaar ka mid ah, laakiin aysan jecleyn kuwa kale, oo inta badan aflagaadeeya Saxabada, iyo kuwa aan raacin midkoodna, waxaa loogu yeeraa **Rafidiyaal** ama **Shiicada**. Waxaa jira Rafidiyaal badan oo ku nool Iiraan, Hindiya iyo Ciraaq, laakiin ma jiraan kuwa noocaas ah oo ku nool Turkiga. Qaar ka mid ah iyaga, si ay u khiyaaneeyaan Muslimiinta wanaagsan ee **Calawiga** ah ee Turkiga, waxay isku sheegaan **Calawiga**, taas oo micnaheedu yahay ‘Muslimka jecel sayidinaa Cali’. Jacaylka qofka waxay ka dhigan tahay inay raacaan jidkiisa; haddii ay jecel yihiin sayidinaa Cali (radiya Allahu canhu), waxay raaci lahaayeen jidkiisa. Wuxuu jecel yahay dhammaan Saxabada Rasuulka. Wuxuu ahaa la-taliyaha Khalifa labaad, sayidinaa Cumar, kaas oo ku aaminay sirtiisa. Waxa uu guursaday gabadhiisa iyo sayidinaa Faatima, Ummu kalthum, kana guursaday sayidinaa Cumar (radiyu Allahu canhuma). Khutbad ayuu ku sheegay in u yiri sayidinaa Mucawiya: “Walaalaheena waxay naga go’een, laakiin ma aha kuwa gaaloobay ama dembiilayaal ah.

Natiijadooda (ijtihadiyadooda) waxay ku timid sidaas.” Markii sayidinaa Dalxa (radiya Allahu Tacala canh) oo la dagaallamayay sayidinaa Cali uu shahid noqday, sayidinaa Cali ayaa isaga naftiisa ka qaaday boorka wajigiisa, isla markaana noqday imaamka salaada janazadada. Allahu Tacala ayaa Qur’aanka Kariimka ku sheegay: **"Mu'minuuntu waa walaalo."** Aayadda ugu dambeysa ee Surada Fatxi, Allahu Tacaala ayaa sheegay: **"Saxabada Rasuulka way is jecel yihiin."** Haddii aan la jeclaan ama cadowtinima loo qaado mid ka mid ah saxaabada, waxay ka dhigan tahay inkaarta Qur’aanka Kariimka. Culimada Ahlu Sunna waxay si sax ah u fahmeen heerka sare ee Saxabada Kiramka (radiya Allahu Tacala canhum ajmacin) waxayna amreen Muslimiinta inay dhammaantood jeclaadaan, taas oo Muslimiinta ka ilaalineysa masiibooyinka.

Dadkii loo yaqaanay **"Kharijiyiin"** (Khawarij,) waxay necebaayeen Ahlu Bayt (qoyskii Rasuulka), gaar ahaan sayidinaa Cali (radiya Allahu Tacaala canhu) iyo carruurtiisa iyo reerkooda, kuwaas oo ah kuwa ugu jecel Muslimiinta Sunniyiinta. Hadda waxaa lagu magacaabaa **Yaziidiyiin**. Diintooda iyo aaminsanaantooda waa kuwo aad uga fog caqiidada saxda ah ee Islaamka.

Wahhaabiyadu, inkastoo ay sheegtaan in ay jecel yihiin dhammaan Saxaabada sharafta leh, haddana ma raacaan jidkii barakaysnaa ee ay mareen Saxaabadu, balse waxay raacaan dariiq khalidan oo ay iyagu u nisbeeyaan Saxaabada. Fikradda Wahhaabiyadda waxay kasoo unkantay isku darka aragtiyihii bidcadda ahaa ee Ibnu Taymiyah oo ahaa nin diinta ku jira balse ka fog Ahlusunna iyo beeno abuurkii uu faafiyay nin Ingiriis ah oo basaas ahaa, Mr. Hempher. Wahhaabiyadu ma jecla culimada Ahlusunna wal-Jamaaca, ahlu tasawufka sharafta leh, iyo Shiicada toona, waxayna aflagaaddeeyaan dhammaantood. Waxay u maleynayaan in ay iyagu keliya yihiin Muslimiin. Dadka aan iyaga la midka ahayn waxay u arkaan in ay yihiin mushrikiin, waxayna sheegaan in dhiiggooda iyo hantidoodaba ay xalaal ka dhigeen, sidaas darteedna ay bannaysteen in la dilo oo hantidooda la qaato. Taas darteed, waxay noqonayaan dad loo yaqaan **‘ibaaxi’** kuwaasoo ah dad sheegta in dilka Muslimka iyo qaadashada hantidiisa ay yihiin wax bannaan, inkastoo ay diinta islaamka xaaraan ka dhigto arrimahaas. Waxay Qur’aanka Kariimka ah iyo Axaadiista Nabiga (NNKH) ka bixiyaan macnayaal khalidan oo bidco ah, waxayna u maleynayaan in Islaamku uu ku kooban yahay micnayaashaas ay iyagu ka fahmeen. Waxay inkiraayan daliilada shareecada (adillada sharciyadda) iyo inta badan Axaadiista. Culimada waaweyn ee afarta madhhab, iyagoo adeegsanaya caddeymo qoran oo laga helayo kitabta badan, waxay ku cadeeyeen in cid kasta oo ka tagta

Ahlu sunna wal Jamaaca ay la dhacday bidco iyo dhalanrog diineed, waxayna dhib weyn u geysatay Islaamka.¹

Eyyub Sabri Pasha (Allaha u naxariistee) wuxuu qoray: “Wahhaabiyadu waxay soo baxday iyadoo wata kacdoon dhiig badan ku daatay oo argagax leh, taasoo ka dhacday Jaziiradda Carabta sanadkii 1791/1205 Hijriya.” Mid ka mid ah dadkii dadaalka ugu jiray fidinta aragtida Wahhaabiyada iyo lamadhabiyada adduunka oo dhan waxa uu ahaa Muxammad Cabduh oo kasoo jeeday Masar. In kasta oo uu ahaa xubin si cad u sheegtay inuu xubin ka yahay ururk maasooniyada, isla markaana si wayn u ammaanay Jamaaludiin Al-Afgaani (wuxuu dhintay 1867/1314 Hijriya), oo ahaa madaxa ururka Masoni-ka ee Qaahira, haddana Muxammad Cabduh waxa loo soo bandhigay dhalinyarada isagoo lagu sifaynayo: “Caalim weyn oo Islaami ah, maskax furan, iyo isbeddel-doon caan ah.” Cadowga Islaamka, kuwaasoo qarsoodi ugu dhuumanaya si ay u burburiyaan Ahlusunna una dabar gooyaan Islaamka, waxay fitnadan si xeeladeysan u kiciyeen iyagoo ku soo gabanaya dad haysta xilal diimeed oo ay ereyo macaan oo khiyaano ah ugu muujinayaan in ay taageerayaan Islaamka. Muxammad Cabduh si xad-dhaaf ayaa loo amaanay, laguna sifeeyay sifooyin sare oo aan xaqiiqda

¹ Fiiro gaar ah: Faahfaahin dheeraad ah waxaad ka heli kartaa kitaabta Ingiriisiga ah ee cinwaanadoodu kala yihiin ‘**Advice for the Muslim**’“ iyo **sacadatu ebediyeh**“, iyo kitaabta Carabiga ah ee **Al-Minxat al-Wahbiyya fir-Radd al-Wahhaabiyya, At-Tawassul bin-Nabi wa bis-Saalixiin, iyo Sabiil an-Najaat**. Sidoo kale buugga Faarisiga ah ee **Sayf al-Abrār**. Buuggan iyo kuwo kale oo qiimo badan oo lagu beeninayo madh-habka ahlu bidca waxaa daabaca Hakikat Publishing oo fadhigeedu yahay magaalada Istanbul. Waxaa si cad loogu qoray labada qaybood ee kala ah: Qaybta “qaankarka” ee juzka 3-aad ee kitaabka **Raddu al-Muhtaar** oo uu qoray Muḥammad Amiin Ibn Cabidīn (dhintay Dimishiq, 1836/1252H), Iyo qaybta “Nikaax” ee kitaabka af-Turki ah ee Nicmat-ul-Islaam, in Wahhaabiyadu ay yihiin “Ibaaxiyiin” (dad banneysta wixii xaaraan ahaa). Sidoo kale, Eyyub Sabri Basha oo (dhintay 1890/1308H), oo ahaa taliye sare (Rear-Admiral) khaliifkii Suldaan Cabdil-Xamiid Khaan II, wuxuu ku qoray si faahfaahsan taariikhda Wahhaabiyada buugaagtiisa **Mircaat al-xamayn** iyo **Taariikh al-Wahhaabiyyah**. Sidoo kale Axmad Jawad Basha wuxuu ku faahfaahiyay arrinta Wahhaabiyada kitaabkiisa **Taariikhda Cusmaaniyiinta (Osmanlı Tarihi)**, gaar ahaan juzka 7-aad. Dhinaca kale, Yuusuf an-Nabahaani wuxuu buuggiisa af-Carabiga ah ee **Shawaahid al-Xaqq** (daabacaaddii 3-aad, Qaahira, 1965/1385H) si qoto dheer ugu beeniyay madh-habka Wahhaabiyada iyo Ibnu Taymiyah arrimo kamid ah buuggiisaas waxaa lagu soo gudbiyay buug kale oo Carabi ah oo la yiraahdo **Culamaau al-Muslimiin wa al-Wahhaabiyyuun** oo lagu daabacay Istanbul sanadkii 1972.

ka turjumayn. Halka Aimada madhaahibta kuwaasoo ah imaamyada waaweyn ee aasaasay afarta madhhab iyo culimada waaweyn ee Ahlusunna wal Jamaaca loo sheegay in ay yihiin dad aqoon la'aan ah. Magacyadoodii laguma xusin majlisyada, waxbarashada, iyo kitaabta dambe. Laakiin farcankii sharafka lahaa ee awoowayaasheen wiilashii shuhadada sharafta lahaa ee nafahooda u huray difaaca Rasuulka (Nabadgalyo iyo Naxariis Korkiisa Ha Ahaato) iyo kor u qaadidda Islaamka ma aysan dhagaysan dacaayadahan iyo faafinta khaldan ee lagu bixiyay malaayiin lacag ah. Waxay si cad uga fogaadeen haldoorkii been abuurka ahaa ee la sheegay in ay yihiin “geesiyaasha Islaamka,” mana ay qaadan manhajkooda. Ilaahay Sarreeyey wuxuu ka ilaaliyay carruurta shuhadada weeraradan diimeed iyo marin habaabintooda. Maanta, buugaagta la turjumay ee dadka la-madhhabiga ah sida Mawdudi (aasaasaha Al-Jamacad al-Islamiyya ee Hindia, oo geeriyooday 1979/1399), Sayyid Qutub (oo lagu xukumay dilka dalka Masar, 1966/1386), Xamidullah iyo xubno ka tirsan jamaacada tabliiq ayaa lagu riixayaa dhalinyarada. Tarjumaadahaas, oo si xad-dhaaf ah loogu ammaano xayaysiisyada waaweyn, waxay ka kooban yihiin fikrado khaldan oo lid ku ah aragtiyada iyo hadallada culimada Ahlu Sunna. Waa in aan had iyo jeer feejignaano oo taxaddarno si aan uga fogaanno waxyaabaha aan waafaqsaneyn aqoonta iyo manhajka saxda ah. Waa inaan had iyo jeer digtoonaano oo feejignaano. Alle Subxaanahu wa Tacala ha noo soo nooleeyo Muslim-ka, isagoo inaga toosinaya jahligan aan ku jirno, ayna naxariistiisa u soo dejiso Rasuulkeenna (SCW). Alle ha ina ilaaliyo oo ha na dhowro khiyaamada iyo dacaayadaha cadowga. Aamiin! Ducada kaliya ma ahan mid nagu filan; haddii aanan ku dhaqmin caadooyinka ilahey, haddii aanan raacin sababo iyo wadiiqooyin, waxa ay noqonaysaa inaan sugayno mucjisooyin ka yimaada Allaah (subxaanahu wa taala). Muslimka waa inuu shaqeeyaa sidoo kale waa inuu tukadaa. Waa inaan marka hore raacnaa sababaha, kadibna ducada samaynaa. Sababta ugu horreysa ee ka bixitaanka gaalada waa in la barto kadibna lasii baraa dadka Islaamka. Runtii, waa waajib (fard) iyo waajibaadka aasaasiga ah ee qof kasta, rag iyo dumarba, inay bartaan aaminsanaanta Ahlu Sunna, amarrada iyo xeerarka la mamnuucay. Maanta, waa si fudud in la barto, sababtoo ah waxaa jirta xorriyad qoraalka iyo daabacaadda kitaabta Islaamiga ah ee saxda ah. Muslim kasta waa inuu taageeraa Dawlada bixisa xorriyaddan oo ay siiso Muslimta.

Dadku haddii aysan baranin cilmiga imaanka iyo fiqika ee AhluSunna oo aysan barin carruurtooda, waxay wajahayaan khatar ah inay ka leexdaan Islaamka oo ku dhacaan godka gaalada. Ducada dadka noocaas ah lama aqbali doono. Haddaba, sidee bay naftooda uga ilaalin karaan gaalada? Rasulullah (SCW) ayaa yidhi: **“Islaam wuxuu ka jiraa meelaha cilmiga**

laga helo. Islaam kama jiro meelaha aan cilmi laga helin.” Sida qofka u baahan yahay inuu cuno oo uu cabbo si uusan ugu dhiman gaajo, waxaa lagama maarmaan ah in la barto diinteena si aan uga ilaashano khiyaanooyinka gaalada oo aan uga noqonin kuwo aan Muslim ahayn. Awoowayaasheen waxay si joogto ah u kulmi jireen si ay u akhriyaan kitaabta fiqika ah, ayna bartaan diintooda, sidaas darteedna waxay sii ahaayeen Muslimiin waxayna ku raaxaysanayeen Islaamka. Waxayna si sax ah noogu gudbiyeen iftiinka farxaddaas. Sidaas awgeed, si aan u sii ahaano Muslimiin oo aan uga fogaanno khatarta ah in carruurteena ay khiyaameeyaan cadowga gudaha ama dibadda, tallaabada ugu horreysa ee muhiimka ah ee ka hortagga waa in aan akhrino oo aan fahanno kitaabta fiqika ee ay diyaariyeen culimada Ahlu Sunna. Waalidiinta raba in carruurtooda ay noqdaan Muslimiin waa in ay baraan sida loo akhriyo Qur’aanka Kariim. Aan akhrino, aan barano, oo aan barno carruurteena iyo kuwa masuuliyaddeenna inaga saaran intaan fursad haysano. Markay iskuulka tagaan, way ku adkaan doontaa, xitaa suurto gal ma ahan. Waa wax aan waxba tarayn in la niyad jabo kadib marka isbedelka xun uu dhaco. Waa inaannan aaminin buugaagta, wargeysyada, joornaalada, barnaamijyada idaacadaha iyo telefishinnada, aflaamta iyo bogagga internetka ee zindiqyada iyo cadowga Islaamka. **Zindiqyo**, sida uu qeexay Ibni Cabidin (raximah-Allahu Tacaala) sida ku xusan kitaabka saddexaad ee **Radd al-mukhtar**, waa kufaar qarsoon oo, inkasta oo aanay rumaysan diinta, iska dhigaan Muslimiin, waxayna barayaan waxyaabo keena kufri, oo u muuqda inay yihiin kuwo Islaami ah, iyagoo isku dayaya in ay Muslimiinta ka saaraan Islaamka.

Su’aal: "Qof akhriyay tarjumaadda kitaabta qaldan ee madhab diidayaasha (la-madhabbi) wuxuu yiri:"

"“Waa in aan akhrino sharaxaadda (tafsirka) Qur’aanka Kariimka. In shaqada barashada diinteena iyo Qur’aanka Kariimka loo daayo culimada diinta waa fikrad halis ah oo cabsi leh. Qur’aanka Kariimka ma oranayo, ‘Aaway Culimada Diinta!’ Waxa uu oranayaa, ‘Aaway Muslimiinta!’ iyo ‘Aaway Bani Aadam!’ Sidaas awgeed, Muslim kasta waa in uu fahmo Qur’aanka Kariimka naftiisa, mana ahan in uu ku dhaaf shaqadan cid kale.”

"Qofkan wuxuu doonayaa in qof kasta uu akhriyo kitaabta tafsirka iyo xadiiska. Wuxuu soo jeedinayaa in aan la akhrin kitaabta kalaam, fiqhi ee ay qoreen culimada Islaamka iyo kuwa sare ee Ahlu Sunna." Daabacaadda buugga Rashid Rida (ardayga Muxammad Cabduh, d. 1935/1354) ee la magac baxay **Midnimada islaamka iyo madaahibta fiqika** oo uu daabacay Xafiiska Sare ee Arrimaha Diinta ee Turki (daabacaadda lambarka 157; 1974/1394) ayaa sababtay fowdo buuxda oo dhex martay akhristayaasha.

Bogag badan oo buugga ah, gaar ahaan "Hadalka Lixaad," Rashid Rida wuxuu sheegay:

“*Iyagu [muqallidiinta, kuwa raaca madhhabka] waxay sare u qaadayeen mid kamid ah imamyada mujtahid-ka ilaa heerka nebinnimada. Intaa waxaa dheer, waxay diideen Xadiska, iyagoo doorbidaya hadalka mujtahidka oo khilaafsan xadiska Nebiga. Waxay sheegeen in hadiska laga yaabo in la baajiyo (naskh) ama in xadis kale uu jiri karo sida uu u arko imaamkooda.*” Marka ay ku dhaqmaan erayada dadkaas oo laga yaabo inay khaldan yihiin go'aanadooda, isla markaana aysan ogayn arrinta, iyo inay ka tagaan Hadis-ka Nebiga oo aan qalad lahayn, muqallidiintan waxay sidoo kale khilaafsan yihiin mujtahidyada. Waxay xitaa ka hor yimaadeen Qur'aanka iyagoo sameynaya sidaas. Waxay leeyihiin in qof kaliya oo fahmi karo Qur'aanka waa mujdahidiin. Erayadaas ee faqiyyiinta iyo muqallidiinta kale waxay muujinayaan in ay ka qaateen Yuhuudda iyo Masiixiyiinta. Dhanka kale, fahamka Qur'aanka iyo Hadiska ayaa ka fudud fahamka buugaagta ay goreen culimada fiqika. Dadka yaqaana luqadda Carabiga iyo naxwaha (grammarka) Carabiga ma lahaan doonaan wax dhibaato ah oo ku saabsan fahamka Qur'aanka iyo Hadiska. Yaa aduunyada ku nool oo aan aaminsaneyn xaqiiqda ah in Allah awood u leeyahay inuu diintiisa si cad u sharaxo? Yaa ka soo horjeedi kara xaqiiqda ah in Rasuullah (SCW) uu ka awood badan yahay qof kasta si loo fahmo waxa Allah uu yiri, isla markaana uu dadka kale sifiican ugu sharixi karo? In la yiraahdo in sharaxaadda Nebiga (SCW) aysan ku filnayn Muslimiinta waxay ka dhigan tahay inuu ka gaabiyey waajibada diinta Islaamka. Haddii dadka badankood aysan fahmi karin Qur'aanka iyo Sunada, Allah ma uusan ku amri lahayn in dhammaan dadka ay raacaan xeerarka ku jira Kitaabka iyo Sunada. Waa in qofku ogaadaa waxa uu aaminsan yahay iyo caddeymahooda. Allah ayaa diiday taqlidka (in qofku raaco madhhab) wuxuuna sheegay in dadka raacaya awoowahooda iyo aabayaasha aysan qaadan karin cudur-daar. Aayadaha Qur'aanka ayaa muujinaya in taqlid aysan waligiis oggolaanaynin Allah. Waa sahlan tahay in la fahmo qaybta diinta ee ku saabsan furuc (xeerarka ama dhaqamada Islaamka ee la xiriira falalka) iyadoo la adeegsanayo daliilka ku saabsan, marka loo eego sida ay u adag tahay in la fahmo qaybta ku saabsan iman (usul; iimaanka, aaminsanaanta). Haddii Allah uu qofka ku amray wax adag, miyeynaan ka fileyn in uu sidoo kale ku amro wax fudud? Waa adagtahay in la soo saaro xeerar ku saabsan arrimo qaarkood oo dhif ah, hase yeeshee markaas waxaa cudur daar ahaan laga dhigan karaa inaan la garaneyn mise aan lagu dhaqmin. Ragga fiqhika ayaa isku keenay dhowr arrimood (masalooyin, dhibaatooyin) iyaga ka shaqeeyey, waxayna soo saareen xeerar u gaar ah. Waxay isku dayeen in ay soo bandhigaan arrimo sida ra'yi (garashada

shaqsiga), qiyas jali (qiyaas muuqda) iyo qiyas khafi (qiyaas qarsoon) si ay ugu isticmaalan caddeyn ama daliil ahaan. Waxyaabahani waxay ka gudbeen dhinaca cibadaada (cibaadada, caadooyinka), taas oo aan macquul ahayn in lagu helo aqoon iyadoo la adeegsanayo caqliga. Sidaas darteed, waxay ballaariyeen diinta si aad ah. Waxay Muslimiinta geliyeen dhibaato. Anigu ma inkirayo qiyas; waxaanse leeyahay majirto qiyas markay timaato dhanka cibaadada. Imaan iyo cibadaada waxay dhammaadeen xilligii Nebiga (SCW). Qofna waxba kuma dari karo. Imaamyada mujtahidku waxay dadka ka mamnuuceen in ay raacaan (taqlid), waxayna ka dhigeen taqlidka mamnuuc.

"Erayadan oo laga soo qaatay buugga Rashid Rida ee la-madhabbi ee la yiraahdo Isl **Midnimada islaamka iyo madaahibta fiqika** amda , sida dhammaan buugaagta kale ee la-madhabbi, waxay isku dayayaan in ay mamnuucaan raacidda imaamyada afarta madhab. Waxay amrayaan in qof kasta uu barto tafsirka iyo xadiiska. Maxaad ka odhan lahayd arintan?"

Jawaab: Haddii erayada ay qoreen dadka la-madhabbi si fiiri gaar ah loo akhriyo, si fudud ayaa loo arkayaa inay isku dayayaan in ay khiyaaneeyaan Muslimiinta iyagoo qurxinaya fikradahooda khaldan iyo aragtiyahooda kala qaybinta leh, iyagoo isticmaalaya taxane aan sax ahayn oo sababo iyo hadallo been ah. Dadka jahilka ah, oo u maleynaya in qoraalladani ay ku saleysan yihiin cilmi iyo caqli, ayaa laga yaabaa inay aqbalaan, laakiin dadka aqoonta leh ee indho-furan marnaba ma ku dhacayaan tuugashooyinkooda.

Si looga digtoonaa khatarta la-madhabbiga ama ka soo horjeedda Sunnada, taasoo Muslimiinta u horseedayna halaag joogto ah, culimada Islaamka (raximahumu Allahu Tacaala) ayaa qoray kumanaan kitaab qiimo leh muddo afar iyo toban qarni ah. Waxa soo socda waa turjumaad qaar ka mid ah cutubyo ka socda kitaabka **Xujjatu- Allahi calal-calamin** ee uu qoray Yusuf an-Nabhani (d. beirut, 1932/1350), kaasoo jawaab u ah su'aasha kore.

"Qof walba axkaam (xukunno, gabagabooyin) kama soo saari karo Qur'aanka Kariimka. Maaddaama xitaa imamka mujtahidka ahi aysan awoodin inay ka soo saaraan dhammaan xukunada Qur'aanka al-Kariim, Rasuulullahu (SCW) ayaa sharxay xukunada Qur'aanka al-Kariim ee xadiisyadiisa." Sida Qur'aanka Kariimka uu uu sharxay kaliya isaga (Rasuulku), Xadiisyadana waxaa fahmi kara oo sharxi kara as-Saxabada Kiramka iyo imamka mujtahidiinta kaliya.

Si ay u fahmaan, Allahu Tacaala wuxuu siiyay imamka mujtahidiinta aqoon aqli (maskaxeed, caqli iyo saynis) iyo naqli (cilimi diimeed), faham xooggan, indho-furan, maskax aad u fiican, iyo awoodaha kale ee sareeya. Dhammaan sifooyinkaas waxaa ugu sareya taqwa (isaga ilaalinta

waxyaabaha xarrimiga ah). Kadib waxaa ku xigay iftiinka qalbiyadooda. Iyada oo loo marayo sifooyinkan, imamka mujtahidiyiinta ayaa fahmay waxa Allahu Tacaala iyo Rasulullah (SCW) ay ka wadeen erayadooda, halka kuwa aysan fahmin ay ku muujiyeen **qiyaas**. Mid kasta oo ka mid ah afarta imam (culimada hormuudka u ahaa oo aas aasay madhahibta Ahlu Sunna) ayaa sheegay inaysan ka hadlin aragtidooda shakhsiyeed, waxayna u sheegeen ardaydooda: "Haddii aad hesho Xadis saxiix (mid dhab ah), ka tag erayadayda oo raac Xadiiska Rasulullah!" Dadka ay imaamyada afarta amarkan u dhiibeen waxay ahaayeen culimo qoto dheer oo ahaa mujtahido sida iyaga. Culumadan waxay ahaayeen dad ka tirsan tarjih (culimada muqallidka ah ee ka fiirsada oo dooranaya wararka ugu fiican ee ka yimid imaamka madhhabkooda) kuwaas oo garanayay cilmiga ay ku saleysan yihiin ijtihaad-yada [hogaamiyayaasha] afarta madhhab. Waxay barten cilmiga iyo dadka soo gudbiyay Xadiisyada uu imaamka madhhabku ku saleysan yahay ijtihaadiisa iyo kuwa Xadiisyada cusub ee dhabka ah ee la helay, waxayna baarayeen waxa la sheegay kadib iyo arrimo kale oo badan, sidaas darteedna waxay fahmeen midka loo baahan yahay in la doorbido. Ama imaamka madhhabka ayaa go'aan ka gaaray arrin isagoo adeegsanaya qiyaas, maadaama uusan u soo gaarin xadiis sagan oo arrintaas xallin lahaa. Laakiin ardaydiisii, markay heleen xadiis saxiix ah oo la xiriiira arrintaas, waxay gaareen go'aan ka duwan kii macallinkood, hase yeeshee, iyagoo adeegsanaya ijtihaadkooda, ma aysan dhaafin xeerarkii iyo aasaaskii uu imaamku dejiyay. Mujtahidiintii iyo mufti-yiintii iyaga ka dambeeyayna si lamid ah ayey u bixin jireen fatwo. Muslimiinta raacsan afarta Imaam ee madhhabiyada Ahlu Sunna iyo mujtahidiinta ku barbaaray madhhabadooda, waxay raacayaan xeerarkii uu Allaah Sarreeye dejiyey iyo kuwii Rasuulkiisa (SCW). Mujtahidiintan waxay fahmeen xeerarka ku jira Quraanka Kariimka iyo Xadiisyada Nabi Muxammad (calayhi-salaam) kuwo aan cid kale si dhab ah u fahmi karin waxayna u gudbiyeen ummadda wixii ay ka fahmeen. Muslimiintu waxay raacayeen (taqlid) wixii ay mujtahidiintu ka fahmeen oo ay ka soo weriyeen Kitaabka iyo Sunnada, waayo Allah Subxaanahu wa Tacaalaa wuxuu ku amray Aayadda 43aad ee suuradda An-Naxl: **"Haddii aydnaan wax ogeyn, weydiista kuwa wax og."**¹

¹ Aayaddan waxay muujinaysaa in aanay dadka oo dhan si sax ah u fahmi karin Kitaabka iyo Sunnada, isla markaana ay jiri karaan kuwo aan fahmi karin. Waxay amraysaa dadka aan fahmin Qur'aanka Kariim ama Xadiiska Shariif in aysan isku dayin inay si shakhsi ah u fasiraan, balse ay ku bartaan iyagoo weydiinaya dadka ay cilmigaasi u sugnaaday oo fahmay. Haddii dhammaan dadka ay si sax ah u fahmi lahaayeen macnaha ku jira Qur'aanka Kariim iyo Xadiiska Shariif, 72 kooxood oo bidco ah ma soo bixi lahayn. Dhammaan dadkii sababay in kooxahaan bidcada ah ay soo baxaan waxay ahaayeen dad cilmi sare leh, laakiin midkoodna si sax ah uma

"Kaliya Umadda Rasuulka(NNKH) ayuu Allahu Subxaanahu Watacaalaa ugu deeqay nimcada ah in aimmatka madhhab-yada ay sameeyaan ijtihaad, oo ay aasaasaan madhhabadooda, islamarkaana dhammaan Muslimiintu ay ku midoobaan madhhabadaas." Allahu Subxaanahu Watacaalaa, dhanka kale, wuxuu abuuray imaamyada cilmiga iimaanka (caaqiidad), si uu u xannibo baadilayaal, zindiqyo, mulxidiin iyo kuwa shaydaanka u adeega kuwaas oo doonaya in ay wax u dhimaan cilmiga iimaanka. Dhanka kalena, wuxuu diintiisa uga dhigay mid la ilaaliyo isagoo abuuray imaamyada madhhabada, si aysan diintu u halligmeyn. Tanina waa nimco aan laga helin diimaha Kiristanka iyo Yuhuudda, sidaas darteedna diimahooda waa la fasiray, waa la qasay, waxayna isu rogeen ciyaar iyo madadaalo."

"Wada-oggolaanshaha culimada Islaamka awgeed, muddo afar boqol oo sano kadib geeridii Rasuulkii Ilaahay (calayhi-salaam), ma imaanin nin cilmi qoto dheer u leh diinta oo u qalma inuu ijtihaad sameeyo. Haddaba, qofkasta maanta leh ijtihaad waa in la sameeyaa, waxaa hubaal ah inuu yahay qof waalan ama aan waxba ka aqoon diinta Islaamka." "Markii uu sayidkii weynaa ee cilmiyeed, Jalal ad-Diin as-Suyuti Cabd ar-Raxmaan (naxariista Eebbe korkiisa ha ahaato, ku geeriyooday Masar sannadkii 1505/911H), uu sheegay inuu gaaray darajada ijtihaad, ayaa culimadii waqtigaasi weydiiyeen su'aal ay horey labo jawaabood oo kala duwan looga bixiyay, waxayna ka codsadeen inuu sheego midda jawaabahaas ka sugan." "Wuxuu ku guuldareystay inuu ka jawaabo. Wuxuuna ku andacooday inuu aad u mashquulsan yahay, isla markaana uusan waqti u heli karin. Laakiin waxa la weydiiyay ma ahayn wax ka sareeya, ee waxay ahayd inuu ijtihaad ku sameeyo arrin xagga fatwada ah, taasoo ah heerka ugu hooseeya ee ijtihadka." "Haddii xataa cilmi-yaqaan aad u fog sida imamu Suyuti uu ka gaabsaday inuu ijtihaad ku sameeyo arrin fatwo ah, maxaan ugu yeernaa kuwa maanta dadka ku khasbaya inay ijtihaad mutlaq ah sameeyaan haddii aynaan dad waalan ama diin-la'aan ku sheegi karin? Al-Imaam Al-qazaali (rahimaxullaahu Tacaalaa), oo ku geeriyooday magaalada Tuus sanadkii 1111/505, wuxuu ku sheegay kitaabkiisa '**Ixyaa Culum ad-Diin**' in xilligii uu noolaa aanay jirin mujtahidiin."

fahmin macnaha Naska (Qur'aanka Kariim iyo Xadiiska Shariif). Iyagoo si khaldan u fahmay, waxay ka leexdeen dariiqa toosan, waxayna sababeen in malaayiin Muslimiin ah ay lumiyaan. Qaar ka mid ah waxay aad uga xadgudbeen fasiraadda khaldan ee aayadaha iyo xadiisyada, ilaa heer ay gaareen inay noqdaan bidco xun oo xataa Muslimiinta ah ee ku sugan jidka saxda ah ugu yeera gaalo iyo mushrikiin. Buugga Wahhabiyada ah ee lagu magacaabo **Kashfu ash-shubuhah**, waxaa si cad loogu sheegay in ay mubax (la oggol yahay) tahay in la dilo lana qaato hantida Muslimiinta aaminsan caqiidad Ahlu Sunna!

“Haddii Muslimiinta aan mujtahidiin ahayn ay bartaan Xadiis saxiix ah oo ka soo horjeeda xukunka imamka madhhabkooda, kadibna ay u arkaan inay adag tahay inay ku dhaqmaan madhhabkooda, waa inay raadiyaan madhhabbada kale ee saddexda, waxayna u raaciyaan mujtahidkii ku saleysnaa hadiskaas, iyagoo ku dhaqmaya madhhabka uu mujtahidan ka yimid,¹ maxaa yeelay, ma aha in dadka aan gaarin heerka ijtihad ay soo saaraan xukunno ka soo baxa Nass (Qur’aanka Kariimka iyo Hadiska Saxiixa).” Qaar ka mid ah dadka aan wax badan aqoon ayaa sheeganaya inay gaareen heerka ijtihadka mutlaq, taasoo ay ku sheegayaan inay ka soo saari karaan xukunno Nas-ka (Qur’aanka iyo Hadiska) iyagoo aan u baahnayn inay raacaan mid ka mid ah afarta madhhab; waxay ka tagayaan madhhabkii ay horey ugu raaceen muddo dheer. Waxay isku dayaan inay diidaan madhhabbada iyagoo adeegsanaya doodahooda aan saldhigga lahayn. Waxay soo bandhigayaan fikrado jahili ah, oo ah, ‘Ma raaci doono ra’yiga dadka culimada ah ee aan la midka nahay.’ Shaydaanka ayaa khiyaamay oo oo ku kicinaya nafsadooda, waxayna sheeganayaan inay ka sarreeyaan.” Ma fahmi karaan in marka sidaas lee yihiin aysan muujineyn heerka sare ee aqoontooda, balse ay muujinayaan nacasnimadooda iyo ceebtooda. Dadkaas qaar ka mid ah waa kuwa jahili ah ee rumeeya khurafaadka, kuwaas oo sheeganaya in qof kastaa uu akhriyo kitaabta tafiirka, kana soo saaro xukunno kitaabta tafiirka iyo [Saxix al-Bukhari].” “Walaalkeyga Muslimka ahow! Si dhab ah uga fogaaw inaad saaxiib la noqoto kuwo sidaas kale ah, iyaga oo u muuqda inay yihiin dadka haysta awoodda diimeed, iyo inaad akhrido buugaagtooda been-abuurka ah! Adkee dhaqan ahaan madhhabka imaamkaaga! Waxaad xor u tahay inaad doorato madhhabka afarta madhhab ee la aqoonsan yahay, laakiin ma ahan wax la oggol yahay in la isku soo ururiyo fududeymaha (rukhsaska) madhhabyada, taas oo loo yaqaan ‘**talfiq**’.”²

¹ Caalimkii weynaa Al-Imam yaxya an-Nabawi (raximah-Allahu Tacala, dhintay Dimishiq, 1277/676) ayaa si faahfaahsan arrintan uga warramay kitaabkiisa **Rawdatu at-talibin**.

² ‘**Talfiq**’ waxay ka dhigan tahay in fal cibaado ah uusan waafaqsanayn wax madhhab ah oo ka mid ah afarta madhhab, sababtoo ah waxaa lagu sameeyay iyadoo la isku daray dariiqyada fudud ee afarta madhhab. Marka qof uu fal cibaado ah ku fulo si waafaqsan mid ka mid ah afarta madhhab, oo ay noqoto in ficilkaasi yahay sahih (sax ah, ansax ah) sida uu madhhabkaasi dhigayo, dabadeedna uu si dheeraad ah u ilaaliyo inta suurtagal ah shuruudaha ay saddexda kale madhhab uga baahan yihiin in ficilkaasi noqdo sahih oo la aqbalo iyaga hortooda, taas waxaa la yiraahdaa ‘**taqwa**’. Tani waxay keentaa ajar badan (thawab). Macnaha guud ahaan ee ‘taqwa’ waa ‘in qofku iska ilaaliyo falalka xaraanta ah’.

Muslimiinta awood u leh inay akhriyaan oo si sax ah u fahmaan axaadiista waa inay bartaan axaadiista ay soo uruuriyeen ilaha madhabkooda, kadibna sameeyaan falalka lagu ammaanayo iyo inay ka fogaadaan waxyaabaha mamnuuca ah ee ku xusan axaadiistaas. Ka dibna waa inay bartaan: weynida iyo qiimaha diinta Islaamka; sifooyinka qumman ee magacyada iyo astaamaha Allahu Tacaala iyo nolosha, faa'iidooyinka iyo mucjisoooyinka Rasulullah (SCW); nidaamka adduunka iyo kan aakhiro, Jannada iyo Naarta; malaa'igaha, jinniyada, ummadihii hore, nebiyada iyo kitaabtooda samada; sifooyinka gaarka ah ee Rasulullah iyo Qur'aanka Kariimka; nolosha ehelkiisa iyo asxaabtiisa; calaamadaha Maalinta Qiyaamaha, iyo macluumaad kale oo badan oo ku saabsan adduunkan iyo aakhiro. Xog ballaaran oo ku saabsan adduunkan iyo aakhiro ayaa lagu ururiyey axaadiista Rasulullah."

"Marka waxa halkan ku qoran la fahmo, waxay caddaynaysaa sida aqoonta liidata qofka sheegaya in go'aanada diimeed ee ay mujtahid-yadu ku saleeyeen axaadiista aan waxtarka lahayn. Ka mid ah macluumaadka badan ee lagu soo bandhigay axaadiista, axaadiista baraya cibadaada iyo mucaamalaat (xeerarka xiriirka dadka sida ganacsiga) waa kuwo aad u yar. Sida ay qoreen qaar ka mid ah culimada, waxaa jira ku dhawaad 500 (inkastoo kuwa soo noqnoqda ay ka badan yihiin 3000); axaadiistaas oo aad u yar, ma noqon karto wax la qiyaasi karo in mid ka mid ah afarta imam madhabib aysan maqal hadis saxiix ah. Hadis kasta oo saxiix ah waxaa isticmaali jiray ugu yaraan mid ka mid ah afarta imam." Muslimiinta arkaya in arrin ka mid ah madhabkooda ay khilaafsan tahay Xadis saxiix ah, waa in ay arrintaas ku fuliyaan iyaga oo raacaya madhab kale oo ijtiihadkiisu ku saleysan yahay Xadiskaas. Waxaa suuragal ah in imaamka madhabka Muslimiintaas uu horey u maqlay Xadiskaas, balse uu raacay hadis kale oo uu fahmay inuu ka saxiix badan yahay, ama mid dambe oo la yiri kii hore ayuu tirtiray, ama sababo kale oo mujtahidiintu garan karaan awgood, uusan Xadiskii hore u qaadan daliil ahaan. Mu'iniinta Muslimiinta ah ee fahma in xadiisku yahay mid saxiix ah, way fiican tahay iney raacaan xadiiskaas, inkastoo uu ka hor imaanayo xukunka madhabkooda. Si kastaba ha ahaatee, marka ay sidaas yeelayaan, waa iney ku daydaan madhab kale oo ijtiihadkiisu ku dhisnaa xadiiskaas la xusay ee arrintaas la xiriirta. Tani waxay sabab u tahay in imaamka madhabka labaad, isagoo og caddaymaha arrintaas ku saabsan ee aan Muslimiintaasi aqoon, go'aansaday inaysan jirin wax ka hor istaagaya in laku dhaqmo xadiiskaas saxiixa ah. Sidaas oo ay tahay, haddana Muslimiintaasi waa u bannaan tahay inay arrintaasi u fuliyaan sida uu madhabkoodu qabo, waayo shaki kuma jiro in imaamka madhabkooda uu xukunkaas ku saleeyay daliil sugan. Diinta Islaamku waxay u aragtaa cudurdaar in muqallidka (ka raacsan madhab) uusan ogaanin daliilkaas,

maxaa yeelay midkoodna afarta imaam ee madhabibta kama leexan Kitaabka iyo Sunnada markay ijtihadkooda sameynayeen. Madhabibtooda waxay kasoo jeedaan fasiraadda Kitaabka iyo Sunnada. Waxay si qoto dheer u sharraxeen macnaha iyo xeerarka ku jira Kitaabka iyo Sunnada, si Muslimiintu ay si fudud ugu fahmaan. Waxay si nidaamsan ugu qoreen kutub, si aqoontaasi loogu faa'iideysto. Shaqadii ay imaamyada-madhaahibta (raximahumullaah) qabteen waxay ahayd shaqo weyn oo ay u sameeyeen diinta Islaamka, waxaana suurtagaleyn in bani'aadam keligood ay qaban karaan hawl intaas la eg haddii uusan Allahu Tacaala u sahlayn oo gargaarin. Madhhabadani waxa ay ka mid yihiin caddaymaha ugu qumman ee muujinaya in Rasuulkii Ilaah (SCW) uu yahay Nebi run ah, Islaamkuna uu yahay Diinta runta ah.

Khilaaafka ka dhex jiray imaamyadii madhhabada wuxuu ku koobnaa arrimaha la xiriira ficillada (Furuucu-Diin – fiqhiga). Wax khilaaaf ah kuma aysan kala duwanaatin arrimaha la xiriira caqiidada (Usul ad-Diin – cilmiga iimaanka). Sidoo kale, kama aysan kala duwanaatin waxyaabaha ficillada muhiimka ah ee sida cad loogu yaqaan diinta, kuwaas oo laga soo qaatay axaadiista si mutawaatir ah loo soo weriyay. Khilaaafka ka dhexeeyay wuxuu ku koobnaa arrimo kooban oo la xiriira cilmiga ficillada. Khilaaafkani wuxuu ka dhashay kala duwanaanshahooda fahamka xagga sugnaanta daliillada la xiriira arrimahaas. Kala duwanaanshahan yar wuxuu yahay naxariis uu Ilaahay ugu deeqay Ummadda; Muslimiintuna waa loo oggol yahay inay raacaan madhhabka ay jecel yihiin ama u fududaada. Rasuulullah (SCW) wuxuu saadaaliyay kala duwanaanshahan isagoo ugu sheegay in khilaaafka umadiisa in ey raxmo tahay, waxaana dhacay sida uu sheegay.

"lama oggola in la isticmaalo ijtihad marka ay timaaddo cilmiga ictiqad, taas oo micnaheedu yahay in laga hadlayo arrimaha la rumaysan yahay." Waxay keeni kartaa in lagu galo kala fogaado iyo fasaad diimeed, taasoo ah dembi weyn. Waxa jira kaliya hal waddo oo sax ah marka ay timaaddo arrimaha aaminaadda: **Ahlu Sunna wal-Jamaca**. Kala duwanaanshihi lagu sheegay inay tahay nimco ee ku jirta Hadiska Sharif wuxuu ku saabsan yahay arrimaha fiqhiga.

Marka arrin ay ku kala duwanaadaan xukunada afarta madhhab, kaliya xukunka midkood ayaa sax ah. Kuwa raaca habka saxda ah waxaa la siin doonaa labo thawab, halka kuwa raaca xukunka mid ka mid ah kuwa khaldan ay heli doonaan hal thawab. Fikradda ah in madhhabbada ay yihiin barakada [Allahu Tacaalaa] waxay muujinaysaa xaqiiqda ah in la oggol yahay in laga tagi karo madhhab oo loo wareegi karo midka kale Laakiin, marka laga reebo afarta madhhab ee caanka ah, lama oggola in la raaco madhhab kasta oo ka

tirsan Ahlu Sunna ama saxaabada al-Kiram, sababtoo ah madhhabbadooda ma aysan noqon qoraal, waana la ilaabay. Hadda, ma jirto suurtagalnimo ah in la raaco madhhab ka duwan afarta caanka ah. Imam Abu Bakr Axmad ar-Razi (raximah-Allahu Tacala, d. 980/370) ayaa sidoo kale sheegay in uu si guud culimada Islaamka ugu heshiiyeen inaan loo oggolaan in si toos ah loo raaco madhhabbada saxaabada al-Kiram. Qof kasta oo doonaya inuu si fiican u fahmo heer sareynta madhhabbada, mujtahidyada, gaar ahaan afarta imam, xaqiiqda ah in madhhabbadooda aysan ka leexan Kitaabka iyo Sunna, iyo in xeerarka ay iyagu soo gudbiyeen iyaga oo adeegsanaya ijmac iyo qiyas aysan aheyn ra'yigooda gaarka ah ee ay ka soo qaateen Kitaabka iyo Sunna, waxaa lagu talinayaa inay akhriyaan **kitaabka Al-mizan al-kubra** iyo **Al-mizan al-Khidhriyya** ee uu qoray Imam Cabdu al-Wahhab ash-Shacrani (raximah-Allahu Tacala).¹

Hadalka, "*Qur'aanka Kariimka ma odhan 'culimada diinta,'*" oo laga soo xigtay su'aasha kore, waa mid aan sax ahayn. Waxaa jira aayado kala duwan oo ammaana culimada iyo cilmiga. Shiikh Cabdi al-Gani an-Nablusi (d. 1731/1143) ayaa ku qoray **Al-Xadiqa**:

Aayada toddobaad ee Suuratu al-Anbiyaa ayaa amreyso:² **"Waxaad weydiisataan dadka xusuusta wixii aadan ogeyn." "Xusuusta" waxaa loola jeedaa "cilmi".** Aayaddan kariimka ahi waxay faraysaa dadka aan aqoonin in ay raadsadaan culimada oo ka bartaan. Allahu Tacala ayaa sheegay:

"Waxna kaliya dadka cilmi leh ayaa fahma macnaha aayadaha an dhaqsa la fahmin." (Aayada 7, Suurat Al-Cimran).

"Allaah Tacaala waa jira oo kaliya waxa fahma oo xadiiq ah waa dadka cilmi leh." (Aayada 18, isla suurat).

"Quluumada cilmi leh ayaa u sheegay, 'Ka xishooda! Abaalmarinta Allahu Taala ee kuwa rumeysan oo camal fiican sameeya waa ka fiican waxa adduunku bixiyo.'" (Aayada 81, Suurat al-Qasas).

'Kuwo aqoon leh iyo kuwa iimaanka qaba waxay dhahaan, "Hubaal, Maalinta Qiyaame waa tii aad gaalaysatay [adigoo ku sugan dunida]"' (56, Surat ar-Rum);

'Kuwo aqoon leh, marka ay maqlaan Qur'aanka Kariimka ah, waxay sujuudayaan oo waxay dhahaan, "Ma jirto wax ceeb ah ee ku saabsan Rabbigeenna oo aan jebin Ereygiisa"' (108, Surat al-Isra);

'Kuwo aqoon leh waxay fahmaan in Qur'aanka Kariimka ah uu yahay Ereyga Allah' (54, Surat al-Xajj);

¹ 4.

² Aayaadka waxaa loo fasiraa si sharaxaad leh, taasoo loo yaqaan ma'al.

‘Qur’aanka Kariimka ah wuxuu ku deggan yahay quluubta kuwa aqoon leh’ (50, Surat al-Cankabut);

‘Kuwo aqoon leh waxay ogyihiin in Qur’aanka Kariimka ah uu yahay Ereyga Allah oo uu qofka ku gaarsiinayo Raalli ahaanshihiisa’ (6, Surat Saba);

‘Meel sare ayaa la siin doonaa kuwa aqoon leh Jannada’ (11, Surat al-Mujadala); **‘Kuwa aqoon leh ayaa kaliya ka baqaya Allahu Tacala** (27, Surat Fatir);

‘Qofka ugu qaalisan idinka waa kan ugu badan ee ka cabsada Allahu Tacala (14, Surat al-Xujurat).”

Waxaa lagu sheegay hadiska ku qoran bogga 365 ee buugga **Al-Xadiqa:**

“Allahu Tacala iyo malaa’igaha iyo dhammaan makhluuqyada ayaa u ducaynaya qofka dadka bara waxa wanaagsan.”

"Maalka Qiyaamaha, marka hore nebiyaasha, kadibna culimada, iyo ugu dambeyntii shuhadada ayaa sameyn doona shaafacada (intercession)."

"Dadkow! Ogaada in aqoontu la helayo marka aad dhageysataan aqoonyahanada."

"Baro aqoon! Barashada aqoonta waa cibaado. Macallinka iyo ardayga aqoonta baranaya waxay helayaan abaalmarinta jiidhadda. Barista cilmiga waxay la mid tahay bixinta sadaqo. Barashada aqoonta ka soo macallin waa la mid tahay sameynta tahajjud (salaadda naafilada ee habeenkii qaybteeda ugu dambeysa)."

Tahir al-Bukhari (raximah-Allahu Tacala, d. 1147/542), qoraaga buugga **Khulasa**, oo ah buug fatwo ah, wuxuu qoray: "Akhrinta buugaagta fiqhiga waxay bixisaa thawab ka badan samaynta salaadaha naafilada (tahajjud) ee habeenkii, waayo waa fard in la barto fardiyada iyo haraamka ka yimid (culimada ama kitaabtooda)." Akhrinta buugaagta fiqhiga si loogu dhaqmo waxa laga bartay ama si loogu baro dadka kale, waxay ka fadli badan tahay salaadda Tasbix (oo ah salaad nafila ah). Waxaa lagu sheegay xadiis sharif: **"Barashada cilmiga waxay leedahay ajar ka badan dhammaan cibaadooyinka nafilada ah, waayo waa cilmi faa'iido u leh qofka baranaya iyo sidoo kale dadka uu u gudbin doono."** Sidoo kale waxaa lagu yiri: **"Qofka wax barta si uu dadka u baro, ajarkiisu wuxuu la mid yahay ajarka siddiiqiinta** (kuwo runta ku sugan oo iimaan xooggan leh)." Cilmiga Islaamka lagama baran karo cid kasta, ee waxaa laga bartaa macallin aqoon leh iyo kitaab lagu kalsoon yahay.

Dadka sheegaya in kitaabta iyo tilmaamaha diinta Islaamka aan loo baahnayn waa beenaalayaal ama zindiqyo; waa kuwa khiyaaneeya Muslimiinta oo u horseeda halaag. Cilmiga ku jira kitaabta diinta waxa laga soo qaatay Qur’aanka Kariimka ah iyo Xadiisyada Nabiga (calayhi-salaam).

Allahu Tacaala wuxuu soo diray Rasuulkiisa (nabadgalyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato) si u gaarsiyo una baro Qur'aanka Kariimka. Saxaabadii sharafta lahayd waxay cilmiga ku jira Qur'aanka ka barten Rasuulka (calayhi-salaam). Culimada Islaamka waxay ka barten Saxaabada, dhammaan Muslimiintuna cilmigaas waxay ka dhaxleen culimada Islaamka iyo kitaabtooda. Waxaa lagu caddeeyey xadiisyo dhowr ah: **“Cilmi waa khasnad, furiihiisuna waa su'aal iyo barasho,” “Baro oo baar cilmiga!” “Wax kasta waxay leeyihiin asalka ay ka yimaadeen; asalka cabsida Eebana waa qalbiyada culimada ee carifka ah,”** iyo, **“Baridda cilmigu waa kaffaaraha dambiyada.”**

Al-Imaam ar-Rabbaani (naxariista Eebbe korkiisa ha ahaato) wuxuu ku qoray warqaddiisa 193-aad ee qaybta koowaad ee kitaabka **"Al-Maktubaat"**:

‘Qofka **mukallafka** ah (oo caqli iyo qaangaarnimo leh, kana masuul ah dhinaca shareecada) waxa ugu horreeya ee looga baahanyahay waa inuu saxo iimaankiisa, taas oo ah, in uu barto cilmiga caqiidada ay culimada Ahlu Sunna wal-Jamaaca qoreen, isla markaana uu si waafaqsan u rumaysto. Allaha wayn ha siiyo abaal fara badan culimadii waaweynaa ee hawshan weyn u istaagay. Aamiin! Badbaadada laga badbaado cadaabta Aakhiro waxay ku xiran tahay in la rumaysto wixii ay culimadaas noo soo gudbiyeen. Kaliya kuwa hara raadkooda ayaa laga dhawri doonaa Naarta. [Dadka raaca jidkooda waxaa la yiraahdaa **Sunniga**.] Iyaga keliya ayaa dhab ahaantii raacsan raadkii Rasuulkii Alle (SCW) iyo asxaabtiisii sharafta badnaa (Ridwaanullaahi calayhim ajmaaciin). Cilmiga saxda ah ee qiimaha leh, kana yimid Kitaabka (Qur'aanka Kariimka ah) iyo Sunada (Xadiisyada Nebiga suuban), waa wixii ay culimada waaweyn ee Ahlu Sunna ay fahmeen ay ka soo xigteen Kitaabka iyo Sunada, una gudbiyeen Umadda si caddaalad iyo cilmiyeysan. Inkasta oo xaqiiqadaas ay cad tahay, haddana qof walba oo bidco ah ha ahaado mid isbeddel doon sheeganaya, mid la madhhab ahayn, ama mid si qalloocan u fekeraya wuxuu ku doodayaa in uu fikradiisa khaldan ka soo qaatay Kitaabka iyo Sunada, isaga oo ujeeddadiisu tahay inuu wax u dhimayo sumcadda iyo karaamada culimada Ahlu Sunna. Waxay isku dayaan inay yareeyaan fadligooda, iyagoo ka shaqaynaya in ay qalloociyaan fahamka diinta saxda ah. Sida muuqata, ma aha in hadal kasta ama qoraal kasta oo lagu andacoodo in laga soo qaatay Kitaabka iyo Sunada si fudud loo aqbalo, mana habboona in lagu dagmo(sirmo) ololeyaal qurxoon oo been ah oo ay ku faafiyaan.

Si loo barto caqiidada saxda ah ee ay gudbiyeen culimada Ahlu Sunnah wal-Jamaacah, waxaa aad u qiimo badan buugga af-Faarisiga ah ee **Al-Muctamad**, oo uu qoray caalimkii weynayd ee la oran jiray shiikh Tur

Pushti. Kitaabkaani si cad ayaa loo qoray, sidaas darteed si fudud ayaa loo fahmi karaa.¹

Marka hore waa in la saxo cilmiga la xiriira caqiidada (rumaysadka), kadibna waa in aan barannaa xeerarka **shareecada sida waxa xalaasha ah, waxa xaaraanta ah, waajibaadka, sunnooyinka**, waxyaabaha la jeclaaday (**mandub**), iyo waxyaabaha la nacay (**makruh**),² annagoo ka baranayna kutubta fiqiga ee ay qoreen culimada Ahlu Sunnah. Waa in aanan la akhrisan buugaagta bidcadda ah ee ay qoreen dadka jaahiliinta ah ee aan fahmin fadliga iyo kartida culimadan weyn. Muslimiinta rumaysadkoodu ka duwan yahay caqiidada Ahlu Sunnah, ma badbaadi doonaan Aakhiro, ee waxay geli doonaan Naarta Ilaahay ha inaga ilaaliyo! Muslimiinta caqiidadoodu sax tahay, balse dayaca cibaadada, waa laga cafin karaa, xitaa haddii aysan toobad keenin. Haddii aan la cafin, waxay Naarta ka bixi doonaan kaddib markay ciqaabta qaataan. Ujeeddada ugu muhiimsan waa in la saxo rumaysadka qofka. shiikh Cubaydullaah al-Axraar (qaddas-Allahu Tacala sirrahul-caziz, wuxuu dhintay magaalada Samarkand sannadkii 1490/895H) wuxuu yiri:

Haddii aan heli lahaa dhammaan **kashfiyadaha** iyo dhammaan **karamada** (yaabaha iyo mucjisooyinka ay Allahu Tacaala ku sameeyo awliyada) haddana haddii aan ka maqnaado Ahlu Sunna wal-Jamaca, waxaan u arki lahaa naftayda inay halaaksantay. Haddii aanan haysan wax kashf ama karama ah oo aan lahaan lahaa dambi badan, oo aan heli lahaa iimaanka Ahlu Sunna wal-Jamaca, ma murugoon laheyn.

Maanta, Muslimiinta Hindiya waxay ku jiraan xaalad cidlo ah. Kuwa Islaamka naceb ayaa ka weeraraya dhinac kasta. Hal shilin oo la bixiyo si loo caawiyo Islaamka maanta waxaa laga helayaa ajar (thawab) ka badan kumanaan lacagood oo la bixiyo wakhti kale. Adeegga ugu weyn ee la qaban karo ee loogu adeego Islaamka waa in la qaato oo la qaybiyo kitaab ku saabsan iimaanka iyo islamka Ahl Sunna ee ilaa tuulooyinka iyo dhalinyarada. Kuwa nasiib u yeesho adeeggan waa dad aad u nasiib badan oo faraxsan; waa in ay ku farxaan arrintan oo ay si aad ah ugu mahadceliyaan Allahu Tacaala. Mar walba waxay tahay ajar (thawab) in loo adeego Islaamka, hase yeeshee, xilliyada sida kuwaan oo Islaamka la wiiqayo dadaallo badan oo lagu burburinayo iyadoo la adeegsanayo beenta iyo aflagaadada, waxay aad uga badan tahay ajarka in la dadaalo si loo faafiyo

¹ Fadlullah bin xasan Tur Pushti (wuxuu dhintay 1263/661H) wuxuu ahaa faqih ka tirsan madhhabka Xanafiyada. Buuggiisa waxaa mar kale daabacday shirkadda Hakikat Publishing sanadkii 1989/1410H.

² Erayadan Islaamiga ah waxaa qoraalkan loogu adeegsaday labadaba sifooyin iyo magacyo si qoraalku u fududaado (eeg Qaamuuska eray kasta).

iimaanka Ahlu Sunna. Rasulullah (SCW) ayaa ku yiri asxaabtiisa: **"Waxaad ku nool tihiiin wakhti haddii aad raacdaan tobankiiba sagaal-meelood amarrada Allahu Tacala, laakiin haddana aad ka tagdaan mid ka mid ah, aad halaagsami doontaan, waxaana idinku soo rogi doonaa ciqaab!"** Ka dib markaas, waxaa imaan doona wakhti ay dadku raaci doonaan toban-meelood hal meel oo amarrada iyo mamnuucyada, laakiin waa la badbaadin doonaa."¹ Hadiskan sharif wuxuu tilmaamayaa wakhtigan aan ku suganahay. Waxaa muhiim ah in lala dagaallamo dadka gaalada ah,² in la ogaado kuwa weeraraya Islaamka, iyo in aan ka caroonno falalkooda. Si loo faafiyo buugaagta iyo khudbadaha culimada Ahl Sunna, ma aha in qofku noqdo qof yaab leh (kashf iyo karama leh) ama cilmi-yaqiin. Muslim kasta waa inuu ku dadaalaa arrintan. Fursaddaas waa in aan la seegin. Maalinta Qiyaamaha, Muslim kasta waxaa laga doonayaa inuu ka jawaabo arrintan, waxaana la weydiin doonaa sababta uusan Islaamka ugu adeegin. Kuwa aan dadaalka gelin faafinta kitaabta baraya cilmiga Islaamka, iyo kuwa aan caawin dadka ama hay'adaha fidinaya baarista diinta Islaamka, waxaa la ciqaabi doonaa si daran oo xanuun leh. Cudur daar ama marmarsiyo lagama aqbali doono. In kastoo nebiyadu (nabadgelyo korkooda ha ahaato) ay ahaayeen dadka ugu fadliga badan bani'aadamka, haddana marnaba ma raadin raao iyo nasasho. Markay faafinayeen diinta Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa taas oo ah jidka guusha aan dhammaadka lahayn waxay ugu dadaaleen si joogto ah habeen iyo maalin. Kuwa mucjisooyin dalbada, waxay ugu jawaabi jireen, **"Mucjisooyinka waxaa abuura Allahu Tacaala; aniga waajibaadkaygu waa inaan gaarsiyo diintiisa."** Iyagoo u shaqaynaya ujeeddadan darteed, Allahu Tacaala ayaa ka garab istaagay oo u suurtageliyay mucjisooyin. Annaguna waa in aynu faafinaa kutubta iyo cilmiga culimada Ahlu Sunnah (raximahumullaahu Tacaalaa), una sheegnaa dhallinyarada iyo asxaabteena xumaanta, dullinnimada iyo khiyaanada gaalada, cadowga, iyo kuwa been-abuurta iyo dulmiga u geysta Muslimiinta.³ Qofkii aan u adeegsan hanti, awood ama xirfad ujeeddadan sharafta leh,

¹ Mishkat-ul Masabix, muga 1aad, bogga 179; at-Tirmizi, Kitaab al-Fitan, qodobka 79aad.

² Jihaadka xoogga (jihad dagaalka) waxaa fuliya dawladda iyadoo loo marayo ciidankeeda. Jihaadka noocan ah ee Muslimiintu sameeyaan waa inay xilka ay dawladdu u xilsaartay askar ahaan u gutaan. Sida sidoo kale lagu qoray warqadda 65aad ee **Al-Maktubat**, jihad qawli(hadalka) oo ah mid lagu sameeyo hadal iyo qoris, ayaa ka fadli badan jihad qatli.

³ U sheegiddooda ma noqonaysa xanta, balse waxay noqonaysaa al-amru bil-macrūf (waajibaadka ah in la baro amarrada Allahu Ta'ala). Muslim kasta waa waajib in uu barto caqiidada Ahlu-Sunna iyo in uu baro dadka uu saameyn karo. Kitaabta, joornaallada iyo wargeysyada ka hadlaya barashada culimada Ahlu-Sunna waa in la

cadaabta kama badbaadi doono. Cid kasta oo u shaqeysa arrintan, haddii ay ku adkaato ama lagu dhibaateeyo, waa in ay u aragtaa farxad weyn iyo faa'iido weyn.” Nebiyaasha (calayhimus-salaam), markay dadka dhexdiisa ku faafinayeen amarrada Alle (Subxaanahu wa Tacaalaa), waxay la kulmeen weerarro iyo dhib joogto ah oo uga yimid dad jaahil ah iyo kuwa fasahaadsan. Aad bay u dulmanayeen. Nabi Muxammad (calayhis-salaam), ahaa Naxariista Eebbe iyo kan loo doortay inuu noqdo kan ugu fadliga badan wuxuu yiri: **‘Nebi kasta wuu la kulmay dhibaato, balse aniga ayaa la igu dhibaateeyay si aan la mid ahayn.’**”

Culimada Ahlu Sunna ee muujiyay jidka saxda ah ee Muslimiinta, naguna hanuuniyay sidii aan u baran lahayn diinta Nabi Muxammad (calayhis-salaam) iyada oo aan wax is-beddel ama qallooc ah lagu darin, waxay ahaayeen culimada afarta madh-hab ee gaaray heerka Ijtihadka. Afartooduba waxay ahaayeen kuwii ugu caansanaa ee la garanayo. Ka ugu horreeyay wuxuu ahaa **Al-Imaam Al-Acdam Abuu Xaniifah Nucmaan ibn Thaabit** (raximahullaahu Tacaalaa). Wuxuu ka mid ahaa culimada Islaamka ee ugu waaweyn uguna aqoonta sarreeya. Wuxuu noqday hormuudka Ahlu Sunnah. Wuxuu ku dhashay magaalada Kuufah sanadkii 699/80, waxaana laga shahiiday magaalada Baqdaad sanadkii 767/150.”¹

Caalimkii labaad wuxuu ahaa **Imaam Maalik ibni Anas** (raximahullaahu Tacaalaa), oo ahaa caalim aad u weyn. [Ibn Caabidiin, buuggiisa **Radd al-Muxtaar** ku qoray,] in Imaam Maalik ku noolaa magaalada Madiina muddo 89 sano ah, laga bilaabo 708/90 ilaa 795/179. Aabbihis weyne wuxuu ahaa Maalik bin Abii Caamir.

Imaamkii saddexaad wuxuu ahaa **Imaam Muxammad ibni Idriis ash-Shaafici** (raximahullaahu Tacaalaa), kaas oo ay culimada Islaamka oo dhan si weyn u qaddarin jireen. Wuxuu ku dhashay magaalada Gazza ee Falastiin sanadkii 767/150, wuxuuna ku geeriyooday Masar sanadkii 820/204.

Caalimkii afraad wuxuu ahaa **Imaam Axmed ibni Xanbal** (rahimahullaahu Ta’aalaa), kaas oo ku dhashay magaalada Baqdaad sanadkii 780/164, isla markaana halkaas ku geeriyooday sanadkii 855/241. Wuxuu ka mid ahaa ‘tiirarka waaweyn ee Islaamka.’”

Maanta, dadka aan raacin mid ka mid ah afartan Imaam ee waaweyn halis weyn ayay ku sugan yihiin. Waxay ku jiraan bidco. Marka laga soo tago

iibsadaa lana gaarsiiyo dhallinyarada iyo dadka la yaqaan. Waa in aan dadaal adag muujinaa si ay u akhriyaan. Sidoo kale, buugaagta muujinaya ujeedooyinka dhabta ah ee cadowga Islaamka waa in la faafiyo.

¹ Taariikh nololeedkiisa waxaa si faahfaahsan looga helayaa buuga **The Sunni Path** iyo qaybta koowaad ee **sacadatu ebediyeh**.

afartaas, waxaa jiray culimo kale oo ka tirsan Ahlu Sunnah oo iyaguna lahaa madh-habbooyin suuban, balse muddooyinkii dambe madh-habtoodii way lumeen, lagumana kaydin kitaabta si rasmi ah. Tusaale ahaan, toddobadii caalim ee waaweynaa ee reer Madiina oo loo yaqaanay **al-Fuqahaa ua Sabacah** ('Toddobada Faqiih ee cilmiga fiqiga'), iyo sidoo kale **Cumar ibn Cabdul-Caziiz, Sufyaan ibn Cuyaynah** (oo ku geeriyooday Maka, 813/198), **Isxaaq ibn Raxaweesh, Daa'uud at-Taa'i, Caamir ibn Sharaaxii'l ash-Shacbi, Layth ibn Sacd, Al-Acmash, Muxammad ibn Jariir at-Tabari, Sufyaan ath-Thawri** (oo ku dhintay Basra, 778/161), iyo **Cabdur-Raxmaan al-Awzaaci** (rahimahumullaahu Ta'aalaa) waxay ka mid ahaayeen culimadaas Ahlu Sunnah ee madh-habtooda suubani la iloobay.

Dhammaan Asxaabtii sharafta lahayd ee Nabiga (radiyallaahu calayhim ajmaaciin) waxay xaq ahaan u ahaayeen 'xiddigaha' hanuunka. Mid walba oo ka mid ah wuxuu ku filnaa inuu dunida oo dhan u noqdo hage jidka toosan. Dhammaantood waxay ahaayeen mujtahidiin, mid walbana wuxuu lahaa madh-hab u gaar ah. Inkastoo madh-habtoodu inta badan isku mid ahayd, haddana maadaama aan madh-habtoodii la ururin lana qorin kitaab ahaan, maanta suurtagal nooma aha inaan si toos ah u raacno. Madh-habyada afarta Imaam taasoo micnaheedu yahay wixii ay gudbiyeen ee la xiriira waxyaabaha la rumaynayo iyo camallada la qabanayo waxaa soo ururiyay oo faahfaahiyay iyaga laftooda iyo ardaydoodii. Waxaana lagu kaydiyay buugaag rasmi ah. Maanta, Muslim kasta waa waajib inuu ka tirsanaado madh-habka mid ka mid ah afarta Imaam ee kor ku xusan, isla markaana ku noolaado kuna guto cibaadadiisa iyadoo la raacayo madh-habkaas.”¹

Laba ka mid ah ardaydii afarta Imaam waxay iyaguna noqdeen culimo waaweyn oo heer sare ka gaaray faafinta cilmiga caqiidada (**iimaanka** iyo **ictiqaadka**). Sidaas darteed, waxaa dhashay labo madh-hab oo caqiidada ah, kuwaas oo lagu magacaabo madh-habyada iimaanka. Rumaynta saxda ah ee waafaqsan Qur'aanka Kariimka ah iyo Xadiiska Sharafta leh waa middii ay labadan Imaam ku faafiyeen dunida oo dhan waana iimaanka Ahlu Sunna, oo ah kooxda badbaaday (al-Firqat an-Najdiyyah). Mid ka mid ah culimadaas wuxuu ahaa **Abul-Hasan Cali al-Ashcari** (raximahullaahu Tacaalaa, oo ku dhashay Basra, 879/226, kuna geeriyooday Baqdaad, 941/330). Midka kalena wuxuu ahaa **Abu Mansuur al-Maaturidi** (raximahullaahu Tacaalaa, oo ku geeriyooday Samarkand, 944/333). Marka laga hadlayo caqiidada, Muslim kasta waa inuu raaco mid ka mid ah labada Imaam ee waaweynaa.”

¹ Qof aan dooneynin inuu raaco mid ka mid ah afarta madhhab wax xiriir ah uma laha Ahlu-Sunna.

Jidadda (turuq, oo ah jamac ka mid ah tariq/tariqa; 'jidadka', amarrada tasawuf) ee waliga (jamac ka mid ah wali, qofka jecel oo Ilaahay xafiday) waa kuwa sax ah. Xitaa qayb yar ma aysan ka leexan Islaamka.¹Awliya waxay leeyihiin karamaad (jamac ka mid ah karama, mucjisooyin ama waxyaabo cajiib ah oo Ilaahay Tacaalaa ku sameeyo awliya). Dhammaan karamaalkooda waa kuwo sax ah oo run ah. Al-Imaam Cabdullaahi al-Yafi'i (oo ku geeriyooday Maka, 1367/768) ayaa yiri: 'Karamaat-kii Gawth ath-Thaqalayn Mawlaana Cabdu al-Qadir al-Jaylaani (qaddasa Allahu Tacaalaa sirrahul-caziz, oo ku geeriyooday Baqdaad, 1161/561) ayaa caan noqday, oo aysan suurtoagal ahayn in qofka shakiiyo ama la inkiro karaamadkiisa, maadaama tawatur, taasoo micnaheedu yahay xaalad fideysa, ay tahay sanad (caddayn dukumeentari ah oo muujinaysa saxsanaanta).

Ma aha arrin saxan in loog yeero gaaalo kuwa salaadda tukado iyadoo lagu dayanayo dadka kale, ilaa laga fahmo in gaalnimo ay ka muuqato afkooda, si cad oo aan daruuri (bixinta baahi xooggan ama qasbasho) ahayn, ama iyagoo isticmaalaya waxyaabo sabab u ah in ay noqdaan gaalo. Ma la lacnado karonu ilaa laga hubiyo in ay geeriyoodaan iyagoo gaalo ah. Xitaa gaalka in a lacnadolama oggla . Sidaas darteed ma ficno in a lacnado Yazid (wiilka iyo Khaliifka ku xiga sayidina Mucawiya, radiy-Allahu anhu)."

5- Tiirka shannaad ee qeybta ka ah lixda tiir ee ee Iimaanka, waa '**in la rumaysto Maalinta Aakhiro (al-Yawm al-Akhir).**' Waxay bilaabataa maalinta uu qofku geeriyoonayo oo waxay sii socotaa ilaa dhammaadka dunida. Sababta loo magacaabo 'Maalinta Aakhiro' waa sababtoo ah ma jirto habeen ka dambeeya, ama sidoo kale sababtoo ah waxay timaadaa ka dib markay dunidu dhammaato. Maalinta lagu sheegay xadiiskan sharifka ah, ma ahan sida maalinta ama habeenka aan aqoonno. Waxay tilmaamaysaa waqti gaar ah. Dhamaadka dunida lama ogaan karo. Qofna ma qiyaasi karo waqtigaas. Si kastaba ha ahaatee, Nebigeenna (SCW) wuxuu tilmaamay qaar

¹ Qarni kasta waxaa jiray beenaalayaal iyo dad bidco ah oo u adeegsaday Diinta si ay uga helaan faa'iidooyin adduuno, iyagoo isu ekaysiinaya awliyo, murshidiin ama dad diinta ku xeel dheer. Weli maanta waxaa jira dad xun oo ka shaqeeya xirfad kasta, farshaxan kasta iyo jago rasmi ah kasta. In la arko dad dantooda iyo raaxadooda ka hormariya dhibka dadka kale, waxay noqonaysaa dulmi ama jaahilnimo haddii dhammaan xirfadaha iyo dadka ay la macaamilen lagu ceebeeyo; taasna waxay faa'iido u tahay kuwa diinta kala fogeeya. Sidaas darteed, jiritaanka dadka ahlu bidcaha ah ee haysta jagooyin diimeed ama dadka jaahiliinta ah ee been abuurka ku jira ee turuuqda, waa inaysan nagu kallifin in aan si xun uga hadalno culimada Islaamka, ahlu tasawwufka ama shakhsiyaadka waaweyn ee adeeggooda sharafta leh buuxiyey buugaagta taariikhda. Waa in aan garowsanaa in dadka ku caaya ay yihiin kuwo dulmi samaynaya.

ka mid ah calaamadaha iyo dhacdooyin ka hor maalintaas: al-Mahdi¹ ayaa iman doona; Isa (calayhis-salam, Ciise) ayaa ka soo dagi doona circa ilaa Dimishiq isagoo ka imaanaya jannada; ad-Dajjal² ayaa soo muuqan doona; dadka la yiraahdo Yajuj iyo Majuj³ ayaa abuurii doona fawdo dunida oo dhan; qorraxdu waxay ka soo bixi doontaa galbeedka; dhul-gariir xad dhaaf ah ayaa dhici doona; aqoonta diinta ayaa la illoobi doonaa; dembiga (fisq) iyo xumaanta ayaa kordhaya; dadka aan diin lahayn, anshax xumida leh, iyo kuwa aan daacad ahayn ayaa noqonayaa hoggaamiyayaal; amarrada Allahu Tacaala ayaa mamnuuc noqon doona; xaramta ayaa lagu xadgudbi doonaa meel kasta; dab ayaa ka soo bixi doona Yemen; cirka iyo buuro ayaa kala go'aya; qorraxdu iyo dayaxa ayaa madow ahaan doona; baddaha ayaa isku dhexyaaci doona.

¹ al-Mahdi caleeyhi salam wuxuu noqon doonaa boqolkii ka dhalatay Nebigeenna barakaysan, Muxammad (calayhis-salam). Magaciisu waa Muxammad, magaca aabihiis wuxuu noqon doonaa Cabdullah. Wuxuu madax u noqon doonaa Muslimiinta, wuxuuna xoojindoonaa isla markaana faafin doonaa Islaamka meelkasta. Wuxuu la kulmi doonaa Cisa (calayhis-salam), waxayna iska kaashan doonaa si ay u dilaan ad-Dajjal. Xilligii uu joogo, Muslimiintu waxay ku noolaadaan meelkasta oo dunida ka mid ah, waxayna ku noolaadaan raaxo iyo farxad.

² Ad-Dajjaal — oo ay Masiix Dabka u yaqaannaan Masiixiyiintu, laguna naanaysi doono "Masiixa" maadaama sumcaddiisu dunida oo idil gaadhi doonto wuxuu noqon doonaa wiil uu dhalay Yuhuudi kasoo jeeda gobolka Khuraasaan ee waqooyiga dalka Iiraan. Wuxuu noqon doonaa cadaawaha weyn ee Islaamka, waxaana uu amri doonaa ciidamo aan tiro lahayn. Wuxuu xasuuqi doonaa Muslimiinta, wuxuuna sababi doonaa fawdo iyo khalkhal ballaaran oo ka dhaca Bariga Dhexe. Dhiig badan kadib oo uu daadsho, ugu dambaynna waxaa dilaya Al-Mahdi caleeyhi salam oo u istaagi doona sidii uu u baabi'in lahaa sharka iyo fidnadiisa.

³ Qur'aanka Kariimka ah waxaa ku xusan in Yajuuj iyo Majuuj ay yihiin laba qoom oo sharka u heellan, kuwaasoo waqti aad u fog laga hor istaagay dunida, waxaana lagu reebay gidaar weyn. Waxa kale oo la sheegay in ay mar dambe dunida ku fidi doonaan, xilliga dhammaadka adduunka. Marka la fiiriyo xaqiiqooyin laga helay cilmi-baarista taariikhda iyo qodista dhulka, sida magaaloooyin dhulka hoos ku aasnaa ama raqamaha kalluunka laga helay buuraha dushooda, waxaa laga fahmi karaa in gidaarkaasi weli la helin karin ama uusan muuqan. Sidoo kale, qowmyadan looma baahna in ay hadda yihiin kuwo si cad loo arko ama loo yaqaan, maadaama ay suuragal tahay in sida malaayiin dad ah oo maanta nool ay uga dhasheen laba qof labadaas qoom ee sharka ah ay iyaguna dunida ku faafi doonaan, iyaga oo ka bilaabaya tiro yar, meeshii ay ku sugan yihiin haddaan la aqoon.

Muslimiinta gala dembiyada waaweyn waxaa lagu magacaabaa "**faasiq.**" Faasiqiinta iyo dhammaan gaalada waxay mutaysan doonaan cadaab qabriga. Xaqiiqooyinkan waa in si hubaal ah oo aan shaki ku jirin lagu rumeeyaa. Marka qofka la aaso kaddib, wuxuu galayaa nolol kale oo qarsoon, taas oo aan ahayn noloshee hore ee adduunka, mana aha geeri buuxda; qofku wuxuu halkaas ku helayaa nimco iyo raaxo haddii uu ahaa mid xaq ku taagnaa, ama wuxuu wajahayaa ciqaab daran haddii ka mid ahaa kuwa beeniya xaq. Sida si cad loogu sheegay axaadiista sugan, laba malag oo la yiraahdo **Munkar iyo Nakiir** waxay ugu yimaadaan qabriga, iyagoo u ekaysiinaya laba ruux oo cabsi badan leh, kuwaas oo weydiinaya su'aalaha la xiriiira diinta iyo iimaanka qofka dhintay. Su'aalaha qabriga lagu waydiinayo, sida ay qaar ka mid ah culimadu sheegeen, waxay ku saabsan yihiin qaar ka mid ah aasaaska caqiidada; halka culimo kalena ay qabaan in su'aaluhu quseeyaan dhammaan rumaynta diinta. Sidaa darteed, waxaa waajib in carruurteena la baro jawaabaha su'aalaha muhiimka ah ee qabriga lagu waydiinayo, kuwaas oo kala ah: Yaa Rabbigaaga ah? (Yaa kuu ah Abuuraha iyo Maamulaha?) Waa maxay diintaadu?, Nabigee ayaad raacsan tahay ama ummadiisa tahay? Waa maxay Kitaabka Quduuska ah ee aad raacsan tahay?, Xaggee bay u jeeddaa Qibladaada markaad cibaadaynayso? Maxay yihiin madhabyadaada ku aaddan cilmiga iimaanka (caqiidada) iyo fiqhiga (cibaadada)? Waxaa lagu xusay kitaabka **Tadhkirat al-Qurtubi**, oo uu qoray Imaam Muxammad al-Qurtubi al-Maaliki (wuxuu dhintay 1272 M/671 H),¹ in cid kasta oo aan Sunni ahayn aysan si sax ah uga jawaabi karin su'aalaha qabriga. Qofka si sax ah uga jawaaba su'aalaha qabriga, Allah wuxuu u furaa qabrigiisa, wuxuuna u ballaariyaa si uu u noqdo meel deggan oo nafis leh. Daaqad ka furan Jannada ayaa laga tusaa, subax walba iyo galab walbana wuxuu arkaa meesha sare ee uu Jannada ka degi doono. Malaa'iguna way u daryeelaan, waxayna u keenaan bishaarooyin farxad leh iyo barakooyin joogto ah. Laakiin kuwa aan si sax ah uga jawaabin su'aalaha, waxay la kulmaan cadaab daran. Waxaa lagu garaacaa buruz bir ah oo culus oo jugtoodu tahay mid xanuun badan, ilaa heer qayladda ay maqlaan dhammaan khalqiga Eebbe marka laga reebo dadka iyo jinka. Qabrigooda waxaa lagu adkeeyaa si xad dhaaf ah, ilaa ay lafahooda is dhexgalayaan, isla markaana aysan ka baxsankarin cadaabka gudaha.

Daaqadaha Naarta ayaa qabriga laga dhax tusaa, waxayna subax walba iyo galab walba arkaan meeshii ay kaga sugi lahaayeen cadaabka Aakhiro. Waxaa qabriga ku haysata cadaab daran iyo ciqaab xanuun badan, taasoo aan ka joogsaneen ilaa maalinta Qiyaame la gaaro. Waa waajib in si buuxda loo

¹ **Mukhtasar Tadhkirat al-Qurtubi** waxaa mar kale daabacday shirkadda Hakikat Publishing sanadkii 2000/1421H.

rumeeyo Maalinta Qiyaame, oo ah maalinta la sara kicin doono dhammaan dadkii dhintay, loona keenayo xisaab iyo abaal marin ama ciqaab.

Marka jirka bini'aadamka hilibkiisa iyo laftiisuba ay qudhmaan oo ay u beddelmaan ciid iyo uumi, haddana Allah ayaa mar kale isu keenaya dhammaan xubnahooda, wuxuuna dib ugu celiyaa sidii ay ahaayeen. Nafihii ayaa dib ugu noqon doona jirkoodii, qof walbana wuxuu ka soo sara kici doonaa qabrigiisa isagoo taagan, si uu u galo xisaabta Maalinta Qiyaame. Sidaas darteed, waqtigaas waxaa loo yaqaannaa **Maalinta Qiyaame**, oo macnaheedu yahay "maalinta dadku istaagi doonaan" si loo xisaabiyo.¹

Dhammaan makhluuqaadka nool ayaa la isugu keeni doonaa Goobta Isu-imaatinka (**Maxshar**) maalintaas weyn. Buugaagta camalka ayaa duuli doona iyagoo qof walba gacantiisa ugu imanaya, si loogu akhriyo wixii uu dunida ka falay. Alle Weyne, ee abuuray dhulka, samada, xiddigaha iyo dhammaan walxaha yaryar ee jira, isagaa awood u leh inuu arrimahan oo dhan hirgeliyo. Rasuulkiisa (NNKH) ayaa si caddaan ah u sheegay in waxaas oo dhan ay dhici doonaan. Sheekadiisu waa dhab, waana xaqiiqo aan shaki ku jirin. Sidaas darteed, wax kastoo uu sheegay way rumoobi doonaa.

Buugaagta camalka ee dadka saalixiinta ah (dadka wanaagsan) ayaa laga siin doonaa gacantooda midig, halka kuwa dembiilayaasha (faasiq), dadka xun, laga siin doono gadaashooda ama gacantooda bidix. Camal kasta, mid wanaagsan ama xun, weyn ama yar, sir ah ama muuqda, dhammaan waxaa lagu qori doonaa buugaagtaas. Marka xisaabta la sameeyo, dadka wanaagsan ee camalkooda buugaagtooda laga siiyay gacantooda midig waxay ku raaxaysan doonaan abaalmarin iyo farxad. Laakiin kuwa dembiilayaasha ah ee buugaagtooda laga siiyay gacantooda bidix ama gadaashooda, waxay helayaan ciqaab iyo murugo. Camalka qof walba wuxuu noqon doonaa mid si faahfaahsan looga fiirsanayo, iyadoo aan waxba laga dhaafaynin, waxaana loo soo bandhigi doonaa natiijada ficilkiisa si loo arko inuu xaq raacay ama uu ku guuldareystay. Maalinta Qiyaame, camal kasta oo sir ah ayaa lasoo

¹ Dhirtu waxay ka nuugtaa hawada kaarboon daay oksaydh, biyaha iyo milixaha (maaddooyinka macdanta ah) ee ku jira ciidda, kadibna waxay isu geeyaan maaddooyinkaas si ay u sameeyaan walxo organic ah, kuwaas oo ah maaddada nool ee jirkeennu ka samaysan yahay. Waxaa maanta la og yahay in fal-celin kiimiko ah oo qaadan lahayd sanado, ay dhici karto wax ka yar ilbiriqsiyo markii la adeegsado wax dedejiya falcelinta. Sidoo kale, Ilaahey Subxaanuhu wa Tacaala wuxuu xabaalaha ku mideyn doonaa biyaha, kaarboon daay oksaydhka iyo maaddooyinka macdanta ah si uu u abuurto walxo organic ah iyo xubnaha nool muddo aan la dareemi karin. Mukhbir as-sadiq (run sheegihii, Nabi Muxammad) wuxuu noo sheegay in nolosha aakhiro sidan lagu noqon doono. Sayniska laftiisu wuxuu muujinayaa in arrintani ay horayba adduunka uga dhacaysay.

bandhigi doonaa haddii Alle Tacaala doono. Malaa'igta ayaa la waydiin doonaa wixii ay ka sameeyeen dhulka iyo samada, nebiyadii (nabadgelyo iyo naxariis korkooda ha ahaato) ayaa la waydiin doonaa sida ay dadka ugu faafiyeen amarrada Alle, iyo dadka ayaa la waydiin doonaa sida ay ugu hoggaansameen nebiyadii, sida ay u buuxiyeen waajibaadkii loogu soo dajiyay, iyo sida ay ugu dadaaleen ilaalinta xuquuqda midba midka kale. Maalinta Qiyaame, dadka leh Imaan iyo kuwa camalkooda iyo akhlaaqdooda wanaagsan ayaa la abaalmari doonaa, waxaana lagu barakayn doonaa. Laakiin dadka leh anshax xun iyo camallo khaldan ayaa si adag loogu ciqaabi doonaa.

Allahu Taacla, iyadoo uu leeyahay fadliga iyo naxariista, wuxuu dhaafi doonaa dhammaan dembiyadii waaweynaa iyo kuwa yaryar ee Muslimiinta uu doorto. Marka laga reebo kufriga iyo shirkiga, wuxuu dembi kasta dhaafi karaa haddii uu doono, waxaana uu si cadaalad ah u ciqaabi doonaa xitaa dembiyadii yaryar haddii uu doono. Wuxuu caddeeyay in kuwa ku dhinta kufri iyo shirkiguna aan la dambi dhaafi doonin. Kufaar, ha ahaadaan kuwo haysta kitaab samawi ah ama aan ahayn, waa dadka aan rumeysanayn in Nabi Muxammad (SCW) uu yahay nebiga loogu talagalay dadka dhan, isla markaana aan aqbali doonin xeer ama amaro uu soo sheegay, waxaa xaqiiqo ah in haddii ay ku dhintaan sidaas, lagu ridi doono Naar, waxaana la ciqaabi doonaa ilaa iyo abad.

Maalinta Qiyaame, waxaa jiri doona miisaan (**al-Mizan**), oo ka duwan midka aan maanta ognahay, kaas oo lagu miisaami doono camalka iyo akhlaaqda. Miisaankaasi wuxuu noqon doonaa mid aad u weyn, oo mid ka mid ah kafka miisaankiisu uu qaadi karo dhulka iyo samada. Kafka Miisaanka ee camallada wanaagsan wuxuu noqon doonaa mid ifaya, waxaana uu ku yaali doonaa dhinaca midig ee Carshiga, meesha Jannada ku taal, halka kafka miisaanka dembiyada uu noqon doono mid madow, oo ku yaali doona dhinaca bidix ee Arshka, meesha Naar ku taal. Camallada, erayada, fikirrada, iyo aragtiyada lagu sameeyo adduunkan ayaa qaabeyn doona maalinta Qiyaame. Camallada wanaagsan waxay u qaab noqon doonaan muuqaal ifaya, halka dembiyadu ay u qaab noqon doonaan muuqaal madow oo xun. Miisaankaas, oo aan la mid ahayn miisaannada dunida, ayaa lagu miisaami doonaa camalkaas. Waxaa la sheegay in miisaanka qaadaya culeyska ka badan uu sare u kacayo, halka miisaanka qaadaya culeyska ka fudud uu hoos u dhacayo. Qaar ka mid ah culimada ayaa sheegay in ay jiri doonaan miisaano kala duwan, halka kuwa kalena ay yiraahdeen: "Islamka si cad looma sheegin sida miisaannadaasi ay u shaqeyn doonaan iyo intee ay noqon doonaan, sidaas darteed waxaa fiican in aanan ku fekerin arrintaas."

Waxaa jiri doona buundada loo yaqaan **as-Siraat** oo Alle Tacaala amarkiisa naarta dusheeda kutaalla. Waxaa qof walba lagu amri doonaa inuu ka gudbo buundadaas. Maalintaas, dhammaan nebiyadu waxay ku baryi doonaan: "Ilaahayow, naga ilaali!" Dadka lagu xukumay inay tagaan Jannada waxay si fudud uga gudbi doonaan buundadaas oo waxay gaari doonaan Jannada. Qaar ka mid ah waxay ku dhaafi doonaan xawaare iftiinka hilaaca, qaarna sida dabaylaha, qaarna sida fardaha ordaya. Buundada Siraadka waxay noqon doontaa mid ka dhuuban xadhig timo ah, kana soofisan seef. La qabsiga Islaamka adduunkan waa sidaas oo kale; in qofka ku dhago Islaamka si sax ah waa sida ka gudbista Siraadka. Kuwa adkaaday oo la tacaalay nafsaddooda halkan adduunka waxay si fudud uga gudbi doonaan Siraadka maalinta Qiyaame. Kuwa aan raacin Islaamka, kuwaasoo si joogto ah u raaca raaxada nafsada, waxay si adag uga gudbi jidka Siraat. Waxaa laga yaabaa in sababtaas awgeed Jidkii saxda ahaa ee Islaamka loogu yeeray **"Sirat al-Mustaqim"** (Jidka Toosan) ee uu Alle Tacaala soo bandhigay; tusaalahaas wuxuu muujinayaa in ku dadaalida jidka Islaamka uu la mid yahay ka gudbista Sirad. Kuwa mudan in Naar lagu tuuro waxay ka dhici doonaan Siradka oo waxay ku dhici doonaan Naar.

Waxaa jiri doona biyo loo yaqaan **al-Xawd Kawthar** (Biyaha iyo Webiga Kawthar oo ah cabitaan aad u macaan oo Jannada ku yaal) oo gaar u ah Sayidkeena Nabi Muxammad (SCW). Biyahaasi waxay noqon doonaan kuwo ballaaran sida safar bilood ah. biyahooda wuxuu ka caddaan doonaa caano, caraftana wuxuu ka carfi badnaanayaa misk. Koobabka biyaha ku wareegsan waxay ka badnaan doonaan xiddigaha cirka. Qof kasta oo cab biyahaas ma oomi doono abid, xitaa haddii uu ku jiro Naar.

Waxaa loo baahan yahay in la rumaysto inuu jiri doono **shafaaca**. Nebiyada, awliyaada, mu'miniinta saaliixa ah, malaaa'igta, iyo kuwa uu Alle Tacaala oggol yahay inay shafaacan, waxay cafin siin doonaan dambiyada yar iyo kuwa weyn ee mu'miniinta geeriyooda iyagoo aan toobad keenin, waxaana la aqbalayaa shafaacaddooda. Nabigeena (nabadgelyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato) ayaa yiri: **"Anigu waxaan shafecayn doonaa, kuwa ka mid ah ummaddayda, kuwa sameeya dambiyada waaweyn."** Dunida dambe, shafaacadu waxay noqon doontaa shan nooc:

Tan koowad, waa shafaacada weyn Maxsharka kuwa dembiilayaasha ah, ooka daalla sugista xisaabta waxay ooyaana waxayna codsadaan in hisaabta si dhaqso ah u bilaabmo.

Tan labaad, waxaa jiri doona shafaaca si su'aalaha si fudud oo dhaqasa ah loogu weydiyo.

Tan saddexaad, waxaa jiri doona shafaacada kuwa muslimiinta dembiilayaasha ah si aanay uga dhacin Siradka uguna dhacaan Naar oo ay uga badbaadaan ciqaabta Naar.

Tan afaraad, waxaa jiri doonta shafaaco si Muslimiinta dembi badan leh looga soo saaro Naarta.

Marka shanaad, waxaa jiri doonta shafaaco si Muslimiinta loogu dallacsiiyo darajooyin sare ka mid ah Jannada. Inkasta oo Jannada ay tahay meel ay ku jiraan nimcooyin aan la soo koobi karin iyo nolol aan dhammaanayn, haddana waxaa jira siddeed darajo, kuwaas oo mid kasta la siin doono qofka heerkiisa iimaan iyo camal u dhiganta.

Janno iyo Naar hadda way jiraan. Jannadu waxay ku taallaa toddobada sammo korkooda, halka Naartu ay ka hooseyso wax walba. Waxaa jira siddeed Jannooyin ah iyo toddobo Naaryo. Jannadu waa ka weyn tahay dhulka, qorraxda iyo cirka; Naartuna waxay aad uga weyn tahay qorraxda.

6. Qodobka lixaad ee ka mid ah tiirarka iimaanka waa: "**Rumeynta Qaddarka – in kheyr iyo sharna ay ka yimaadaan Allah Subxaanahu wa Tacaalaa.**" Kheyrka iyo sharta, faa'iidada iyo khasaaraha, ama wax-tarka iyo dhibka ku dhaca bani'aadamka dhammaantood waxay ku dhacaan idanka Allah. Ereyga qadar marka laga eego macnaha luqadda, wuxuu loola jeedaa: qiyaasid; go'aan; nidaam; badnaan ama ballaarnaan. Marka laga hadlayo diinta, **Qadar** waxay tahay doonista hore ee Allah ee la xiriirta jiritaanka wax kasta oo dhici doona. Yacni, wixii uu Allah doonay oo dhici doona tan iyo abid, waa waxa la yiraahdo qadar ama halloowgiisa hore ee wax walba. Dhacdada qadar yacni wax kasta oo uu Allah doonay in uu dhaco markay dhacdo waxaa la yiraahdaa **qadaa**. Labada eray ee qadaa iyo qadar waxaa mararka qaar la isugu beddelaa isla macne. Sidaa darteed, qadaa waxay tahay: go'aanka ama amarka Allah Subxaanahu wa Tacaalaa uu horey ugu go'aamiyey sida abuurista iyo wax kasta oo la abuuray ama la abuuri doono laga bilaabo abid hore ilaa abid dambe. Qadar-kana wuxuu yahay: abuuridda shay kasta si sax ah oo la jaanqaadaysa qadaa, iyada oo aan wax laga dhimayn ama lagu darin. Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa, abid hore ayuu ogaa wax kasta oo dhici doona. Cilmigaas abidka ah ee uu Ilaahay wax walba ku ogaa waxaa la yiraahdaa qadaa iyo qadar. Falsafad-yahannadii Giriiggii hore waxay ugu yeeri jireen magaca ah qadarta abidka hore (al-cinaya al-azaliyya). Dhammaan makhluuqaadka waxa ay kasoo farcameen qadaa. Abuurista wax kasta si waafaqsan cilmigiisa hore-na waxaa sidoo kale lagu magacaabaa **qadaa iyo qadar**. Marka la rumaysanayo qadar, waa in si xaqiiqo ah loo ogaadaa lana rumaystaa in haddii Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa uu abid hore ku doonay inuu abuuro wax, ay khasab tahay inuu si sax ah u dhaco sidii uu u doonay wax ka badan iyo wax ka yar toona ma

dhici karaan. Wax aan jirin oo Ilaahay horey u go'aamiyay inuu abuuro inaysan jiri doonin ama wax uu go'aamiyay inaan la abuurin in la abuuro labaduba waa wax aan suuragal ahayn.

Dhammaan xayawaanka, dhirta, makhluuqaadka aan noolayn [sida dareere, neef, xiddigo, molikuyuullo, atomyo, elektaroonnada, hirarka korontada iyo magnetic-ga, dhaqdhaqaaq kasta oo uu sameeyo makhluuq kasta, dhacdooyinka jireed, falgalka kiimiko iyo nukliyeerka, xidhiidhka tamarta, dhacdooyinka la xiriira noolaha sida bayoolajiga], jiritaankooda ama baahidooda, ficillada wanaagsan iyo kuwa xun ee bani'aadamka, ciqaabta ay ku mutaystaan adduunka iyo Aakhiroba dhammaan waxyaabaha waxay hore ugu jireen Cilmiga Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa tan iyo abid. Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa wuxuu wax walba ogaa tan iyo abid. Shay kasta, dabeecadahooda, dhaqdhaqaaqadooda, iyo dhacdo kasta oo ka dhacda bilowgii ilaa dhammaadka waayaha mustaqbalka dhammaan waxaasi waxaa u abuuray sidii uu u ogaa horay, tan iyo abid Dhammaan camallada wanaagsan iyo kuwa xun ee ay dadku fuliyaan ha ahaadaan rumayn ama gaalnimo, ficil kasta oo ay sameeyaan si ula kac ah ama si khasab ah waxaa abuuray Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa. Isaga kali ah ayaa wax walba abuura oo keena, wuxuuna u maraa sabab (ama wakiil, dariiq ama dhexdhexaadiye). **Allahu Tacaala wax walba wuxuu ku abuura iyada oo loo marayo sabab gaar ah.**

Tusaale ahaan, dabka waxbuu gubaa. Dhab ahaantii, Allahu Tacaala ayaa ah Kaliya waxa gubaya. Dabka laftiisa ma laha wax xiriir ah oo gubashada la xiriira. Si kastaba ha ahaatee, caadada Allah (Cadatul laahi) waa inay dabku taabato shay si uusan gubasho u dhicin; haddii dabku uusan taabanin, ma jiri doonto gubasho.¹ Allahu Tacaala ayaa kaliya sameeya gubashada,

¹ Dabku waxba ma sameeyo marka laga reebo inuu kululeeyo ilaa heerka oolka. Ma aha dabka waxa isku xira kaarboon iyo hidiroojiin oo oksijiin la leh walxaha organika ama waxa bixiya dhaqdhaqaaqa elektronka. Dadka aan awoodin inay fahmaan xaqiiqda ayaa aaminsan inay dabku sameeyaan waxyaalahan. Ma aha dabka, oksijiinta, kuleylka, ama dhaqdhaqaaqa elektronka kuwa guba ama sameeya falka gubashada. Kaliya Allahu Tacaala ayaa ah midka wax guba. Allahu Tacaala ayaa abuuray dhammaan sababaha gubashada. Qof aan aqoon lahayn ayaa u maleynaya in dabku wax gubo. Wiil ka qalinjebiyeysa iskuulka hoose ayaa la hortaagan erayada "dabku waxbuu wuu gubaa," intuu dhihi lahaa, "Hawo ayaa gubata,". Qof dhammeystay dugsiga dhexe ayaa arrintan diidan, wuxuuna leeyahay, "Oksijiinka hawada ayaa guba." Qof dhammeystay dugsiga sare ayaa sheegayaa in gubashadu aysan u gaar ahayn oksijiinka kaliya, balse ay dhacdo markasta oo walax oksijiinka soo jiidata ay gubato. Arday jaamacadeedna wuxuu tixgelinayaa tamarta iyo walxaha labadaba. Waxaa la arkay in aqoonta sii kordheysa ay qofka ka dhigtay mid aad ugu dhawaanaya dhabta arinta iyo fahamsan in ay jiraan sababo badan oo ka

wuxuuna gubi karaa isaga oo aan dab isticmaalin, laakiin caadadiisa waa inuu dabku gubo. Sida dhabta tahay, Allahu Tacaala waxa uu sidoo kale abuuraa maaddooyinka ka hortaga gubashada dabka. Kimistiriyaashu waxay ogaadeen in maaddooyinkaas ay gubanayaan xitaa gudaha dabka. Isagoo si weyn u jecel Nabiga Ibrahim (Cusaama, nabadgelyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato), Allahu Tacaala wuu joojiyay in dabku gubo.¹

Haddii Allahu Tacaala uu doonayey, wuxuu abuuri lahaa wax kasta iyadoon loo marin sabab, dabkuna wuu gubi lahaa iyada oo aan la isticmaalin olol, riaqika waxaanu heli lahayn iyada oo aan cunno la adeegsan, waxaanu u duuli lahayn iyada oo aan diyaarad la isticmaalin, waxaana aan ka maqla lahayn meel fog iyada oo aan raadiyo loo adeegsan. Si kastaba ha ahaatee, Allahu Tacaala wuxuu bani'aadamka ugu sameeyay fadliga in wax kasta loo abuuro iyada oo loo marayo sababo. Wuxuu doonayey inuu abuuro waxyaabo gaar ah iyada oo loo marayo sababo gaar ah. Wuxuu shaqadiisa ku hoos qariyay sababooyinkan hoostooda. Awoodda Allahu Tacaala waxay ku hoos qarsoontahay sababooyinka. Qofkii doonaya in Allahu Tacaala uu abuuro wax, wuxuu raacaa sababaheeda sidaas aynuuna ku helayaa.²

Haddii Allahu Tacaala uusan ku abuuri lahayn Shaqadiisa sababo, majireen qof u baahnaan lahaa mid kale; qof kastaa wuxuu toos uga codsan lahaa isaga, mana jiri lahayn wax xiriir ah bulshada dhexdeeda ah sida kan

dambeeya waxyaabaha loo arko inay sababaha yihiin. Nebiyadii (nabadgelyo iyo naxariis korkooda ha ahaato) ee ku jiray heerka ugu sarreeya ee aqoonta iyo cilmi-nafsi, kuwaas oo arki jiray xaqiiqda wax walba, iyo culimada Islaamka, oo raacaya raadadka shaqsiyadahan waaweyn, kuwaas oo ka helay dhibco ka mid ah badda aqoontooda ah, waxay tilmaameen in walxaha loo arko inay yihiin kuwa guba ama dhisa ay yihiin sababo aan awoodin oo daciif ah, isla markaana ay sababaha dhabta ah ee wax abuura yihiin Allahu Tacaala.

¹ Xaqiiqdii, Allahu Taala wuxuu kaloo abuuraa maaddooyin ka hortaga gubashada dabka. Kiimistiriyayaashu waxay sii wadaan helitaanka maaddooyinkaas.

² Qof doonaya inuu shido laambad wuxuu isticmaalaa sibir; qof raba inuu saliid ka helo zaytuun wuxuu ad eegsanayaa qalab lagu sol saaro; qof madax xanuun haya wuxuu qaataa aspirin; qof doonaya inuu galo Jannada oo helo nicmo aan dhammaan waxay tahay inuu isku waafajiyo Islaamka; qof isku toogta bastoolad ama cabba sun waa uu dhimanayaa; qof biyo cabba isagoo dhididsan caafimaadkiisa waa uu luminayaa; qof dambiyo gala ama waaya iimaanka wuxuu galayaa Naar. Cidda adeegsata wax sabab looga dhigay inay wax keento, waxay helayasaa waxa sababtaasi loogu talagalay. Qof akhriya buugaagta Islaamiga ah wuxuu baranayaa Islaamka, wuxuu jeclaanayaa, wuxuuna noqonayaa Muslim. Qof ku nool dad aan diin lahayn oo dhagaysta hadalkooda wuxuu ka jahliyaa Islaamka. Inta badan dadka Islaamka jaahilka ka ah waxay noqdaan gaalo. Qof raaca gaari wuxuu gaaraa meesha loogu talagalay in la geeyo.

sare iyo kan hoose, maamulaha iyo shaqaalaha, ardayga iyo macallinka, iyo wixii la mid ah. Sidaas darteed, adduunka iyo aakhiroba waxay noqon lahaayeen kuwo amni darro ah, waxaana meesha ka maqan lahayd farqiga u dhexeeya waxa qurxoon iyo waxa liita, wanaagga iyo xumaanta, kuwa adeeca iyo kuwa aan adeecin.

Haddii Allahu Tacaala dooni lahaa, wuxuu Samadiisa (caadadiisa) u dejin lahaa si kale, wuxuuna wax walba u abuuri lahaa sidaas. Tusaale ahaan, haddii uu doono, wuxuu gali lahaa gaalada, kuwa ku raaxaysta nolosha adduunka, kuwa dadka dhibaya iyo kuwa khiyaanada leh Jannada, wuxuuna gali lahaa kuwa mu'iniinta ah, cibaadaysanayaasha iyo kuwa kheyirka badan Naarta. Si kastaba ha ahaatee, Aayaadka iyo Xadiisyada waxay caddeynayaan in uusan si daas dooneynin.

Allahu Tacaala ayaa ah Kan abuura dhammaan falalka iyo dhaqdhaqaaqyada bini'aadamka, ha ahaadeen kuwo ay si ikhtiyaari ah u fuliyaan ama kuwo aanay kas lahayn.

Allahu Tacaala ayaa ku abuuray bini'aadamka **ikhtiyaar** (dooro) iyo **irada** (rabitaan), si ay u sameeyaan wixii ay rabaan. Marka qofku rabo inuu wax sameeyo, haddii Allahu Tacaala isna doono, ficilkaas wuu abuuraa. Haddii qofku uusan rabin ama uusan doonin, Allahu Tacaala isaguna haddii uusan doonin, ficilkaas ma abuurayo. Allahu Tacaala wuxuu abuuraa falalka bini'aadamka, ma aha oo kaliya marka qofku doonayo, haddii sidoo kale Allahu Tacaala doonayo, isaga ayaa abuura. Abuurista ficillada ikhtiyaariga ah ee qofka waxay la mid tahay marka dabku taabto wax, Allahu Tacaala ayaa abuura gubashada walxahaas, haddii dabku uusan taabanina, Allahu Tacaala ma abuuro gubasho. Sidoo kale, marka mindi taabato wax, Allahu Tacaala ayaa abuura goynta; ma aha mindida, balse waa Allahu Tacaala oo goynaya. Allahu Tacaala wuxuu mindida sabab uga dhigay goynta. Si kale haddii loo dhigo, isaga ayaa abuura ficillada ikhtiyaariga ah ee bini'aadamka, sababtoo ah qofku wuxuu dooranayaa waxuu sameynayo. Si kastaba ha noqotee, dhaqdhaqaaqyada dabeecadda ma ku xirna doonista bini'aadamka, balse waxaa abuuraya sababaha kale marka uu Allahu Tacaala doonayo. Ma jiraan abuurayaal kale oo ka sokow Allahu Tacaala, isaga oo kaliya abuuraya maaddooyinka, sifooyinka iyo dhaqdhaqaaqyada wax kasta, sida qorraxda, walxaha yaryar, dhibcaha, unugyada, bakteeriyada iyo atoms-ka. Si kastaba ha noqotee, waxaa jira farqi u dhexeeya dhaqdhaqaaqyada maaddooyinka aan nolosheena ku jirin iyo ficillada ikhtiyaariga ah ee bini'aadamka iyo xayawaanka: marka bini'aadam ama xayawaan uu doorto, uu doorbido, oo uu doonayo inuu sameeyo ficil, haddii sidoo kale uu Allahu Tacaala doono, isaga ayaa ka dhigi doona inuu ficilkaas sameeyo, wuxuuna abuurayaa ficilkaas. Ficillada bini'aadamka ma aha awoodda bini'aadamka. Runtii,

xataa ma oga sida ay u dhaqmaan.¹ Dhaqdhaqaaqyada maaddooyinka aan noolayn kuma jiraan awoodda maaddooyinkaasi. Allahu Tacaala ayaa abuuraya gubashada marka dabku taabto wax, mana aha natiijo ka timaadda doorashada ama ikhtiyaarka dabka inuu gubo.²

Ficillada ikhtiyaariga ah ee bini'aadamka waxay dhacaan kadib marka ay labadan arrimood soo ifbaxaan. Marka hore, doorashada qalbiga. Sidaas darteed, ficilladooda waxaa loo yaqaan "**kasbi**" (helitaan), taasoo ah sifo gaar ah oo bini'aadamka ah. Marka labaad, abuurista Allahu Tacaala ayaa dhacda. Amarada, mamnuucyada, abaalmarinta iyo ciqaabta Allahu Tacaala waxay dhammaantood ku yimaadaan kasbika oo bini'aadamka la siiyay. Suuratul-Saffat, aayadda 96aad, Allahu Tacaala wuxuu leeyahay: "**Allah ayaa abuuray idinka iyo ficilladiina.**" Aayaddan waxay muujineysaa jiritaanka kasbka, ama doorashada qalbiga iyo **irada juziyya** (rabitaanka qaybiga ah) ee ficillada bini'aadamka, iyadoo caddeyn cad u ah in aysan jirin wax culays ah sababtaas awgeed, [ficillada waxaa loo aaneeyaa bini'aadamka] waxaana la dhihi karaa "ficillada bini'aadamka" sida aan ugu dhihi lahayn, "Cali wuu dhigay oo wuu jebiyay" sidoo kale waxay tilmaamaysaa in wax kasta oo la abuuray ay ku yimaadeen qada iyo qadar.

Si ficillada aadamaha loo abuuro, waa in marka hore qalbigooda uu doorto oo uu doonayo ficilkaas. Adamuhu wuxuu doonayaa ficillada ku jira awooddiisa. Doonistaas ama rabitaankaas waxaa lagu magacaabaa **kasbi** (kasbadasho). Al-Aamidi oo ahaa caalim Shaafici ah oo ku takhasusay fiqh iyo cilmul-kalaam, kuna dhashay magaalada Aamid (Diyaru Bakr/Diyarbakır) sanadkii 551 hijriyada, kuna geeriyooday Dimishiq sanadkii 631 (1234 M)—wuxuu yiri: kasb wuxuu sabab iyo saamayn ku

¹ Ficil kasta waa natiijo ka dhalata dhacdooyin badan oo jireed iyo kiimiko ah.

² Allahu Tacaala, sidoo kale wuxuu doonayaa oo abuuraa doonista wanaagsan ee faa'iidada leh ee addoomihiisa uu jecel yahay oo uu u naxariisto. Ma doonayo mana abuuro rumowga rabitaannadooda xunxun ee waxyeellada leh. Mar walba, dadka uu jecel yahay waxay sameeyaan camal wanaagsan oo faa'iido leh. Waxaa jira waxyaabo badan oo ay ka shallaayaan in aysan qaban, balse haddii ay ka fikiri lahaayeen oo ay ogaan lahaayeen in aan la abuurin camalkaas sababtoo ah haddii la abuurilahaa wuxuu noqon lahaa wax dhibaato leh, ma ay shallaayeen. Halkii ay ka murugoon lahaayeen, waxay ku farxi lahaayeen oo u mahadin lahaayeen Allah, kaasoo xukmiyay tan iyo weligii hore in uu abuuro camallada ikhtiyaariga ah ee bini'aadamka kadib marka qalbigoodu doorto oo rabo. Isaga ayaa sidaas u doortay. Haddii uusan sidaas u dooran lahayn tan iyo bilowgii, wuxuu mar walba abuurii lahaa xitaa camalladeenna ikhtiyaariga ah si khasab ah, iyada oo aanay jirin rabitaankeena. Inuu abuuro camalladeenna ikhtiyaariga ah kadib marka aan iyaga dooranno waxay tahay maxaa yeelay Wuxuu sidaas u doortay tan iyo abid. Sidaas darteed, arrinta kali ah ee ka talisa waa Doonistiisa.

leeyahay abuuritaanka ficillada. Si kastaba ha ahaatee, ma noqonayso khalad in la dhaho kasbi wax saamayn ah kuma laha abuuritaanka ficilka ikhtiyaarka ah, maadaama ficilka uu aadamuhu doonayo iyo ficilka la abuuray aysan wax farqi ah ka dhexeynin. Sidaas darteed, aadamuhu ma samayn karo wax kasta oo uu doono, waayo mararka qaarkood waxay dhacaan arrimo aanu isagu doonayn. Haddii aadamuhu sameeyo wax kasta oo uu rabo, wixii uusan rabina aysan dhicin, markaas ma ahaanayaan aadamayaal ee waxay noqonayaan kuwo sheeganaya ilaahnimo. Allahu Subxaanahu Watacaalaa, isagoo u naxariisanaya aadamaha oo u danaynaya, wuxuu siiyay awood iyo tamar intii ay ugu baahnaayeen oo keliya, taas oo u dhiganta intii looga baahnaa fulinta amarradiisa iyo ka fogaanshaha reebitaankiisa. Tusaale ahaan, qofka caafimaad qaba oo hanti haysta wuxuu awood u leeyahay inuu xajka gutto hal mar inta uu nool yahay. Sidoo kale, qofka wuu soomi karaa bisha Ramadaan oo ah hal bil sanadkii, kaddib marka la arko bisha cusub. Waxaa kaloo suuragal u ah inuu tukado salaadaha shanta waqti maalintii. Qofka haysta lacag ama hanti gaareysa ama dhaafaysa xadka nisaabka waxaa laga doonayaa inuu sannad Hijri ah kaddib bixiyo zakada taas oo ah rubuc toban meelood (1/40) laguna bixiyo dahab ama lacag (qadaadiic) Muslimiinta. Sidaas darteed, ficillada ikhtiyaarka ah ama doorashada leh qofku wuu sameeyaa haddii uu doono, wuuna ka tagaa haddii uusan doonin. Waa halkan meesha ay ka muuqato weynaanta iyo sarreynta Allahu Subxaanahu Watacaalaa. Dadka jaahiliinta ah iyo nacasnimadu ku raagtay waxay ku fashilmaan fahamka cilmi weynaha qadaa iyo qadar. Taasi waxay ku kalliftaa inaysan rumeeynin weedhaha culimada Ahlu Sunnah wal Jamaacah, waxayna ku dhacaan shaki iyo wareer ku saabsan awoodda iyo ikhtiyaarka bani'aadamka. Waxay moodaan in aadamuhu aanu waxba qabsan karin, isla markaana lagu qasbay ficillada uu si ikhtiyaari ah u sameeyo. Markay arkaan xaalado gaar ah oo uu aadamuhu uusan si doorasho ah uga fal-celin karin, waxay duraan Ahlu Sunna, waxayna ka sheegaan hadallo khaldan oo xaqiiqda ka fog. Laakiin hadalladaasi khaldan ee ay ku hadlaan, waxay dhab ahaantii caddeyn u yihiin in ay iyagu leeyihiin doonis iyo ikhtiyaar, maadaama ay dooranayaan inay si qaldan u hadlaan.

Awoodda lagu sameeyo fal ama laga tago waxaa lagu magacaabaa **qudra** (awood). Doorashada in wax la sameeyo ama laga fogaado waxaa la yiraahdaa **ikhtiyaar** (ikhtiyaar/doorasho). Rabitaanka lagu rabo in la fuliyo wixii la doortay waxaa lagu magacaabaa **irada** (doonid/rabitaan). Ogolaanshaha ficil ama inaan la diidin waxaa lagu magacaabaa **ridaa** (raalli ahaansho). Marka awoodda (qudrah) iyo doonista (irada) ay is biirsadaan oo ay saameyn ku yeeshaan dhacitaanka fal, waxaa la yiraahdaa **khalqi** (abuurid). Haddiise ay is biirsadaan iyaga oo aan wax saameyn ah lahayn, waxaa la yiraahdaa **kasbi** (kasbadasho/soo kasbasho). Qofka wax doorta mar

walba abuuraha ma aha. Sidoo kale, wax kasta oo la rabo looma arko wax u qalma in la raalli ka noqdo. Allahu Subxaanahu Watacaalaa waxaa lagu magacaabaa Al-Khaaliq (Abuuraha) iyo Al-Mukhtaar (Midka Doonidiisu hirgasho), halka banii'aadamkana lagu tilmaamo kaasib (midka kasbanaya) iyo mukhtaar (mid leh ikhtiyaar/dooroasho).

Allahu Subxaanahu Watacaalaa waa Kan raba oo abuur cibaadooyinka (waxyaabaha iyo camallada uu jecel yahay) iyo dambiyada ay banii'aadamku sameeyaan, hase yeeshee Wuxuu raalli ka yahay cibaadooyinka, wuxuuna neceb yahay dambiyada. Wax kastaa waxay ku dhacaan rabitaankiisa iyo abuuritaankiisa darteed. Quraanka kariimka ah, suuradda Al-Ancaam, aayaddeeda 102aad, wuxuu Eebbe leeyahay: **"Ilaah kale ma jiro Isaga mooyee; waa Abuuraha wax kasta oo jira."**

Xubnaha kooxda [ahlu bidcada ah] ee **Muctazila**, iyagoo aan awoodin in ay fahmaan faraqa u dhexeeya rabitaanka iyo raalli ahaanshaha Alle, ayay jahwareereen oo waxay yiraahdeen: "Aadanuhu waa isagaa abuuraya ficilkiisa marka uu rabo." Waxay inkireen qadar iyo qada. Haddii aysan jirin doonis iyo ikhtiyaar banii'aadamka dhexdiisa, haddii Eebbe uu si xoog ah ugu qasbo dambiyada iyo xumaanta sidii ay aaminsan yihiin firqada **Jabriyya**, ma jirin farqi u dhexeeya ficilka qof banii'aadam ah oo laga tuuray buuro isagoo gacmaha iyo lugaha ku xiran iyo qof kale oo si xor ah u socda, isagoo eegaya hareeraha. Lakin qofka kowaad qassab ayaa laga tuuray buurta kan labaad rabitaankiisa iyi doorashadiisa ayuu ku socdaa. Dadka aan arkin farqiga u dhexeeya labadan xaaladood waa dadka indha la'aanta ah ee sidoo kale diida aayadaha. Waxay u arkaan amarada iyo xaaraanta Eebbe inay yihiin kuwo aan loo baahnayn ama aan habboonayn. Fikirka ah in banii'aadamku iyaga naftooda abuuraan waxa ay doonayaan, sida kooxaha Muctazila ama Qadariyya (fatalism) aaminsan yihiin, waa inay diidan yihiin aayadda Kariimka, **"Eebbe waa Abuuraha wax kasta,"** sidoo kalena waxaa loo shariik yeelayaa Allah iyo cid kale oo Allah la mid ah abuurista.

Shiicada, sida Muctazila, waxay sheegaan in banii'aadamku iyaga naftooda abuuraan waxa ay doonayaan. Si ay taageero u helaan waxay ku andacoonayaan in xayawaanka sida dameerka uusan ka gudbin darqiiyada inkastoo la garaaco. Ma waxayna marnaba ka fekerin in haddii banii'aadamku doonayo inuu wax sameeyo, haddii Allah Subxaanahu Watacaalaa uusan doonin in la sameeyo, labadan doonis ma wada dhici karaan isla waqtigaas: haddii waxa uu Allah doonayo dhaco, markaas doodda Muctazila waa qalad; taasoo muujineysa in banii'aadamku aysan awoodin inay abuuraan ama sameeyaan waxa ay doonayaan; haddii dhaco waxa uu banii'aadamku doonayo, sida ay sheegaan, markaas Eebbe Subxaanahu

Watacaalaa wuxuu noqon lahaa mid aan awoodin oo aan guuleysan. Allahu Tacaala wuu ka fog yahay in uu noqdo mid aan awood laheyn. Kaliya waxa uu doono ayaa dhaca. Kaligii ayaa abuuraha wax kasta. Waa sidaas Allahu Tacaala. Aad ayay u xun tahay in la yiraahdo ama la qoro erayo sidan oo kale ah: “Qofkani wuxuu abuurey tani,” ¹“Annagu waanu abuuray tan,” ama “Iyagu waxay abuureen tan.” Tani waa xishood darro ka dhan ah Allahu Tacaala. Waxay sababtaa kufri.

– 5 –

LABA WARQADOOD OO UU QORAY SHARAF AD-DIN MUNIIRI

(Raalli Allaa ha ka noqdee)

(MUHIIMADDA KU ADKEYSIGA SABABAHA)

Sharaf ad-Din Axmed ibn Yaxya Muniiri (wuxuu dhintay 1380/782 H), waxuuna ka mid ahaa culimada waaweyn ee Islaamka ee wax ku bartay Hindiya, wuxuu qoray warqaddisii 18aad ee ku jirta **Maktubaat** af-Faarsi ahaa:²

¹ Sida kor lagu sharraxay, ficillada ikhtiyaariga ah ee bini’aadamka waxay ku dhacaan iyagoo mara dhacdooyin badan oo jidheed, kiimiko ah iyo kuwa nafsiyeed, kuwaas oo aan ku xirnayn doonistooda, isla markaana aysan xitaa ka warqabin. Saynisyahannada caqliga leh ee fahmay xasaasiyadda arrintan waxay ka xishoodaan inay yiraahdaan, “Annagaa sameeyay,” iska daa inay yiraahdaan, “Annagaa abuuray,” marka la joogo ficilladooda ikhtiyaariga ah. Waxay isu muujinayaan tawfiiq iyo ixtiraam Allahu Tacala hortiiisa. Laakiin qof aan lahayn aqoon, faham iyo edeb toona, kama xishoodo inuu hadlo meel kasta wax kasta. Allahu Tacala wuxuu u naxariistaa dadka oo dhan ee dhulka ku nool. Waxa uu u abuuraa wax kasta oo ay u baahan yihiin, wuuna u dirayaa dhammaan dadka. Waxa uu si cad ugu wargelinayaa waxa ay tahay in ay sameeyaan si ay noloshooda adduunka ugu no olaadaan nabad iyo farxad, isla markaana ay ku helaan nimco aan dhammaanayn ee Aakhiro. Allahu Tacala wuxuu toosiya jidka saxda ah qof kasta oo uu doono oo ka leexday wadadii toosnayd kuna dhacay waddada kufriga (gaalnimada) iyo bidcada, kadib markii uu ku dagay naftiisa (nafs), saaxiibbo xun, buugaag waxyeello leh iyo w arbaahin. Wuxuu jiheeyaa jidka xaq ah. Laakiin uusan u fidinaynin nicmadan kuwa dulmiga badan oo xadgudba. Wuxuu kaga tagayaa doxooyinka kufriga ee ay galeen, jecleysteen, kuna qanacsanaayeen.

² Waxaa jira 100 warqadood oo ku jira ururkan **Maktubat** (Warqadaha). Waxaa la ururiyey sanadkii 1339/741 waxaana lagu daabacay Hindiya sanadkii 1911/1329. Nuqul qoraal ah oo gacanta lagu qoray ayaa yaal Maktabadda Süleymaniyye ee Istanbul. **Irshad as-salikin** iyo **Madin al-maani** waa laba buug oo kale oo qiimo

"Dad badan ayaa marin habaaba iyagoo ku dhaqmaya shakiyo iyo malaawaal. Qaar ka mid ah dadka si khaldan u fekera waxay yiraahdaan: *'Allahu Tacaala uma baahna cibaadadeenna, mana jirto wax faa'iido ah oo ay u leedahay. Way la siman tahay haddii la caabudo iyo haddii la caasiyo. Dadka cibaadaystaa waxay la kulmaan dhib iyo daal aan waxba tarayn.'* Bay oranaayan. Fikirkan waa mid khaldan; dadka aan garan diinta Islaamka ayaa sidaas u hadla, waayo waxay u malaynayaan in cibaadada inay faa'iido u leedahay Allahu Tacaala. Waa malayn aad u qaldan, waana isku khaldin waxa suurtagalka ah iyo waxa aan suuragalka ahayn. Cibaado kasta oo qof sameeyo waxay u faa'iido u tahay naftiisa oo keliya. Allahu Tacaala si cad ayuu tan ugu sheegay aayadda 18aad ee suuradda **Faadir**." Qofka qaba fikirkan khaldan wuxuu la mid yahay bukaan uu dhakhtarku u dardaarmay inuu iska ilaaliyo cuntooyinka qaar, balse uu isagu ka dhega-adaygo oo yiraahdo: *'Haddii aanan raacin talada dhakhtarka ma yeelayaan isaga.'* Runtu waa in dhakhtarka wax dhib ah aysan gaareyn, balse isaga (bukaanka) ayey dhibta iyo waxyeelladu gaareysaa. Dhakhtarku bukaanka wuxuu ugu dardaarmaa inuu cunto xaddido, ma aha in ay wax faa'iido ah ugu jirto dhakhtarka, balse si cudurka bukaanka loo daaweeyo. Haddii bukaanku raaco talada dhakhtarka, wuxuu helayaa caafimaad. Haddii uu diidana, wuu dhimanayaa, mana jirto wax dhib ah oo gaari doona dhakhtarka.

Qaar kale oo ka mid ah dadka si khaldan u fekeraya, ma cibaadaystaan gabi ahaanba, mana joojiyaan dembiyada iyo waxyaabaha xaaraanta ah; taasoo la micno ah inaysan ku dhaqmin diinta Islaamka. Waxay yiraahdaan: *'Allahu Tacaala waa Kariim (Deeq-bixiye) oo waa Raxiim (Naxariis Badan); isagoo dadka aad u naxariista, dembi dhaaf aan xad lahaynna leh, Allahu Taala ma cadaabi doono qofna.'* Haa, qaybta hore ee hadalkooda waa sax; laakiin qaybta dambena waa khalad. Arrinkan, Shaydaanka ayaa ku khiyaaneeya, kuna leexinaya dembi iyo caasinimo. Qof caqli leh, Shaydaan ma khiyaaneeyo. Allahu Tacaala kaliya ma aha Kariim (Deeq-bixiye) iyo Raxiim (Naxariis Badan), balse sidoo kale cadaabtiisa waa mid war u daran oo si xanuun badan u ciqaaba. Waxaan aragnaa in Allahu Tacaala dad badan ku reebo faqriga iyo dhibaatooyinka adduunkan. Wuxuu dad badan u oggolaadaa inay ku noolaadaan cadaab iyo rafaad, isaga oo aan wax baaqi

badan oo uu qoray Sharaf ad-Din Ahmad ibn Yahya Muniri (rahimah-Allahu Taala). Yahya Muniri wuxuu ku noolaa magaalad a Bihar ee dalka Hindiya, halkaasoo uu ku yaal qabriggiisu. Munir waa tuulo ku taalla gobolka Bihar. Taariikh no loleedkiisa si faahfaahsan waxaa lagu qoray buugga Faarisiga ah ee **Akhbar al-akhyar** ee uu qoray Shah Abd al Haqq ad-Dahlawi (rahimah-Allahu Taala), kaasoo lagu daabacay magaalada Deoband ee dalka Hindiya sanadkii 1914/1332, waxaana mar dambe lagu daabacay magaalada Lahore ee dalka Pakistan.

ah ka muujin. Inkastoo uu yahay mid aad u Naxariis badan oo ah Ar-Razzaaq (Midka si joogto ah u rizqiyeeya), haddana xitaa hal xabbadood oo rooti ah ma bixiyo ilaa laga marayo dhibaataada beerashada iyo dadaalkeeda. Inkastoo Allahu Tacaala yahay Kan nolosha siiyaa dhammaan dadka, haddana qofna ma nooleeyo haddii uusan cunin ama cabin, sidoo kalena ma bogsiiya qof bukaan ah haddii uusan daawo qaadan. Wuxuu u sameeyay sabab ama xeelado dhammaan nicmadaha adduunka ee la xiriira noolasha, caafimaadka, iyo hantida, wuxuuna si cad u tustay in aan loo naxariisan doono cidda iska dayacda sababaha lagu gaaro nicmadahaas. Daawooyinka waa labo nooc: kuwo maaddi ah (jidheed) iyo kuwo ruuxi ah (diimeed). Si loo daaweeyo dhammaan cudurrada, sadaqo bixinta iyo ducaysigu ayaa ugu horreeyaa daawooyinka ruuxiga ah. Xadiisyo caan baxay sida: **“Cudurradiinna ku daaweeya sadaqo!”** iyo **“Istigfaar badan waa daawada cudur kasta,”** waa kuwo si weyn loo yaqaan. Daawooyinka maaddiga ahna waa kuwo farabadan, waxaana lagu ogaadaa khibrad iyo tijaabo. Adeegsiga daawooyinka ruuxiga ahna waxay gacan ka geysataa helitaanka iyo waxtarka daawooyinka maaddiga ah. Sidoo kale, sidaas oo kale ayay tahay helitaanka nimcooyinka Aakhiro. Allahu Tacaala wuxuu ka dhigay gaalnimada iyo jaahiliyada sun halis ah oo dilaysa qalbiga iyo nafta. Gaalinnimada (dembi la'aanta ficil) iyo wahsiga iyo caajixku waxay cudur ku ridaan ruux; haddii aan daawo la adeegsan, ruuxda way bukootaa oo way dhimataa. Daawada keliya ee lagu daweeyo gaalnimada iyo jaahiliyada waa cilmiga iyo macrifadda(garashada Alle). Dawooyinka qofka caajiska la dhiban waxaa ka mid ah salaadda iyo cibaada kasta. Haddii qof uu qaato sun oo uu yiraahdo, 'Allahu Tacaala waa Naxariis badan oo wuxuu iga ilaalinayaa dhibaataada sunta,' qofkaasi wuu xanuunsanayaa oo wuu dhimanayaa. Haddii qof qaba shuban uu cabo saliid castor ah (ama haddii qof qaba sonkorow uu cuno sonkor ama cunto ka kooban macmacaan), xaaladdiisa way xumaaneysaa. Sababtoo ah jirka bini'aadamka waa mid jilicsan, wuxuu u baahan yahay baahiyo aasaasi ah oo kala duwan sida cunto, dhar, iyo hoy. Waa adag in la helo oo la diyaariyo si loo isticmaalo iyadoo waafaqsan Islaamka. Si loo maareeyo hawlahaas si fudud oo raaxo leh, waxaa bini'aadamka loo abuuray awood gaar ah loo yaqaan **nafta**. Waxyaabaha uu jirku u baahan yahay waa waxa naftu doonayso in la sameeyo. Naftu waxey ku raaxaystaa in uu sameeyo waxyaabahaas si xad dhaaf ah. Rabitaanka nafsu ee xad-dhaafka ah waxaa lagu magacaabaa **shahwa** (shahwada). Isticmaalka shahwada oo ka badan intii loo baahnaa iyo iyadoo aan loo hogaamin maskaxda (caqliga)

waxay dhaawacdaa qalbiga iyo jirka qofka, waxayna sidoo kale waxyeello u geysataa dadka kale, waana dembi.¹

Koox kale oo fikrad khaldan leh ayaa isku dayda in ay naftooda ka nadiifiyaan (isku dhiibaan) iyagoo is gaajeedinaya, sidaas awgeed waxay doonayaan in ay ka xoroobaan dhammaan rabitaankooda madadaalada iyo shahwada soda rabitaanka galmo iyo carada, kuwaas oo diinta Islaamka ka soo horjeeda. Waxay u maleynayaan in Islaamku uu amrayo in la tirtiro. Kadib markii ay muddo dheer gaajo dareemaan, waxay arkaan in rabitaannadooda xun aysan ka tagin, waxayna soo aaminayan in Islaamku uu amrayo wax aan suurtagal ahayn. Waxay yiraahdaan: ‘Amarka Islaamka ma la qaban karo. Lama saari karo caadooyinka ku jira dabeecadda qofka. Isku dayga in laga saaro waa sida isku dayga in dadka midabkooda la beddelo. Isku dayga in la sameeyo wax aan suurtagal ahayn waa in la luminayo nolosha.’ Waxay si khaldan u fikiraan oo u dhaqmaan. Run ahaantii, sheegashadooda in Islaamku uu amrayo in laga saaro sifooyinka aadanaha sida cadho iyo shahwo waa jahli iyo nacasnimo, waayo Islaamku ma amro in laga saaro sifooyinka aadanaha sida cadho iyo shahwo. Sheegashadan waxay ahayd ifkaqaadis uu Islaamka diidan yahay. Haddii Islaamku uu amrayo arrinkan, Muxammad (SCW), hogaamiyaha Islaamka, ma lahaan lahaa sifooyinkaas. Run ahaantii, wuxuu yidhi: **‘Anigu waxaan ahay bini’aadam. Sida qof kasta, aniguna waan caroodaa, ayuu yiri.** Mararka qaar, waxaa la arki jiray isagoo cadhooon. Cadhadiisa waxay ahayd mid had iyo jeer la xariira Allah dartii, Allah waxuu amaanay dadka **“ka guuleysta cadhadooda”** ee ku xusan aayadda 134aad ee Suuratu Cimran ee Qur’aanka Kariimka ah. Allahu Tacaala ma ammaano kuwa aan carroon, laakiin wuxuu ammaanay kuwa xakameeya carhooda, sida ku cad Aayadda 134aad ee Suuradda Cimraan. Sidaas darteed, sheegashada qofka si khaldan u fekeraya ee qaba in damaca la iska saaro gebi ahaanba waa mid aan sal lahayn. Rasuulku (Nabadgelyo iyo Naxariis Korkiisa ha ahaato) wuxuu guursaday sagaal haween ah (Alle ha ka raalli noqdo dhammaantood), taasina waxay caddeyneysaa in hadalka qofkaasi uu yahay mid khaldan. Haddii qof uu damaciisu ka lumo, waa inuu dawo isticmaalo si uu u soo ceshado. Sidaas si la mid ah ayay caradu muhiim u tahay; nin wuxuu ku difaaci karaa xaasaskiisa iyo carruurtiisa astaanta carada. Waxa uu uga qayb qaadan karaa jihaadka lagula jiro cadowga Islaamka iyadoo uu adeegsanayo astaantaas. Shahwada awgeed ayaa qofku u dhalanayaa carruur, waxaana uu helayaa sharaf iyo sumcad kaddib dhimashadiisa. Kuwani waa arrimo uu Islaamku jecel yahay oo uu ammaanay.

¹ Fadlan eeg bogga 53 ee kitaabka Endlss Bliss, The First Fascicle.

Islaamku ma amro in la tirtiro shahwada iyo carada, balse wuxuu farayaa in la xakameeyo si waafaqsan shareecada Islaamka loo adeegsado. Waxaa la mid ah sida aysan ugaarsade ama fardo-fuule isaga dhaafin eeygiisa ama fardihiisa, balse uu tababaro si uu ugu faa'iidaysto. Si kale haddii loo dhigo, shahwada iyo caradu waa sida fardaha fardooleyda ama eeyaha ugaarsadaha. La'aantood, ma la gaari karo kheyarka Aakhiro. Si kastaba ha ahaatee, in laga faa'iideysto waxay u baahan tahay in la edbiyo lagana faa'iideysto si waafaqsan nidaamka Islaamka. Haddii sifooyinkan shahwada iyo carada aan la edbin ee ay xadgudbaan oo ay ka baxaan xuduudda shareecada Islaamka, waxay qofka u horseedi doonaan halaag iyo khasaaro. Naf-tarbiyenta (riyaadada) looma jeedo in gabi ahaanba laga takhaluso labadaas sifadood, balse waa in la edbiyo oo loo hoggaansiiyaa shareecada Islaamka. Arrintaasna waa mid suurtagal u ah qof kasta. Horumar iyo ilbaxnimo micneheedu ma aha in la helo tamarta atomikada ama diyaaradaha xawaaraha sare leh, ee waxa lagu tilmaamaa horumarka waa in la tarbiyeyo ilahaas si loogu adeego bani'aadamka. Taasna waxaa lagu gaari karaa kaliya iyadoo la raacayo Islaamka.

Qeybta afaraad ee dadka si khaldan u fikiraya waxay naftooda ku khaldaan hadal ah, "Wax walba hore ayaa loo qaddaray xilligii hore ee aan la abuurin. Ka hor intuusan ilmuhu dhalan ayaa la go'aamiyaa in uu noqon doono mid wanaagsan oo mutaysta jannada ama mid shar leh oo mutaysta naarta (**shaqi**). Go'aankaasna waxba kama beddelmi karaan markaas kaddib. Sidaas darteed, cibaado iyo camal samayn micne ma leh." Saxaabadii Rasuulka (SCW) ayaa waxay la yimaadeen hadal la mid ah kaas markuu Nebigu sheegay in qaddar iyo qada aan la beddeli karin, oo wax walba horay loo qaddaray: "Aan ku kalsoonaano qaddarka hore, camalna aynaan samaynin." Balse Rasuulku wuxuu ugu jawaabay: **"Camal sameeya! Qof kasta wuu u fudud yahay camalka uu u qaddarnay xilligii hore!"** Taasi micnaheedu waxa weeye: Qofkii hore loogu qaddaray kheyir iyo wanaag, wuxuu adduunka ku sameeyaa camalka kuwa suuban. Waxqabadkiisa wanaagsan ayaana daliil u ah qaddarkiisa suubban. Tani waxay ka dhigan tahay in camalka cibaado ee ay sameeyaan kuwa hore loogu qaddaray inay noqdaan kuwo suuban, iyo dembiga ay ku dhacaan kuwa hore loogu qaddaray shar, ay la mid yihiin si kala dhigan dabeecadda dadka hore loogu qaddaray caafimaad iyo nolol dheer oo cunaya cunto iyo daawo, iyo dabeecadda kuwa hore loogu qaddaray xanuun iyo dhimasho oo ka taga cunto iyo daawo. Dadka hore loogu qaddaray inay gaajo ama cudur u dhintaan, uma suurtagasho inay ka faa'iidaystaan cunto ama daawo. Dhammaan dariiqyada nolol-helidda ayaa loo furaa qofka hore loogu qaddaray inuu maal yeesho. Laakiin wadooyinka galbeedka was lava xirayaa

qofka loogu qaddaray inuu bari ku dhinto. Waxaa la weriyey in [Malaa'igta] Cazraaiil (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) uu booqday [Nabi] Sulaymaan (nabadgelyo korkiisa ha ahaato), markaasuu si indho-dheereyn ah u eegay mid ka mid ah dadka fadhiyey. Ninka ayaa ka cabsi qabay indhaha adag ee malakiga. Markii Cazraaiil (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) uu tagay, ayuu ka codsaday Sulaymaan (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) inuu amro dabaysha inay geeyaan dal galbeed ah si uu uga baxsado Cazraaiil (nabadgelyo korkiisa ha ahaato). Markii Cazraai'il (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) uu soo noqday, Sulaymaan (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) ayaa weydiiyay sababta uu si xoogleh ugu eegay wejiga ninka. Cazraai'il (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) ayaa yiri, "Waxaa li amray in aan ruuxdiisa ka qaado magaalo galbeed ah saacad gudahood. Laakiin markii aan arkay isaga oo adiga jooga, ma aanan awoodin in aan ka qaado ruuxdiisa xaaladdaas.¹ Kadib waxaan u aaday galbeedka si aan u fuliyo amarka waxaana ku arkay meeshaas oo aan uga qaaday noloshiisa. Sida muuqata, qaddarka ee waqtiyadii hore ma ahayn amar laakiin waa aqoon(filmi). Si qaddarka waqtiyadii hore uu u dhaco, ninku waxa uu ka baqay Cazraai'il (nabadgelyo korkiisa ha ahaato), Sulaymaan (nabadgelyo korkiisa ha ahaato) ayaa fuliyay codsigiisa; qaddarka waxaa lagu fuliyay silsilad tixraacyo. Sidaas oo kale, qofka loo qaddaray inuu noqdo mid camal fiican, waxa uu heli doonaa nasiibka ah inuu yeesho limaan iyo inuu saxo caadooyinkiisa xun isagoo raacaya riyada. Aayadda 125aad ee Suratul-Ancam waxay leedahay: **'Allahu Tacala wuxuu Islaamka ku abuuraa qalbiga bini'aadamka ah ee uu doonayo inuu ku hanuuniyo jidka saxda ah.'** Dadka loo qaddaray inay noqdaan kuwo xun, kuwaasoo loo qaddaray inay tagaan Jahannama, waxa loo dhiibaa fikirka ah, 'Ma jirto baahi inaad cibaadada sameysid.' Waxay ahayd wax horay loogu go'aamiyay in qofku noqon doono mid suuban ama mid xun. Fikirkan awgii, ma gutaan cibaadooyinka. Inay joojiyaan gudashada cibaadooyinka sababo la xiriira fikirkan, waxay daliil u tahay in lagu go'aamiyay asalka inay noqdaan dad sharta loo qoray. Sidoo kale, qofka jaahilnimadiisa loo qadaray, waxaa maskaxdiisa lagu abuuraa fikirka ah: "Wax walba horay ayaa loogu qoray." Waxay yiraahdaan: "Akhriddo barasho waxba igama tarayaan haddii jaahilnimo la ii qoray." Sidaas darteed, wax ma bartaan, jaahilna ayayna ku sii jiraan. Haddii qof loo qadaray inuu wax beerto oo uu dalagyo badan goosto, waxaa loo sahlaa inuu dhulkiisa uu abuurto. Sidoo kale waxaa arrinka la midka ah qofka loo qadaray inuu suuban noqdo rumaysto Allaah oo cibaadooyinka oofiyo iyo midka lagu qoray inuu noqdo xunka gaaloobo

¹ Sheekadan waxaa si faahfaahsan uga hadlay **Mathnawi** ee uu qoray Jalal ad-Din Rumi, oo ku geeriyooday Konya sanadkii 1273/672."

Allaah oo cibaadooyinka ka tago. Qaarkood oo jaahiliin ah, oo aan garan karin xaqiiqda arrintan, waxay yiraahdaan: “Maxay rumaysadka iyo cibaadooyinka uga xiriirsan yihiin in qof horay loogu qoray inuu suuban yahay? Ama maxay gaalnimo iyo ka-tagidda cibaadadu uga xiriirsan yihiin in qof horay loogu qoray inuu xun yahay?” Iyagoo maskaxdoodu gaaban tahay, ayay isku dayaan inay fahmaan xiriirkaas, wax kasta oo la mid ahna waxay rabaan inay caqligooda ku xalliyaan. Laakiin caqliga aadamuhu waa xaddidan yahay, waana nacasnimo ama doqonnimo in la isku dayo in wax ka sarreeya fahamka bini’aadamka lagu cabbiro caqli ahaan. Kuwa sidaas u fakara waa in lagu xukumo inay nacasyo yihiin. Ciise (calayhi-salaam) wuxuu yiri: “Ma adko in dad indhoolayaal ku dhashay ay dib u arkaan, xitaa iguma adkaan inaan kuwii dhintay soo nooleeyo. Laakiin uma suurtagelin inaan xattaa hal nacas u sharaxo xaqqa.” Allahu Subxaanahu Watacaalaa, oo leh Cilmiga Aan La Koobi Karin iyo Xikmad Qarsoon, wuxuu qaar ka mid ah bini’aadamka uu ka sarramariyay ilaa heerka Malaa’igta, xattaa heer ka sarreeya. Qaar kalena wuxuu hoos uga dhigaa ilaa heerka eeyaha ama doofaarka.

Sayyid Sharaf ad-Diin Axmed ibnu Yahya al-Muniri (Allaah ha u naxariistee) wuxuu ku yiri waraaqdiisa 76aad:

“**Sacaada**’ waxay la macno tahay: ‘cibaado iyo suubbanimo keenta farxad joogto ah una qalanta Jannada’; halka ‘**shaqaawa**’ ay tahay: ‘dembi una qalma Naarta.’ Sacaada iyo shaqaawa waxay la mid yihiin laba khasnadood oo ka mid ah khasnadaha Eebbe Subxaanahu Watacaalaa. Fureha khasnadda sacaada waa fal suubban (cibaado iyo adeecid). Fureha khasnadda shaqaawa waa dembi. Eebbe Subxaanahu Watacaalaa wuxuu oгаа xilligii hore ee abid (azal) in qofku noqon doono ‘saciid’ (ehlu sacaada) ama ‘shaqi’ (ehlu shaqaawa). Cilmigan uu Alle leeyahay xilligii hore ee abid waxaa la yiraahdaa ‘**Qadar**’ (masiir). Qofkii loo qadaray in uu noqdo mid suubban, wuxuu ku dhaqmaa adeecidda Eebbe Subxaanahu Watacaalaa. Qofkii loo qadaray inuu noqonayo mid xun, mar walba dembi ayuu ku dhaca. Qof walba wuxuu dunidan dhexdeeda ku ogaan karaa inuu yahay mid suubban ama mid shar leh, isagoo eegaya camalkiisa. Sidaas darteed, culimada diinta ee qalbigoodu u jeedo aakhiro waxay garan karaan haddii qofku yahay saciid ama shaqi, balse kuwa haysta jagooyin diimeed oo laabta ka jeestay aakhiro oo ku mashquulay aduunyo, taas ma garto. Sharaf kasta ama nicmo kasta waxay ku timaaddaa adeecidda iyo cibaadaysiga Eebbe Subxaanahu wa Tacaalaa iyadoo lagu samaynayo **ikhlaas** taasoo ah in wax walba loo qabto keliya dartiis Ilaahay. Dhibaato kasta iyo belaayo kastana waxay ka timaaddaa dembiga. Musiibo waxay qof kasta ku dhacdaa sababtoo ah dembi uu galay. Raaxo iyo nasasho waxay ku yimaadaan

addeecidda Alle.¹ Waxaa jiray nin cimrigiisa ku dhammeystay salaadda iyo cibaadada isagoo ku sugan masaajidka Baytul Maqdis ee Quddus; hase yeeshee, ma baran shuruudaha cibaadada iyo ikhlaaska, sidaas darteed wuxuu dayacay sujuud keliya. Dayacaas darteed, wuxuu waayey wax aad u weyn oo illaa uu gebi ahaanba khasaaray. "Si kastaba ha ahaatee, sababtoo ah eyga Asxabu al-Kahf (Todoba Qurxoon) oo socday dhowr talaabo oo ka dambeysay siddiqiinta (kuwa rumeysan, kuwa runta sheegaya), inkastoo uu wasakh ahaa, waxaa la siiyey darajo sare oo aan mar dambe hoos loo dhigin. Arrintan waa mid la yaab leh oo bini'aadamka ah; culimada ayaa qarnigii soo socda isku dayey inay xalliyaan dhibaatan, laakiin caqliga bini'aadamka ma fahmi karo Xikmadda Ilaah ee qarsoon ee ku jirta." Allahu Tacala wuxuu u sheegay Aadam (alayhis-salam) inuu waxba ka cunin qamadi, laakiin wuu u oggolaaday inuu cuno, sababtoo ah wuxuu garanayay intii hore ee la waaqici jiray inuu cunayo. Allahu Tacala wuxuu faray Shaydaanka inuu u sujuudo Aadam (calayhis-salam) laakiin wuu diiday inuu u sujuudo; Allahu Tacaala aan raadin doonaa, laakiin wuu diiday inuu dad aan ikhlaas lahayn ku gaaro. [Arrimahan] dadka socda jidka Ilaah ma aysan sheegi karin wax kale oo ay fahmi waayeen. Markaas, sidee baan wax uga sheegi karnaa? Allahu Tacala ma u baahna iimaanka ama caabudidada dadka, sidoo kale, kufriga ama dambiga ay sameeyaan ma waxyeelo ugu keenayaan. Allahu Taala marnaba uma baahna makhluuqyada. Wuxuu cilmiga ka dhigay sabab u ah in laga saaro kufriga, wuxuuna abuuray jaahilnimada sabab u ah dambiyada. Iimaanka iyo caabudidada waxay ka bilaabmaan cilmi, halka kufriga iyo dambigu ay ka yimaadaan jaahilnimo. Camalka wanaagsan (daaco) waa in aan laga tegin xitaa haddii uu yahay mid yar! Dembiga waa in laga fogaadaa xitaa haddii uu u muuqdo mid yar! Culimada Islaamka waxay sheegeen in saddex shay ay keenaan saddex kale: camalka wanaagsan wuxuu keena Raalli ahaanshaha Allahu Tacala (Rida); dembigu wuxuu keena Cadhada (gadab) Allahu Tacala; iimaanka wuxuu keena in la helo sharaf iyo karaamo. Sidaas darteed, waa in aan si adag uga fogaanno dembi kasta, xitaa haddii uu yahay mid yar; Cadhada Allahu Tacala waxaa laga yaabaa inay ku jirto dambigaas. "Waxaan u aragnaa qof kasta oo [Sunniga] Mumin ah inuu naga sarreeyo; waxaa laga yaabaa inuu yahay bini'aadam uu Allahu Tacaala aad u jecel yahay. Qaddarka qof kasta, oo horey loogu go'aamiyey waqti hore, marnaba lama beddeli karo. Allahu Tacaala, haddii uu doono, wuu dhaafi karaa Muslimka hadduu had iyo jeer dembi galay oo

¹ Tani waa Sunnada Ebbe ee Allahu Taala. Qofna ma beddeli karo. Ma aha in aan wax u muuqda naftenna kuwo sahlan oo macaan u aragno inay yihiin sacaada. Sidoo kale ma aha in aan wax u muuqda naftenna kuwo adag oo qadhaadh u aragno inay yihiin shaqawa ama halaag.

uusan sameynin wax camal wanaagsan. Sida ku cad aayadda 30aad ee Suuratu Baqara, markii malaa'igaha ay weydiyeen, '**Yaa [Allahu Tacala]! Miyaad abuurii doontaa makhluuqyo sameeynaya fasaad iyo dhiig daadinaya dunida?**' Allahu Tacaala ma uusan dhihin inay fasaad abuurii doonaan, balse wuxuu yiri: '**Waxaan ogahay waxaadse aadan ogeyn.**' Waxa uu ula jeeday: 'Waxaan wax aan mudnayn ka dhigaa kuwo mudan. Waxaan soo dhoweynayaa kuwa fog. Anigu waxaan dadka tagooro ka dhigayaa kuwo sharaf leh. Adigu waxaad xukuntaa dhaqankooda, laakin anigu waxaan eegaa iimanka qalbiyadooda ku jira. Idinku waxaad tixgelisaa inaad dembi la'aan tihiin; iyaguna waxay isku hallaynayaan Naxariistayda. Sidaan u jeclahay dambi la'aantiina, waxaan sidoo kale jeclahay inaan cafiyo dembiyada Muslimiinta. Adinku ma ogtihiin waxa aan ogahay. Waxaan mu'miniinta u gaarsiyaa barakadayda hore ee weligeed ah, waxaanan dhammaan u tilmaamaa fadligayga waafiga ah."

Al-Imam ar-Rabbani (raxmatullahi calayh) wuxuu ku qoray kitaabkiisa Maktubatka kala duwan:

Hawlaha uu Allahu Tacaala amray waa **fard**, kuwaas oo loo baahan yahay in la sameeyo. Kuwa uu Allahu Tacaala mamnuucayna waa **xaram**, kuwaas oo la iska ilaaliyo. Waxyaabaha aan farad ahayn ama haram ahayn, kuwaas oo loo ogolaaday in la sameeyo, waxaana loo yaqaan **mubax**. Waxaa loo yaqaanaa **Cibada** (cibaado, caadooyin) in la sameeyo fardka, laga fogaado xaramta, iyo in la sameeyo mubax si loo helo raallinimada Allahu Tacaala. Si cibada loo sameeyo si sahiih ah (si sax ah, oo ay tahay in la fuliyo shuruudaha hawsha) iyo maqbul ah (la aqbalo, si loo jeclaado loona abaalmariyo oo lagu helayo thawab), waa lagama maarmaan ah (a) in la barto **cilmi** (aqoon, shuruudaha fulinta), (b) in la sameeyo (**camal**) si waafaqsan shuruudaha, iyo (c) in la sameeyo qaab **ikhlas**, taas oo micnaheedu yahay in loo sameeyo kaliya si loo helo raallinimada iyo jacaylka Allahu Tacala, oo keliya sababtoo ah Allahu Tacala ayaa amray, iyada oo aan loo eegin faa'iidooyinka adduunyo sida lacag, jagada ama sumcad." Cilmiga waxaa lagu helaa akhrinta kitaabta fiqh-ka iyadoo la raacayo macallin diimeed oo aqoonta leh, waxaana la gaaraa ikhlas iyadoo la daawado ereyada, dhaqanka iyo habdhaqanka owliyada iyo akhrinta kitaabta tasawwuf-ka. Cilmka Islaamka wuxuu ka kooban yahay laba qaybood: ilmka diimeed iyo ilmka sayniska. Waa farad in la barto ilaa heerkii lagama maarmaanka ahaa." Tusaale ahaan, waa farad in la barto qaabka isticmaalka iyo dookha dawada la qaadano, iyo qofka isticmaala qalab koronto si inuu helo macluumaadka lagama maarmaanka ah ee ku saabsan korontada. Haddii kale, waxay keeni karaan dhimasho."

Haddii Muslimiintu, inkasta oo ay rumeysan yihiin fardiga iyo xaramta, aysan u qaban cibaadada sababo la xiriira caajisnimo ama saameynta saaxiibadooda xun xun ah, oo ay dhintaan iyaga oo aan toob keynin, waxaa lagu ciqaabi doonaa dabka jahannama ilaa ay dhammeeyaan ciqaabta dembiyadooda. Kuwa aan baran waxa ay yihiin fardiga, ama inkasta ay yaqaaniin, aan wax muhiimad ah siinin oo aan u qaban iyaga oo aan ka baqayn Allahu Tacala oo aan ka xumayn, waxay ka bixi doonaan Islaamka una noqon doonaan gaalnimo. Waxay ku dhici doonaan dabka jahannama ee Waarta ah. Arrintani waxay sidoo kale khusaysaa haddii xaramyo sidaas oo kale la sameeyo.”

Haddii qofku aanu baran ama aanu aqoon aasaaska cibaadada, cibaadadaasi ma noqon doonto mid sax ah, xitaa haddii uu ikhlaas ku sameeyay. Qofkaas waxaa lagu ciqaabi doonaa dabka jahannama sidii qof aan cibaadadaas gabi ahaanba u qaban. Cibaadada uu sameeyo qofka yaqaan oo raacaya shuruudaha cibaadadaas waa sax, mana keeni doonto wax ciqaab ah. Si kastaba ha ahaatee, haddii qofku aanu sameyn cibaadadaas isagoo leh ikhlaas, cibaadadaas iyo wax kasta oo wanaagsan oo uu sameeyo ma noqon doonaan kuwo maqbul. Qofkaas ma heli doono abaalmarin. Allahu Tacaala wuxuu neceb yahay cibaadada noocaas ah iyo dhammaan ficillada wanaagsan ama sadaqada qofkaas. Cibaadada aan lagu samayn cilmi iyo ikhlaas waxay noqonaysaa mid aan qiimo lahayn. Waxayna qofka ka ilaalinayn waxyaabaha ka dhan ah kufriga, dembiga iyo ciqaabta. Qaar badan oo ka mid ah munaafiqiinta, oo ay sameeyeen cibaadooyinka noocaas ah inta ay nool yihiin, ayaa la arkay inay dhintaan iyagoo aan iimaan lahayn.” Cibaadada lagu sameeyo cilmi iyo ikhlaas waxay ka ilaalinaysaa qofka kufriga iyo dembiga, waxayna qofka ka dhigeysaa mid sharaf leh (caziz) aduunyadiisa. Marka loo eego noloshiisa aakhiro, Allahu Tacaala wuxuu ballanqaaday inuu qofka ka badbaadin doono ciqaabta Naarta, sida ku cad Aayadda 9-aad ee Suuratu Maida iyo sidoo kale Suuratu Casr. Allahu Taala wuxuu run ka yahay ballanqaadyadiisa. Dabcan, wuu ilaaliyaa ballanqaadyadiisa.”

– 6 –

"ALLAAH WUU JIRAA WAANA HAL;

DHAMMAAN MAKHLUUQDU MAJIRIN, MANA JIRI DOONAAN

Waxaan aqoonsanahay waxyaabaha nagu xeeran iyada oo loo marayo xubnaha dareenka. Waxyaabaha saameeya xubnaha dareemaha waxaa loo yaqaan **Makhluuqyo**, kuwaas oo ah kuwa jira. Saameynta ay makhluuqdu

ku yeeshaan xubnaha dareemaha waxaa loo yaqaan **sifooyin** ama **astaamo**, kuwaas oo kala saara midba midka kale. Iftiinka, dhawaaqa, biyaha, hawada iyo muraayada dhammaantood waa makhluuq, dhammaantood way jiraan. Makhluuqyada leh cabir, miisaan iyo mug, ama si kale loo dhaho kuwa ku jira meelaha banaan ayaa loo yaqaan **maaddooyin (Jowhar)**. Waxyaabaha la isku garto waxaa lagu kala soocaa sifooyinkooda ama tayadooda. Hawadu, biyuhu, dhagaxu iyo muraayaddu waa waxyaabo kala duwan. Iftiin iyo dhawaaq ma aha waxyaabo sababtoo ah ma buuxiyaan meel bannaan ama miisaan ma lahan. Shey kasta oo jira waxuu le yahay tamar ama awood, taasoo micnaheedu yahay inay shaqo qaban karaan. Wax kasta oo jira waxay ku jiri karaan saddex xaaladood: adag, dareere, iyo hawo. Waxyaabaha adag waxay leeyihiin qaab-dhismeedyo gaar ah. Waxyaabaha dareeraha iyo hawada ah waxay qaataan qaabka weelka ay ku jiraan, mana haystaan qaab-dhismeed gaar ah.

Walax kasta oo leh qaab la arki karo waxaa loo yaqaannaa shay. Badanaa walxaha adduunka waxay yihiin shayyo muuqda. Tusaale ahaan, fure, cirbad, qabsad, fargeeto, iyo musbar waxay yihiin shayyo kala duwan oo leh qaabab kala geddisan. Hase ahaatee, waxaa dhici karta in dhammaantood laga sameeyey walax isku mid ah, sida birta. Walxaha la taaban karo waxaa loo qaybiyaa laba nooc: curiyayaal iyo isku-dhisyo.

Isbeddellada mar walba way ku dhacaan shay kasta. Tusaale ahaan, shaygu wuu dhaqaaqi karaa, meesha uu yaallayna wuu ka guuri karaa, ama wuu weynaan karaa ama wuu yaraankaraa. Midabkiisuna wuu is beddeli karaa. Haddii uu yahay noolaha, wuu bukaan karaa ama wuu dhiman karaa. Isbeddelladan oo dhan waxaa loo yaqaannaa dhacdooyin. Isbeddel kuma dhaco walax haddii uusan jirin wax dibadda ka yimid oo saameeya. Haddii dhacdadu aysan waxba ka beddelin asalka walaxda, waxaa loo yaqaan dhacdo jireed (ama dhacdo muuqaal ah). Sida jeexidda warqad waa dhacdo jireed. Si ay dhacdo jireed ugu dhacdo walax, waa in xoog ama saameyn dibadeed lagu yeeshaa. Dhacdooyinka wax ka beddela hab-dhiska ama asalnimada walaxda waxaa loo yaqaannaa dhacdooyin kiimiko. Marka warqad la gubo oo ay dambas isu beddesho, waxaasi waa dhacdo kiimiko. Si ay dhacdo kiimiko ugu dhacdo walax, waa in walax kale ay la falgashaa. Marka laba ama in ka badan oo walxo ah ay is falgalaan, mid walbana ay isbeddel ku dhacdo, waxaa taas lagu magacaabaa **falcelin kiimiko**.

Falcelinta kiimiko ee dhex marta walxo taasoo ah in mid walba uu saameeyo kan kale waxay ku dhacdaa unugyadooda ugu yar ee la yiraahdo **atomyo**. Shay kasta wuxuu ka kooban yahay koox atomyo ah. In kasta oo qaab-dhismeedka atomyada uu u egyahay midba midka kale, haddana cabbirkooda iyo miisaankoodu way kala duwan yihiin. Sidaas darteed,

maanta waxaa la yaqaan 118 nooc oo atomyo ah. Xitaa atomka ugu weyn wuxuu aad u yar yahay, ilaa heer aanan lagu arki karin xitaa mikroskoobka ugu awoodda badan. Marka atomyo isku nooc ah ay isugu yimaadaan, waxay sameeyaan curiye. Maaddaama ay jiraan 118 nooc oo atomyo ah, waxaa jira 118 curiye. Birta, baaruudda, merkuriyaanka, oksijiinta iyo kaarboonka mid walba waa curiye gaar ah. Marka atomyo kala duwan ay isugu yimaadaan, waxay sameeyaan isku-dhis. Waxaa jira boqollaal kun oo isku-dhisyo ah. Biyaha, khamriga, milixda, iyo jaarta (lime) dhammaantood waa isku-dhisyo. Isku-dhisyadu waxay ku samaysmaan marka laba ama in ka badan oo curiye ama atomyo ah ay is wada galaan oo ay midoobaan.

Dhammaan waxyaalaha jirasida buuraha, badaha, dhirta kala duwan iyo dhammaan noocyada xayawaanka waxay ka samaysanyihiin 118-ka curiye. Waxyaabaha aasaaska u ah dhammaan waxa nool iyo waxa aan noolaynba waa isla 118-ka curiye. Walax kasta waxa ay ku samaysantaa is-biiridda atomyada mid ama in ka badan oo ka mid ah curiyeyaashaas. Hawo, ciid, biyo, kulayl, iftiin, koronto, iyo jeermisyo waxay kala diraan isku-dhisyada ama waxay sababaan in walxo isugu yimaadaan oo ay midoobaan. Isbeddel kastaa wuxuu leeyahay sabab; **wax isbeddela ma dhaco haddaanay jirin sabab keentay.** Isbeddel kasta oo dhaca, atomyada oo ah unugyada curiyeyaasha waxay ka guuraan walax ay horay uga tirsanaayeen una gudbaan walax kale, ama way ka fogaadaan walaxdii hore iyagoo noqda kuwo xor ah. Mararka qaarkood, waxaan aragnaa in shay baaba'ay, balse sababta oo ah waxaan ku xukunnaa muuqaalka kore ee la arko, waxaan ku dhacnaa faham khaldan; maxaa yeelay "baabi'id" ama "muuqasho" dibadeed ma aha wax kale ee waa is-beddelid uu shaygu ku galay walxo kale. Tusaale ahaan, baabi'itaanka maydka lagu aaso qabri ma aha baabi'is dhab ah, ee waa isu-beddelid uu ku galo walxo kale sida biyo, hawada iyo waxyaabo kale oo dhulka ka mid ah. Haddii walxaha cusub ee ka dhasha is-beddelkaasi aysan saamayn ku yeelan dareenka aadmiga sida aragga, urta ama taabashada ma dareemi karno jiritaankooda. Sidaas darteed, waxaan u maleynaa in shaygii hore uu baaba'ay, halka xaqiiqadu tahay inuu si keliya u beddelay qaabkii uu horey u ahaan jiray.

Sidoo kale, waxaan aragnaa in dabecadda mid kasta oo ka mid ah 118-ka curiye ay is-beddelayso, iyo in dhacdooyin jireed iyo kiimiko ay ku dhacaan mid kasta oo ka mid ah curiyeyaashaas. Marka curiye uu ku biiriyo curiye kale (ama kuwo kale) si uu u sameeyo isku-dhis, waxa uu u kala baxaa iyon; taasi waa, atomkiisu waxa uu lumiyaa ama ku helayaa **elektaroon**, taasoo keenta in astaamaha jireed iyo kiimiko ee curiyahaas ay is-beddelaan. Atomka curiye kasta wuxuu ka kooban yahay elektaroon iyo partikulooyin yaryar oo la yiraahdo elektronno. Noolku wuxuu ku yaal bartamaha atomka.

Noolasha atomyada dhammaan curiyeyaasha, marka laga reebo hidiroojiin, waxay ka kooban yihiin **protonno** oo qaada koronto togan, iyo **neutronno** oo aan qaadin wax koronto ah. Koronto-yaruhu waa jajab yar oo xambaarsan danab taban, kuna wareega agagaarka nukliyeerka. Koronto-yarayaashu waxay mar walba ku socdaan meertooyinkooda iyaga oo wareegaya, haddana mararka qaar way beddelaan meertooyinka ay ku socdaan.

Waxaa si cad looga arkay curiyeyaasha **radio-aktif** in isbeddello ka dhacaan gudaha nukliyeerka atomka, kuwaasoo loo yaqaan goosasho. Intaa waxaa dheer, marka goosasho noocaas ah ay dhacdo, curiye ayaa isu rogi kara mid kale; sidoo kalena, qayb ka mid ah walxaha jidhka ahi way dabar go'daa oo waxay isu beddeshaa tamar. Isbeddelkan waxaa xeer u sameeyey cilmibaarihii Yuhuudiga ahaa ee **Einstein** (wuxuu dhintay 1955/1375H). Sidaa darteed, sida walxaha isku dhafka ah, curiyeyaashuna way is beddelaan, midna wuxuu isu beddeli karaa mid kale. Walax kastoo jirta ha ahaato mid nool ama mid aan noolayn way is rogtaa; kii hore wuu dabar go'aa, mid cusubna wuu soo baxaa. Dhammaan nooleyaasha maanta nool, ha ahaadeen dhir ama xoolo, waxay hore u ahaan jireen kuwo aan jirin, waxaana jiray kuwo kale oo noolaa. Mustaqbalkana, cidina kama sii hadhi doonto noolaha maanta jira, ee kuwo kale ayaa imaan doona. Sidaas oo kale ayay tahay xaaladda dhammaan walxaha aan noolayn. Dhammaan waxyaabaha jira, ha ahaadeen kuwo nool ama kuwo aan noolayn sida curiyaha birta, ama walxaha isku dhafka ah sida dhagaxa iyo lafaha, iyo xitaa dhammaan jajabyada yaryar ee walxaha waxa ay mar walba ku jiraan isbeddel; kuwii hore way dabar go'aan, kuwo kalena waa ay dhashaan. Marka sifooyinka (astaamaha) walaxda cusub ee dhalatay ay la mid yihiin kuwa walaxdii hore ee dabar go'day, qofku isbeddelka ma arko, wuxuuna u malaynayaa in walaxdu weligeed jirto. Tani waxay la mid tahay filim, oo sawirro kala duwan si degdeg ah isugu xigaya ay indhaha hortooda uga muuqdaan; laakiin maadaama qofku uusan kala garanayn sawirradaas isbeddelaya, wuxuu moodaa in isla sawirkii horey u socdo shaashadda. Marka warqad la gubo oo ay dambas isu beddesho, waxaannu dhahnaa warqaddii way baaba'day, dambasna wuu yimid, sababtoo ah isbeddelkaas si cad ayaa loo arkaa. Sidoo kale, marka barafku dhalaalo, waxaannu leenahay barafkii wuu baaba'ay, biyihiiina way soo baxeen.

Waxaa lagu qoray bilowga buugga **Sharh al-Aqa'id**: "Maadaama dhammaan makhluuqyada ay muujinayaan jiritaanka Allahu Tacaala, dhammaan makhluuqyada waxaa loo yaqaanaa 'alam' (caalamka; wax kasta oo aan Allahu Tacaala ahayn). Sidoo kale, qayb kasta oo ka mid ah noocyada makhluuqyada ee isla noocaas ah waxaa loo yaqaanaa alam, tusaale ahaan,

alamka (caalamka) dadka, alamka malaa'igta, alamka xayawaanka, alamka walxaha aan noolayn. Ama walax kasta waxaa loo yaqaanaa alam."

Waxaa lagu qoray bogga 441aad ee buugga **Sharxu al-Mawaqif** ee uu qoray Sayyid Sharif Cali Jurjani (wuxuu dhintay Shiraz, 1413/816): "Calamku, taasoo macnaheedu yahay dhammaan jiritaanka, waa makhluuqyo (xâdith). Taas macnaheedu waa, waxay hore u ahaan jireen kuwo aan jirin, kadibna waa ay soo baxeen. [Sidoo kale, waxaan horey u sharaxnay in makhluuqyada ay mar walba kasoo baxaan midba midka kale, astaamaha walxaha waxay sidoo kale noqdeen kuwo cusub. Arrintan waxaa ka jira afar aaminsanaan oo kala duwan:]"

1) Sida ay aaminsan yihiin Muslimiinta, Yuhuudda, Masiixiyiinta, iyo dadka caabuda dabka (Majusiyyiinta), labada walxaha (maddiyad) iyo sifooyinka walxaha waxaa la abuuray kadib.

2) Sida ay aaminsan yihiin Aristotle iyo faylasuufyada raacay, labada walxaha (maddiyad) iyo sifooyinka walxaha waxay ahaayeen kuwo aan dhammaanin (qadim). Waxay sheegeen inaysan ka dhalan waxba, balse ay mar walba jireen. Kimistarika casri ah ayaa si cad u muujinaysa in aragtidan ay khaldan tahay. Qofka aaminsan ama sidaas sheegaya waxa uu ka baxayaa Islaamka oo wuxuu noqdaa gaal. Sidoo kale, Avicenna (Ibn Sina xusayn, oo dhintay 1037/428) iyo Muxammad Farabi (oo dhintay Dimishiq, 950/339) waxay sheegeen in walxaha ay ahaayeen kuwo aan dhammaanin."

3) Sida ay aaminsan yihiin faylasuufyada ka horeeyey Aristotle, walxaha (maddiyad) waxay ahaayeen kuwo aan dhammaanin, laakiin sifooyinka waxaa la sameeyey kadib. Maanta inta badan saynisyahannada waxay aaminsan yihiin fikraddan khaldan.

4) Qofna ma sheegin in walxaha (maddiyad) gadaal laga abuuray, halka sifooyinkuna ay ahaayeen kuwo aan dhammaanin. Dhakhtarka iyo faylasuufka Giriigga ah ee Galen (Galenus) ma awoodin inuu go'aan ka gaadho mid ka mid ah afarta nooc ee aragtiyadan."

Muslimiintu waxay ku caddeeyaan siyaabo kala duwan in walxaha (maddiyad) iyo sifooyinkoodu gadaal laga sameeyay. Habka ugu horreeya wuxuu ku saleysan yahay xaqiiqda ah in walxaha iyo dhammaan qaybaha ay had iyo jeer isbeddelayaan. Wax kasta oo isbeddelaya ma aha kuwo aan qadiim ah; waa inay noqdaan kuwo gadaal ka yimid, maadaama geeddi-socodka walax kasta oo ka timaadda midka ka horeeya aysan noqon karin mid ku gaadha wakhti aan dhammaanin oo hore. Isbeddeladani waxay u baahan yihiin bilow, taasoo micnaheedu yahay in walxo horey loo abuuray ay ka yimaadeen wax aan jirin. Haddii aan la abuurin walax hore oo ka timaadda wax aan jirin, taasoo ah haddii geeddi-socodka walxaha ka dhalanaya midka ka horeeya uu ku socon lahaa waqti aan dhammaanin, ma

jiri lahayn bilow loogu talagalay walxaha isku beddelaya midba midka kale, mana jiri lahayn walax maanta jirta. Jiritaanka walxaha ee hadda iyo sida ay isku helaan waxay muujinayaan xaqiiqda ah in ay ka tarmaan walxihii hore ee laga abuuray wax aan jirin.

Intaas waxaa dheer, dhagax ka soo dhacaya samada looma sheegi karo inuu ka yimid meel aan xad lahayn [meel aan dhammaanin (infinitude) ama waqti aan dhammaanin (waqti hore)], maadaama ereygan uu tilmaamayo “wax aan lahayn bilow ama xad.” Haddii uu ka yimaado meel aan xad lahayn, waxay ka dhigan tahay inuu ka yimid wax aan jirin, waxaana la sheegi lahaa in wax ka yimid meel aan xad lahayn aanu jirin gabi ahaanba. Waxa aan macquul ahayn, aan cilmi ahayn, oo aan aqoon lahayn in la yiraahdo, “Wuxuu ka yimaadaa meel aan dhammaanin.” Sidoo kale, dadku isuguma imaan karaan waqti aan dhammaanin. Waxay tahay in ay ka bilaabeen abuuritaanka qofkii ugu horreeyay ee laga abuuray wax aan jirin. Haddii la sheego in aysan jirin qofkii ugu horreeyay ee laga abuuray wax aan jirin, iyo in dadka isugu imaanayaan waqti aan dhammaanin, waa inaysan jirin qof bini’aadam ah. Xaaladdu waa sidaas oo kale dhammaan waxa jira. Sidoo kale, waxay ahaan lahayd wax aan macquul ahayn, aan cilmi ahayn, oo aan aqoon lahayn in la yiraahdo, “Sidaas ayaa ku timid, sidaasna ayey u tagi doontaa.” “Ma jiri jirin walxaha hore oo laga abuuray wax aan jirin,” marka laga hadlayo walxaha ama waxa isugu yimaada. Isbeddelku wuxuu tilmaamayaa inaanay walxuhu qadim ahayn ee ay ka yimaadeen wax la’aan, taasina waxay muujinaysaa inaanay ahayn **Waajib al-wujud** (Jiritaanka aan la waayi karin), balse ay yihiin **mumkin al-wujud** (kuwo suuragal u ah inay ka yimaadaan wax la’aan una suurtagal ah inay baaba’aan xilliga ay jiraan).

Su’aal: "Shakhsiyaadka (adh-Dhat) iyo Sifooyinka Abuuraha ee calamka (dhammaan waxa jira) waxay ahaayeen kuwo aan qadiim ah; ma aha in calamku sidoo kale uu noqdo mid aan qadiim ah?

Jawaab: Mar walba waxaan arkaynaa xaqiiqda ah in Abuuraha qadiimka ah uu isbeddel ku sameeyo walxaha iyo qaybaha iyadoo loo marayo siyaabo ama sababo kala duwan, taasoo micnaheedu yahay inuu baabi’iyo walxahaas oo uu kuwo kale ku abuurayo halkoodii. Markasta oo uu doono, taasoo ah mar walba, Abuuraha qadiimka ah wuxuu ka abuurayaa walxaha kuwa ba kuwa kale.

Calamka iyo walxaha sidoo sabab ile ku abuuray hadu rabo sabab la’aan tilmam la’aan ayuu eber ka abuuri karaa.

Qofka aaminsan in adduunyada waxa ka jira laga abuuray gadaal, wuxuu sidoo kale aaminsan yahay inay mar kale noqon doonaan kuwo aan jirin. Waxaa iska cad in waxa laga abuuray wax aan jirin ay mar kale noqdaan

kuwo aan jirin. Waxaan hadda aragnaa in qaar badan oo ka mid ah waxa jira ay noqdaan kuwo aan jirin.

In qofku Muslim noqdo waxay ka dhigan tahay in uu aaminsan yahay xaqiiqda ah in walxaha, sheyada, iyo dhammaan waxa jira laga abuuray wax aan jirin, isla markaana ay mar kale noqon doonaan kuwo aan jirin. Waxaan arkaynaa in walxaha yimaadaan iyadoo aan jirin oo mar kale ay noqdaan kuwo aan jirin, taas oo ka dhigan in qaabkooda iyo sifooyinkooduba ay baaba'aan. Marka shayadu noqdaan kuwo aan jirin, walxahooda way sii jiraan, hase yeeshee, sida aan kor ku soo sheegnay, walxahan ma aha kuwo weligeed jira, balse waa kuwo uu abuuray Allahu Tacaala muddo dheer ka hor, waxaana uu mar kale baabi'in doonaa maalinta Aakhira. Cilmiga maanta ee sayniska ma ka hor imaanayo aaminsanaanta xaqiiqadan. In aan la aaminsanayn waxay ka dhigan tahay inkaar cilmiyeed waxayna muujinaysaa cadowtinimo oo loo hayo Islaamka. Islaamku ma diido cilmi saynis, balse waxa uu diidayaa ka tagista barashada cilmiga diinta iyo waajibaadka cibaadada. Cilmiga sayniska sidoo kale ma inkiro Islaamka. Runtii, cilmi saynisku waxa uu xaqiijiyaa oo taageeraa Islaamka.

Maaddaama caalamka uu gadaal ka yimid, waxaa jirta abuuraha sameeyay, isagoo ka abuuray wax aan jirin. Sida aan horey u sheegay, wax dhacdo ah iskeeda uma dhici karto. Maanta, dawooyin, alaabo guri, badeecooyin warshadeed, agab elektiroonig ah iyo hub ayaa lagu sameeyaa warshadaha. Inta badan waxaa lagu sameeyaa xisaabyo taxaddar leh iyo tijaabooyin badan ka dib. Dadku ma sheegen inay iska yimaadeen? Maya. Waxa ay leeyihiin kuwaas waxaa sameeyay aqoon iyo dooni, dhammaantoodna waxay u baahan yihiin samaysi, laakiin waxa ay sheegaan in malaayiin shay iyo dhacdooyin laga arkay noolaha iyo kuwa aan noolayn, kuwaas oo la helay muddo dheer oo si taxaddar leh loo ogaaday, iyo kuwa qaarkoodna aan weli la fahmin qaab dhismeedkooda, ay iskood ugu yimaadeen si lama filaan ah. Maxay noqon kartaa madax-adeegkan haddii aanan aheyn caqli-darro ama is-daba-marin xad-dhaaf ah? Waa cadahay in hal Abuur ah oo kaliya yahay kan sameeya walxaha iyo dhaqdhaqaaqa mid kasta." Abuurahaas waa **Wajib al-wujud**, taasoo macnaheedu yahay inuusan ka imaanin jiritaanka ka hor, ee had iyo jeer waa inuu jiro. Abuuraha ma u baahna wax kale si uu u jiro. Haddii abuuraha uusan had iyo jeer jirin, wuxuu noqon lahaa **mumkin al-wujud** ama xâdith, taasoo macnaheedu yahay inuu ahaan lahaa makhluuq, sida makhluuqaadka kale ee adduunka, wuxuuna ka imaan lahaa wax aan jirin ama, isagoo isbeddelaya, wuxuu ka iman lahaa makhluuq kale oo la abuuray, taasoo keeni lahayd in abuurayaal badan oo isku xiga ay jiri laahaayen. Haddii aan u fikirno sida aan horay u sharxay, oo sheegnay in isbeddelada makhluuqyada aysan noqon karin kuwo aan

dhammaad lahayn, waxaa cad in aysan jiri karin abuurayaal aan dhammaad lahayn, waxaana abuuritaanka bilaabay abuuraha ugu horreeya. Haddii abuurayaasha midba midka kale uu abuuru tan kale iyadoo loo sii marayo waqti aan dhammaad lahayn, waxay noqon lahayd in aanay jirin abuuraha bilowga, mana jiri lahayn abuuraha guud ahaan. Sidaas darteed, abuuraha ugu horreeya ee aan la abuurin waa Abuuraha Gaarka ah ee dhammaan makhluuqyada. Ma jiro abuuraha ka horeeya ama ka dambeeya abuurahaas. Abuuraha, oo aan la abuurin, had iyo jeer wuu jiraa.

Haddii Abuuraha uu muddo yar joojiyo jiritaankiisa, dhammaan makhluuqyada sidoo kale way baaba'aayaan. Wajib al-wujud waxba uma baahna dhinac kasta. Qofka abuuray dhulka, samada, atoms-ka iyo noolaha isagoo ku abuuray nidaam joogto ah oo wanaagsan, waa inuu lahaadaa awood aan xadidneyn, aqoon aan xadidnayn, awood u leh inuu hal mar abuuru wixii uu doono, wuxuuna yahay mid gaar ah, iyadoo aan isbeddel ku imaaneyn. Haddii Abuuraha uusan lahayn awood aan xadidnayn oo uusan aqoon buuxda lahayn, ma uusan awoodin inuu abuuru makhluuqyo si joogto ah oo nidaamsan loo naqshadeeyay. Haddii ay jiri lahaayeen abuurayaal badan, markay kala aragti noqdaan wax abuurka, kuwa aan la fulin rabitaankooda ma noqon lahaayeen abuurayaal dhab ah. Natiijaduna waxay noqon lahayd in waxyaabaha la abuuray ay noqdaan kuwo isku dhex yaacsan oo aan nidaam iyo kala dambeyn lahayn.

Si faahfaahsan waxaad Ka Heli kartiin sharaxyada qasidatul Amal we uu qoray Imam Cali cushi (d.575 m.1180)

Abuuraha wax isbeddel ah kuma dhaco. Kahor intaanu abuurin caalamka, Wuxuu ahaa siduu hadda yahay. Sida uu wax walba uga abuuray waxba la'aan, Wuxuu had iyo jeer wax abuuraa oo weli wuu abuurayaa. Haddii ay isbeddel ku dhici lahayd, taasi waxay muujin lahayd in uu isagu yahay makhluuq la abuuray. Sidaan horey u sharaxnay, Abuuraha mar walba wuu jiray mana jiri doono waqti uu baaba'ayo. Sidaas darteed, wax isbeddel ah Abuuraha kuma dhaco. Sida ay makhluuqaadka ugu baahnaayeen marka hore ee abuurkooda, ayay weligood ugu baahnaanayaan daqiiqad kasta. Isaga kaliya ayaa wax walba abuuraa, isagana ayaa keena isbeddel kasta oo dhaca. Si wax walba isula jaanqaadaan, aadanuhuna ugu suurtagasho inuu noolaado oo uu hormar sameeyo, Wuxuu Eebbe wax walba ku abuuraa sabab iyo hab la jaanqaadaya nidaam. Sidoo kale, Isaga ayaa abuuraa sababaha, saamayntooda, iyo awoodda ay ku yeeshaan wax qabadka. Bani'aadamku wuxuu uun yahay marin ama sabab lagu keeno ficillada, mana aha kan wax abuuraa ama saamayn toos ah ku leh.

Cunto la cuno xilliga gaajada, daawo la qaato marka la xanuunsan yahay, shididda shumac iyadoo la adeegsanaayo tarax (match), , isku-darka oo la

kululeeyo lime iyo dhoobo si loo sameeyo , quudinta lo'da si caano looga helo, dhisidda xarun koronto oo laga dhaliyo biyo, ama nooc kasta oo warshad ah oo la dhiso dhammaan waa tusaalooyin muujinaya sida bani'aadamku ugu shaqeeyo sababaha oo uu uga dhex muuqdo sida hab (wakiil) uu Eebbe ugu abuurayo waxyaabo cusub. Rabitaanka iyo awoodda bani'aadamkuna waa sababihii uu Ilaahay Abuuray. Bani'aadamku waa keliya wakiillo uu Ilaahay ka dhigtay habka uu wax ku abuuro. Waa sida Ilaahay u rabo in wax loo abuuro. Sida muuqata, waxay noqonaysaa hadal jaahilnimo ah, caqliga iyo diintaba ka soo horjeeda, in la yiraahdo: "Qof hebel baa sameeyay wax hebel." Bani'aadamku waa inay jeclaadaan Abuuraha keligii ah, kaasoo iyaga abuuray, noloshoodana sugey, sidoo kalena abuuray oo u soo diray wax kasta oo ay u baahnaayeen. Waa inay u noqdaan addoomo daacad ah; taasoo micnaheedu yahay in ay caabudaan, u hoggaansamaan oo ay u ixtiraamaan Allahu Subxaanahu wa Ta'aalaa.

Arrintan waxaa si faahfaahsan loogu sharaxay kitaabta Maktubatka ku jirta "Hordhaca" kitaabka. Magaca Abuurahan Laga maarmanka ah, Ilaahan Keligii ah, Eebbahan Sare, ayaa si toos ah noogu sheegay in uu yahay **Allah**. Bani'aadamku xaq uma laha in ay beddelaan Magaca uu Allahu Subxaanahu wa Tacaalaa isagu si toos ah u muujiyey. In la sameeyo fal aan laga haysan wax xaq ah waa arrin khaldan oo foolxun oo la diido.

Masiixiyiinta iyo wadaaddadoodu waxay aaminsan yihiin in ay jiraan saddex abuurayaal. Laakiin doodaha iyo caddaymaha aynu kor kusoo bandhignay waxay si cad u muujinayaan in uu jiro Abuuraha kaliya ee keli ah, islamarkaana waxay beeninayaan doodaha iyo caqiidooyinka ay Masiixiyiinta iyo wadaaddadoodu la yimaadeen, kuwaas oo ah kuwo been ah oo khilaafsan diinta xaq ah.

-7-

"SALAFIYADDA"

Marka hore, aan caddeeyo in culimada Ahlu Sunna (raxmau Allahi Tacala calayhim ajmacin) aysan abid soo sheegin wax la xiriira magaca "Salafiyya" ama "**madhhab Salafiyya**" kitaabtooda. Magacyadan oo markii dambe ku soo baxay dadka la-madhabbi (oo aan ahayn Sunniga; kuwa aan raacin madhhabka Ahlu Sunna), ayaa ku faafay buugaagta dadka la-madhabbi ah ee laga tarjumay Carabiga, kuwaas oo ka mid ah dad aan aqoon u lahayn waajibaadka diimeed. Sida ay iyagu qabaan:

(Salafiyya" waa magaca loo bixiyay madhhabkii ay raaceen dhammaan Sunniga kahor intaan la aasaasin madhhabyada ashcariyya iyo

Maturidiyya. Waxay raaceen jidkii Saxaabada iyo Taabicinta. Madhhabbka Salafiyya waa madhhabbka Saxaabada, Tabiciinta, iyo Tabayici Tabiciin. Imamka waaweyn ee afarta ah waxay ka mid ahaayeen madhhabbkan. Kitaabkii ugu horreeyay ee difaacay madhhabbka Salafiyya wuxuu ahaa **Al-Fiqh al-Akbar** oo uu qoray Al-Imam al-Acdam. Kitaabkii **Iljam al-cawam canil-kalam**, Al-Imam al-Gazali wuxuu ku soo bandhigay aasaaska madhhabbka Salafiyya oo ah todoba arrimood. Cilm al-kalam (aqoonta Imaanka iyo aaminsanaanta) ee mutaakhhirin (kuwa danbeeyey) ayaa ka dhashay soo bixitaanka Al-Imam al-Gazali. Ka dib markii uu barashada madhabyada culimada hore ee kalam iyo fikradaha falsafadayaasha Islaamka, Al-Imam al-Gazali wuxuu isbeddel ku sameeyay hababka cilmu al-kalam. Isagoo ku daray fikradaha falsafadeed cilmu al-kalam si uu uga jawaabo, Al-Imam al-Gazali wuu diiday. Ar-Radi iyo al-Amidi waxay isku dareen kalam iyo falsafad, iyagoo ka dhigay hal farac oo aqoonta ah. Al-Baydawi wuxuu ka dhigay kalam iyo falsafad kuwo aan kala go'lahayn. Cilm al-kalam ee mutaakhhirin waxay ka hortageen faafinta madhhabbka Salafiyya. Ibn Taymiyya iyo dada raacay Ibn al-Qayyim al-Jawziyya waxay isku dayeen in ay soo nooleeyaan madhhabbka Salafiyya, oo markii dambe u kala soocmay laba: Salafiyyiinta hore waxay ka hadli waayeen faahfaahinta sifooyinka Allahu Tacaala iyo aayadaha mutashabih (kuwa leh macne isku eg). Salafiyyiinta dambe ayaa xoogga saaray muhiimadda faahfaahinta arrimahan. Dhibaatooyinka kala duwanaanshan waxaa si cad looga dheehan karaa Salafiyyiinta dambe sida Ibni Taymiyya iyo Ibni al-Qayyim al-Jawziyya. Labada Salafi ee hore iyo kuwa dambe waxaa lagu tixraacaa Ahlu sunnat ual-khassa (oo loo yaqaan Ahlu Sunna 'runta' ah). Dadkii kalamka ee Ahlu Sunna waxay sameeyeen tawil (fasiraad ku habboon Islaamka) qaar ka mid ah aayadaha, laakiin Salafiyadu waxay ka soo horjeesteen. Iyagoo sheegay in wajiga Allah iyo soohdinta Eebe aysan la mid ahayn wajiga iyo soohdinta bani'aadamka, Salafiyadu waxay ka duwan yihiin Mushabbiha (kuwa aaminsan in Allahu Tacala yahay wax jir ah oo la taaban karo).

Ma saxna in la yiraahdo madhabyada **al-ashcari** iyo **al-Maturidi** ayaa markii dambe la aasaasay. Labadan imamka weyn waxay sharaxeen oo kala soocayeen cilmiga ictiqadka ee ay soo gaareen Salafu Salixin (Muslimiinta seddexda qarni ee ugu horreeyay), isla markaana waxay faafiyeen si ay ugu fududaato dhalinyarada. Al-Imam al-ashcari wuxuu ka mid ahaa silsiladda kuwii racsanaa Al-Imam ash-Shafici. Al-Imam al-Maturidi wuxuu ahaa xidhiidh weyn oo ka mid ah silsiladda raacayaasha Al-Imam al-Acdam Abu xanifa. Al-Ashcari iyo al-Maturidi ma aysan ka baxsanayn madhhabbka wadajirka ee macallimiintooda ee ku saabsan ictiqad; ma aysan aasaasin

madhhabbyo cusub. Labadani iyo macallimiintooda iyo imamka afarta madhhab waxay lahaayeen ictiqad mideysan oo caan ku ah magaca **Ahlu Sunna wal-Jamaca**. Caqiidada ama aaminsanaanta ay haystaan dadka kooxdaan ka tirsan waxay la mid tahay tan ay haysteen Saxaabada Kiram, Taabiciinta, iyo Taabiciin Taabiciinta. Kitaabka **Al-Fiqhu al-Akbar** ee uu qoray Al-Imam al-Acdam Abu Xanifa wuxuu difaacayaa madhhabka Ahlu Sunna. Erayga ‘Salafiyya’ lagama helayo buuggan, mana ku jiro kitaabka **Iljam al-cawam canil-kalam** ee uu qoray Al-Imam al-Gazali. Kitaabka **Al-qawl al-fasl**¹ oo ka mid ah sharaxaadaha lagu sameeyey **Al-Fiqhu al-Akbar** dhammaantood waxay baraan madhhabka Ahlu Sunna waxayna ka jawaabaan kooxaha bidcadda ah iyo faylasuufiyiinta.

Al-Imam al-Gazali wuxuu ku qoray buuggiisa **Iljam al-cawam**: “kitaabkaan waxaan ku soo bandhigi doonaa in, dhammaan kooxaha ku kala aragti duwan arrimaha ictiqadka, madhhabka Salaf uu yahay midka saxda ah. Waxaan caddeyn doonaa in cid kasta oo ka leexata madhhabkan ay noqoneyso ahlu bidco. Madhhabka Salaf waxaa loola jeedaa caqiidada Saxaabada Kiram iyo Taabiciinta. Asaasaska madhhabkan waa toddobo qodob.” Sida muuqata, kitaab Iljam wuxuu xusayaa toddobada tiir ee aasaaska u ah madhhabka Salaf. In lagu sheego in ay yihiin tiirarka madhhabka "Salafiyya" waxay la mid tahay in la beddelo qoraalka kitaabka lana qaldayo macnaha uu uga jeeday Al-Imam al-Gazali. Ku dhowaad dhammaan kitaabta Ahlu Sunna, tusaale ahaan cutubka “Markhaatiga” (Witnessing) ee buugga qiimaha badan ee fiqhiga ah **Ad-durr al-mukhtar**, waxaa si cad loogu qeexaa ereyada ‘Salaf’ iyo ‘Khalaf’ sidan: ‘Salaf’ (hore-u-socayaal) waa magac lagu tilmaamo Saxaabada Kiram iyo Taabiciinta. Kuwa Salaf Saalixiin-ka ka dambeeyay waxaa lagu magacaabaa Khalaf (kuwa beddelay). Al-Imaam Al-Gazaali, Al-Imaam Ar-Raadi, iyo Al-Imaam Al-Baydhaawi oo sharaf weyn u ahaa culimada tafsiirka dhammaantood waxay raacsanaayeen madhabkii Salaf Saalixiin. Xilliyadoodii waxaa soo baxay kooxo bidco ah oo isku daray cilmiga kalaam iyo falsafadda. Runtii, waxay salka u dhigeen qawaacidda iimaankooda iyadoo laga soo bilaabayo falsafad. Kitaabka **Al-Milal wan-Nihal** wuxuu si faahfaahsan uga warramaa caqiidooyinka kooxahaas bidcada ah. Marka ay difaacayeen caqiidada Ahlu Sunna ee ka dhanka ahayd kooxahaas bidcada ah, ayna burinayeen fikradahooda qalloocan, saddexdan imaam waxay si weyn uga jawaabeen falsafaddooda. Jawaabahooda macnaheedu ma ahayn in falsafadda lagu dhex daray madhhabka Ahlu Sunna, balse taa bil-caksigeeda, waxay ka tirtireen

¹ Kitaabkadda **Iljam** iyo **Al-Qawl al-Fasl** waxaa mar kale daabacday shirkadda Hakikat Publishing ee magaalada Istanbul.

fikradaha falsafadeed cilmiga kalamka. Kuma jirto fikrad falsafadeed iyo hab falsafadeed midna ee qoraallada al-Baydawi, ama tafsiiirka **Shaikh-zada** oo ah kitaabkii ugu qiimaha badan ee lagu sameeyey tafsiiirkiisa. Waa been foolxun in lagu sheego in imaamyadan sharafta leh ay ku mashquulsanaayeen falsafad. Been-abuurkan waxaa markii ugu horraysay ku been-abuuray culimada Ahlu Sunna ninkii la oran jiray Ibn Taymiyya oo ku qoray kitaabkiisa **Al-Wasita**. Intaa waxaa dheer, sheegashada ah in Ibn Taymiyya iyo koxdiisa Ibn al-Qayyim al-Jawziyya ay isku dayeen in ay soo nooleeyaan ‘madhhabka Salafiyadda’ waxay muujinaysaa farqiga weyn ee u dhexeeya kuwa ku sugan jidka toosan iyo kuwa leexday ee bidcadda galay. Maadaama aaney jirin madhhab la oran jiray ‘Salafiyya’ ka hor labadan nin, xitaa ereyga ‘Salafiyya’ laftiisa aanu jirin, sidee bay markaa suurtagal u tahay in la yiraahdo waxay isku dayeen inay soo nooleeyaan? Intii ka horreysay, waxa jiray madhhabka Salaf as-Saalix, kaas ahaa aqoonta keliya ee sugan ee saxda ah, laguna magacaabi jiray **Ahlu Sunna wal- Jamaacah**. Ibn Taymiyya wuxuu isku dayey inuu qalloociyo madhhabkan saxda ah, wuxuuna la yimid bidcooyin badan oo cusub." Isha kaliya ee kitaabta, hadalka iyo fikradaha bidcada ah ee dadka diinta ‘dib-u-habeynta kusameeyay maanta waa bidcooyinka Ibni Taymiyya. Si ay dhalinyarada ugu qanciyaan in ay raacaan jidka saxda ah, dadkaas baadilka ah ayaa soo saaray khiyaamo naxdin leh: waxay magacii ‘Salaf as-Saalix’ u beddeleen ‘Salafiyya’ si ay uga dhaadhiciyaan fikradaha iyo bidcooyinka Ibni Taymiyya inay yihiin kuwo la aqbali karo oo ay dhalinyarada ugu jiidii karaan jidkiisa. Waxay isku dayeen inay sumcad xumoeeyaan culumadii Islaamka ee ahaa kuwii dhaxlay Salaf as-Saalix, iyagoo ku eedeeyay inay ka lexdaan magaca ay sameeyeen ee Salafiyya; waxay soo bandhigeen Ibni Taymiyya inuu yahay mujtahid, geesi soo nooleeyay Salafiyya. Si kastaba ha ahaatee, culumada Ahlu Sunna (raxmatu Allah Tacaala calayhim ajmacin), oo ah kuwii dhaxlay Salaf as-Saalix, ayaa difaacay cilmiga **Ahlu Sunna** ee aasaasay madhhabka Salaf as-Saalix, taasoo ay ku qoreen kitaabta ilaa maanta jirta, waxayna sheegayaan in Ibni Taymiyya, ash-Shawkani iyo kuwa la mid ah ay ka lexdeen raadadka Salaf as-Saalix, ayna ku riixayaan Muslimiinta jahannama iyo halaag." Dadka akhrista kitaabta sida **At-Tawassuli bin-Nabi wa bis-salihin, Culama al-Muslimin wal-mukhalifun, Shifa as-siqam**, iyo **Tat’hir al-fuad** min danasil-ictiqad (horudhac kitaabtaas) waxay ogaan doonaan in kuwa soo saaray aaminsanaanta qalafsan ee loo yaqaan “Salafiyya Cusub” ay Muslimiinta u hogaaminayaan jahannamo, isla markaana ay gudaha ka burburinayaan Islam.

Muddooyinkii dambe, dadka qaarkood waxay ku dhawaaqaan magaca "Salafiyya." Waa in qof kasta oo Muslim ah uu si fiican u ogaadaa in Islam aysan jirin wax magac ah oo ah madhhab Salafiyya, balse waxa jira oo kaliya **madhhabka Salaf as-salixin**, oo ah Muslimiinta labada qarni ee ugu horeysay ee Islaamka, kuwaas oo lagu amaanay oo lagu metelay Hadis Sharifka. Culumada Islaamka ee qarnigii saddexaad iyo afraad waxaa loo yaqaan **Khalaf as-sadiqin**. Iman-ka dadkaas sharafta leh waxaa lagu magacaabaa [**madhhabka**] **Ahlu Sunna wal Jamaca**, waana madhhabka aaminsanaanta Islaamka. Imaan-ka ay lahaayeen Salafu salixin, ay ku jiraan saxaabada iyo Tabiciinta, wuxuu ahaa mid isku mid ah. Waxaa jirin wax farqi ah oo u dhexeeya aaminsanaantooda. Maanta, inta badan Muslimiinta adduunka waxay raacaan madhhabka Ahlu Sunna. Dhammaan 72-ka kooxood ee bidcada ee khurafaadka ah ayaa soo ifbaxay kadib qarnigii labaad ee Islaamka. In kasta oo aasaasayaashii qaar ka mid ah ay horay u soo jireen, haddana waxa ay soo baxeen kooxo iyo kitaabtooda waxaa la qoray kadib Tabiciinta, waxayna ka hor yimaadeen Ahlu Sunna.

Rasulullah (SCW) ayaa aasaasay iimanka Ahlu Sunna, taasoo ay saxabada Kiramks ka soo qaatay. Tabicun al-Cidam, iyagana, waxay barteen casharradan ka yimid Sahabada al-Kiram, kuwaasoo sidoo kale la dhaqan geliyey. Sidaas awgeed, cilmiga Ahlu Sunna waxay noo soo gaartay iyadoo la marinayo naqli (silsiladda gudbinta) iyo tawatur. Cilmigani ma aha kuwo lagu baaro caqli ahaan. Caqli ma beddeli karo, balse waxa uu caawiyaa fahamka iyo xaqiijinta saxnimada iyo qiimaha ay leeyihiin. Dhamaan culimada xadiiska waxay raaceen aaminsanaanta Ahlu Sunna. Imaamyada afarta madhhab ee la xiriira camalka (falalka, cibaadada, fiqh) iyaga ayaa sidoo kale ahaa kuwa ku jira madhhabkan. Sidoo kale, al-Maturidi iyo al-Cashcari, labada imaam madhhabka ictiqaadka (aaminsanaanta), waxay raaceen madhhabka Ahlu Sunna. Labaduba waxay faafiyeen oo difaaceen madhhabkan, iyaga oo ka hortagaya bidcada iyo dadka ku mashquulsan falsafada Giriigga ee hore. In kasta oo ay ahaayeen kuwo isku waqti ah, waxay ku noolaayeen dalal kala duwan, waxaana fikradaha iyo dhaqanka weeraradooda ay ka duwan yihiin, sidaas darteed hababka difaaca iyo dhaleeceynta ee labada imaam waxay ahaayeen kuwo kala duwan, taas oo aan la micno ahayn in ay ka tirsanaayeen madhabyo kala duwan. Inkastoo boqolaal kun oo culimo iyo awliya ah oo ka dambeeyay labada imaam ee aqoonta sare leh [in ka badan qarniyo], ay barteen kitaabtooda oo ay ku go'aamiyeen in labada imaam ay ka tirsan yihiin madhabka Ahlu Sunna. Culimada Ahlu Sunna waxay si toos ah ugu qaateen nusuusta leh micnaha cad ee ay lahaayeen, taasoo micnaheedu yahay inay si cad u fasireen

aayadaha iyo axaadiista, uguna talo-gali waayeen wax beddel ah ama isbeddel micne haddii aysan jirin darura (baahi xooggan ama waajib) taas oo ay ku khasbeyso inay sameeyaan. Waxayna ka fogaadeen inay ku daraan wax fikrad ah ama aragtiyo gaar ah ee ku saabsan arrintaas. Hase yeeshee, dadka ka tirsan kooxaha baadiyaha iyo la-madhabbiya, ma aysan ka labalabeyn inay beddelaan cibaadada (cibadaat) iyo cilmiga imanka si waafaqsan waxa ay ka maqleen falsafadayaasha Giriigga iyo cilmi-baadhayaasha been abuurka ah, kuwaas oo ahaa cadowga Islaamka.

Markii khilaafadi Cuthmaniyyiinta, oo ahayd ilaaliyaha Islaamka iyo adeegayaasha culimada Sunni, ay burburtay sababo la xiriira dadaallo muddo dheer socday oo ay sameeyeen wakiillada diinta iyo siyaasadda xun ee Boqortooyada Ingiriiska, dadka la-madhabbi fursad ayay heleen. Iyagoo adeegsanaya been iyo khiyaamooyin shaydaani ah, waxay bilaabeen inay weeraraan Ahlu Sunna iyo inay burburiyaan Islaamka gudaha, gaar ahaan dalalka sida Sacuudiga, halkaas oo culimada Ahlu Sunna aysan xor u ahayn inay si furan uga hadlaan. Khayraadka dahabka ah ee aan la qiyaasi karin ee ay bixiyeen Wahhaabiyiintu ayaa ka caawiyay fidinta weerarkan adduunka oo dhan. Sida laga soo xigtay warbixino ka soo baxay Pakistan, Hindiya, iyo dalalka Afrika, qaar ka mid ah dadka ku adeegaya diinta, kuwaas oo aan haysan aqoon diimeed oo qoto dheer iyo aan ka cabsanayn Allah, ayaa la siiyay jagooyin iyo guryo magaalaysi ah iyagoo ku beddelanayay taageeradooda weeraradan; gaar ahaan dadaalladooda khiyaano ee lagu jahwareerinayo dhalinyarada iyo kala fogeynta iyaga oo ka fogeynaya madhhabbka Ahlu Sunna ayaa u keenay faa'iidooyinkaas qiimaha jaban ee ay heleen.

Mid ka mid ah buugaagta ay qoreen si ay u khiyaameeyaan ardayda Muslimiinta ee ku jira madrasadaha (goobaha waxbarashada Islaamka) iyo carruurta Muslimiinta, qoraagu wuxuu leeyahay: "Waxaan buuggan qoray anigoo u jeedkiisu yahay in la baabi'iyo xag-jirnimada madhhabbada isla markaana la caawiyo qof walba inuu si nabad ah ugu noolaado madhhabbkiisa." Ninkaan waxa uu u jeedaa in uu baabi'iyo 'xag-jirnimada' madhhabbada isagoo weerar ku qaaday Ahl Sunna iyo isagoo hoos u dhigaya culimada Ahlu Sunna. Waxa uu Islaamka ku weeraray mindi, kadibna wuxuu sheegaa in uu sameynayo tan si Muslimiintu ugu noolaadaan nabad. Meel kale oo buugga ka mid ah, wuxuu yiri: "Haddii qof uu fikiro (su'aal) oo uu gaaro go'aan sax ah, wuxuu helayaa tobaneeyo xasanaat. Haddii uu qalad galo, wuxuu helayaa hal xasanaat." Haddii tani ay sax tahay, qof kasta, ha ahaado Masiixi ama mushrik, wuxuu helayaa xasanaat kasta oo uu ku fakaray, isagoo helaya tobaneeyo xasanaat marka uu fikraddiisu sax noqoto! Eeg sida uu u beddelo hadiskii sharifka ee Nebigeena (SCW) iyo sida uu u

sameeyo khiyaamooyin! Hadiska sharifka wuxuu sheegayaa: "**Haddii mujtahid uu si sax arrin xukun uga soo saaro oo camal la xariira aayad kariima ama hadith sharif, wuxuu heli doonaa tobaneeyo xasanaat. Haddii uu khalad sameeyo, wuxuu heli doonaa hal xasanaat.**" Hadiskan sharifka wuxuu muujinayaa in abaalmarinta aan la siin qof kasta oo fikiraya, balse waxaa loo siinayaa kaliya cilmiga sare ee gaadhay heerka ijtihad, kuwaas oo ka shaqeeya soo saarista xukunno laga soo qaatay nasaska-ka (ayaatka Qur'aanka ama xadiisyada) ee la xiriira camalka (diinta). Abaalmarinta waxaa loo siinayaa kaliya shaqadaas, ma aha fikir kasta, maxaa yeelay hawshaas waxay tahay cibada (howl diimeed) waxaana loogu abaalmarinayaa sida cibaada kale.

Waqtigii Salaf as-Salixin iyo culimadaasi mujtahidka ahaa ee kuwii ka horreeyay ku xigay, ilaa dhammaadka qarnigii afaraad ee Islaamka, marka arrin cusub timaaddo sababo la xiriira isbeddelada xaaladaha nololeed, cilmiyayaasha mujtahidu waxay shaqo adag u galeysay habeen iyo maalin ah si ay uga soo saaraan afarta ilo ee sharciga (**al-adillat ash-Shariyya**) sidii loo maareyn lahaa arrintaas. Dhammaan Muslimiinta waxay raaci jire Iyo culimadii i waaweynaa ee arrintaas sameeyay ayaa helay toban thawab ama hal thawab. Kadib qarnigii afaraad, dadka waxay sii wadeen raacista dedaallada mujtahiddadaas. Mudada dheer, Muslimiinta kama hareynin xal loo helayo arrimahooda. Kadib, ma jirin cilmi-baarayaal ama muftiyiin heerka toddobaad ee mujtahidka ah oo la baray, sidaas darteed maanta waa inaan ka barano Muslimiinta akhriska iyo fahamka kutubta culimada madhhabbada afarta ah, ama kutubta Muslimiinta turjumay, waxaana ku waafajinaynaa cibadaadka iyo nolosheena maalinlaha ah ee Muslimkaas. Allahu Tacaala wuxuu wax walbo oo xeer ah ku sheegay Qur'aanka Kariimka. Nebigeena suubban Muxamad (calayhis-salam) ayaa sharaxay dhammaan xeerarkaasi. Culimada Ahlu Sunna, iyagoo ka baranaya Saxaabada al-Kiram, ayaa qortay kitaabtooda. Kitaabtaan ayaa maanta laga helayaa daafaha dunida. Habka lagu dhaqmo wax cusub oo ka yimaada meelo kala duwan oo dunida ah ilaa dhammaadka waqtiga waxaa lagu xallin karaa iyadoo loo eegayo macluumaadka ku qoran kitaabtaan. Helitaanka tan waa mucjiso (mujiza) ka mid ah Qur'aanka Kariimka iyo mucjisooyin cajiib ah (karama) oo culimada Islaamka. Runtii, aad ayey muhiim u tahay in la barto sida loo maareeyo arrinta cusub ee lala kulmo iyadoo la raadinayo jawaab ka timaadda Muslim Sunni ah oo sax ah. Qofkii su'aal diini ah weydiista qof aan madhhab raacsanayn, wuxuu halis ugu jiraa in lagu marin habaabiyo jawaab aan waafaqsanayn kutubta fiqiga.

Sida kor ku xusan, dhalinyarada waxaa siraya dadka jaahiliinta ah ee ka soo jeeda Pakistan iyo Hindiya, kuwaas oo dhowr sano ku sugnaa

waddamada Carabta, halkaas oo ay ku barten af-Carabi, balse waqtigooda ku lumin jiray ciyaar, raaxo iyo dembi. Intaa ka dib, waxay ka heleen warqad shaabadaysan nin ka mid ah dadka la-madhhabiya ah oo cadow ku ah Ahlu Sunna. Dhalinyarada aragta shahaadooyinkooda been-abuurka ah kana maqasha af-Carabigooda waxay moodaan in ay yihiin dad diinta ku xeel dheer. Laakiin run ahaantii, xitaa ma fahmi karaan buug fiqhi ah, mana yaqaaniin wax ka mid ah cilmiga fiqiga ee ku qoron kutubta. Xitaa, kama run sheegaan waxyaabaha diintu fareyso; waxay ugu yeeraan "xagjirnimo" ama "xaglinimo." Horey, culimada Islaamka marka wax la waydiiyo, jawaabahooda waxay ka heli jireen kutubta fiqiga iyagoo eegaya xukunka su'aasha. Laakiin kuwa la-madhhabi ah ee sheegta inay yihiin dad diimeed, ma awoodaan in ay akhriyaan ama fahmaan kutubta fiqiga. Sidaas darteed, waxay dadka ku khiyaaneeyaan jawaabo ka imaanaya madaxooda jaahilka ah iyo maskaxahooda qaldan, taasina waxay sababtaa in dadkaasi ay Jahannamo galaan. Nabigeenna (calayhi-salaam) wuxuu arrintan uga digay isagoo yiri: **“Caalimka wanaagsan waa kan ugu kheyir badan dadka. Caalimka xunna waa kan ugu sharka badan dadka.”** Xadiiskan sharafta leh wuxuu caddeynayaa in culimada Ahlu Sunnaha ay yihiin dadka ugu kheyirka badan, halka kuwa la-madhhabi ahna ay yihiin kuwa ugu sharka badan. Sababtuna waa tan: Culimada Ahlu Sunnaha waxay dadka ku hago dariiqo Rasuulka (calayhi-salaam), taasoo ah waddada Jannada; halka kuwa la-madhhabi ah ay dadka u leexinayaan fikirradda baadiyaysan, taasoo ah waddada Jahannamo.

Ustaad Ibn Khalifa Caliwi, oo ka qalin-jebiyay Jaamacadda Islaamiga ah ee Jamical-Azhar, wuxuu ku qoray buuggiisa **‘Caqiidada Salaf iyo Khalaf:** Sida uu shiiikh Abuu Zuhrah ku qoray buuggiisa **Taariikh al-Madhaahib al-Islaamiyyah**, waxaa qarnigii afraad ee Hijriyada soo baxay koox dad ah oo ka leexday madhhabka Xanbaliyya, kuwaas oo isku magacaabay **“Salafiyyiin.”** Abuu'l-Faraj Ibn al-Jawzi (naxariista Eebbe korkiisa ha ahaato), oo isna Xanbali ahaa, iyo culumo kale ayaa si cad u sheegay in kooxdan Salafiyyiinta ah aysan raacsanayn Salaf Saalix, isla markaana ay yihiin ehlu bidco ka tirsan koox la yiraahdo Mujassimah. Waxay ka hortageen in fitnadaan sii faafto. Hase yeeshee, qarnigii toddobaad, Ibn Taymiyah ayaa mar kale huriyay fitnadaas.¹

¹ Buugga "Caqidat as-Salafi wal-Khalaf", oo ka kooban 340 bog, ayaa lagu daabacay Dimishiq sanadkii 1978/1398 Hijri; waxa si faahfaahsan loogu qoray bidcadooda (xumaanta diiniga ah) ee Salafiyyiinta iyo Wahhaabiyada, daga ayadaha ay ka faafiyaan Ahl as-Sunna, iyo jawaabaha cilmiga ah ee looga bixiyay.

Qolooyinka la-madhabbi waxay qaateen magaca '**Salafiyah**', waxayna Ibni Taymiyyah ugu yeeraan “Imaamka weyn ee Salafiyiinta.” Arrintan dhanka waa ka run, maadaama ereyga '**Salafi**' aanu jirin ka hor intii uusan soo bixin. Waxaa jiray Salaf -Saalihiin, kuwaas oo madhabkoodu ahaa Ahlu Sunnah. Caqiidada baadilka ah ee Ibn Taymiyyah waxay saldhig u noqotay kooxda Wahhaabiyada iyo dadka kale ee la-madhabbi ah. Ibn Taymiyyah wuxuu ku soo barbaaray madhabka Xanbaliga taasoo micnaheedu yahay in asal ahaan uu ahaa Sunni. Si kastaba ha ahaatee, markii uu kororsaday cilmigiisa oo uu gaaray darajada fatwada, wuxuu bilaabay inuu ku qanco ra'yigiisa shakhsiga ah, wuxuuna is dul taagay culimada Ahlu Sunnah (raxmatullaahi Tacaala calayhim ajmaaciin). Kordhinta cilmigiisu waxay sababtay inuu bidcoobo. Ma uu sii ahaanin mid ka tirsan madhabka Xanbaliyah, maxaa yeelay ka mid ahaanshaha mid ka mid ah afarta madhab waxay shardi u tahay in qofku yeesho caqiidada Ahlu Sunnah. Qof aan lahayn caqiidada Ahlu Sunnah laguma sheegi karo inuu yahay Hanbali.

La-madhabbiyiintu waxay fursad kasta ka dhax raadiyaan inay xumaan ka sheegaan Muslimiinta Sunniga ah ee masuuliyadda diinta ka haya dalkooda. Waxay adeegsadaan dhammaan noocyada khiyaanooyinka si ay uga hortagaan akhrinta kitaabta Sunniga ah iyo barashada casharrada Ahlu Sunnah. Tusaale ahaan, qof la-madhabbi ah, isagoo magacayga xusay, ayaa yiri, “Door nooc ee ayuu farmashiistaha ama injineerka kiimikada ku lee yahay cilmiga diinta? Waa inuu ku shaqeeyaa qaybtiisa oo aanu ku dhex jirin shaqadeena.” Maxay tahay sheegashada tan? Waa sheegasho jahilnimo iyo doqonimo! Wuxuu u maleynayaa in saynisyahanku aysan aqoon diineed lahayn. Wuxuu ka warqabin xaqiiqda ah in saynisyahannada Muslimiinta ay kormeeraan Awoodda Ilaahay (Sunatu al-Ilahi) daqiiqad walba, waxayna fahmaan Qurxinta Eebbe ee sare oo lagu soo bandhigay waxa ku qoran abuurka. Markay arkaan in makhluuqyada aysan awood u lahayn marka loo eego Awoodda Eebbe ee aan xadidnayn, waxay si joogto ah ugu tasbiixiyaan Eebbe oo waxay arkaan in Eebbe uu ka fogaado dhammaan ceebaha (tanzih). Max Planck, saynisyahan caan ah oo Jarmal ah oo ku takhasusay fiisigiska nukliyeerka, ayaa arrintan si cad uga hadlay shaqadiisa (**Der Strom**). Si kastaba ha ahaatee, jaahilkan la-madhabbi ah, isagoo ku tiirsan waraaq uu ka helay kafir ajnabi ah oo la mid ah naftiisa iyo kursi ay gaalada bixiyeen, iyo malaha isagoo ku raaxaysanaya dhagaxaan dahab ah oo dibedda laga qaybiyey, wuxuu isku maleynayaa inuu leeyahay milkiyad ku saabsan aqoonta diineed. Ilaahay ha hanuuniyo qofkan musiibada ku jira iyo dhammaanteenba. Ilaahayna ha ka illaaliyo dhallinyarada aan waxba galabsan ee tuugada diinta ee isticmaala waraaqo been abuur ah. Aamiin!

Inkastoo aan muddo ka badan 30 sano u adeegsaday qarankeyga xirfadaha farmashiistaha iyo injineernimada kiimikada, sidoo kale waxaan si

joogto ah u baranayay cilmiga diinta, anigoo ku shaqeynayay maalmo iyo habeenno muddo toddoba sano ah. Ugu dambeyntiina, waxaan helay ijazaad (shahaado caddeyneysa aqoonta diinta) oo ka timid caalim Islaami ah oo weyn. Inkasta oo aan si qoto dheer u qiray in aqoontayda sayniska iyo diinta ay tahay mid weyn, haddana waxaan si dhab ah u ogaaday inaan laheyn awoodda buuxda ee aqoontaasi. Fahankaan, waxaan isku dayay inaan noqdo adeege sharfan oo u adeegaya Allahu Tawala. Khatarta ugu weyn iyo walbahaarka iga haystay waxay ahayd inaan is-odhan lahaa, anigoo ku dhacsan shahaadooyinkayga iyo ijazaadayda, inaan noqday khabiir ku saabsan mawduucyadan. Heerka sare ee cabsi aan ka qabay ayaa si cad uga muuqda dhammaan erayadayda. Marna ma isku dayin inaan ku soo bandhigo fikradahayga ama aragtiyadayda kitaabkaan. Badalkeeda, waxaan had iyo jeer u soo bandhigay walaalahayga dhalinyarada qoraallada qiimaha leh ee culimada Ahlu Sunna, kuwaas oo ay dadka fahmay muhiimaddooda u jeclaadeen, anigoo uga tarjumaaya af-Carabi ama Farsi. Waxaa jiray cabsi weyn oo i haystay, waxaana go'aansaday inaan waligeys buug qorin. Laakiin markii aan arkay Hadiska Sharifka ee ku qoran bogga hore ee **As-Sawaiq al-Muhriqa: "Markii fitna ay baahdo, qofkii yaqaan xaqaa waa inuu dadka u sheego. Haddii aysan sidaas samayn, ha ku dhacdo cadhada Allah iyo dadka oo dhan!"** Dhanka kale, markii aan bartay sida ay culimada Ahlu Sunna u ahaayeen kuwa ugu sareeya fahamka diinta iyo awoodda maskaxeed ee aqoonta sayniska ee xilliyadooda, iyo dadaalkooda ay ugu jireen cibaadada iyo taqwada, waxaan dareemay is-hoosaysiin waxaana u arkay aqoontayda mid dhibic yar ah marka loo eego badda aqoonta ee culumadaas weyn. Dhanka kale, markii aan arkay in dadkii piiska ahaa ay aad u yaraanayeen, isla markaana aanay awoodin inay akhriyaan oo fahmaan kitaabta ay qorayaan culimada Ahlu Sunna, iyo in gaalada jahiliyadda ah ee fikirka khaldan ay isku biiriyeen dadka diiniga ah oo ay qoreen kitaab khaldan oo haraad ah, waxaan ka murugooday; khataraha la soo socda ee ku saabsan la'anta naxariista ee ku xusan Hadiska Sharifka ayaa igu xoojiyeen cabsi. Sidoo kale, naxariista ee aan dareemay ee ku aaddan walaalaheyga dhalinyarada ah ayaa igu riixay inaan u adeeggo. Sidaas darteed, waxaan bilaabay inaan turjumayo qaybaha aan ka soo xulay kitaabta culimada Ahlu Sunna. Iyada oo ay jirto boqolaal waraaqo oo bogaadin iyo mahadcelin ah oo aan helay, mararka qaar ayaan la kulmay dhaleeceyn iyo aflagaado ka timaada dadka la-madhabbi. Maadaama aanan shaki ku jirin qalbigayga oo aan ku qanacsanahay daacadnimadayda iyo daacadnimadayda Ilaahay, waxaan sii waday adeeggayga, anigoo isku halleynaya Allahu Tawala iyo raadinaya tawassul nafta barakaysan ee Rasuulka (SCW). Alle ha nagu hanuuniyo dhamaan inaga jidka saxda ah ee uu ka raali yahay! Aamiin.

Sheekh Muhammad Bahit al-Mutii, oo ah culimadii waaweyne ee Xanafiga, oo ka mid ah barayaasha Jaamacadda Al-Azhar ee Masar, wuxuu ku qoray buuggiisa **Tat'hir al-fuad min danisil-ictiqad**: Dhammaan bini-aadamka, nebiyada (calayhimus-salatu was-salam) waxay lahaayeen nafaha ugu sareeya uguna bislaaday. Waxaa laga ilaaliyay khalad, jahli, qaldan, khiyaano, xaasidnimo, cudurdaarsiga, raacista nafsadda, iyo cadhada iyo necebka. Nebiyadu waxay soo sheegeen oo sharxeen waxa IYAGA KUSOO soo dajiyay Allahu Tacaala. Dhammaan waxbarashada diimeed, amarrada iyo mamnuucista ay soo bandhigeen waa sax. Midkoodna ma aha mid qaldan ama burburay. Kadib iyaga, dadka ugu sareeya waxay ahaayeen saxaabada, maadaama ay ku tababareen, ku bislaadeen, kuna nadiifnaayeen saaxiibtinimo nebiyada. Waxay had iyo jeer gudbiyeen oo sharxeen waxa ay ka maqleen nebiyada. Dhammaan waxa ay gudbiyeen sidoo kale waa sax, waxayna ka fog yihiin dhammaan ceebaha la sheegay. Kama aysan khilaafin midba midka kale xaasidnimo ama cudurdaarsin, sidoo kalena ma raacin nafsigooda. "Sharaxaadda ay saxaabada al-Kiram ka bixiyeen aayadaha iyo xadiisyada, iyo sidoo kale isticmaalka ijtihadkooda ee ku saabsan fidinta diinta Allahu Tacaala ee addoomihiisa bini'aadamka, waxay ahayd barako weyn oo uu Allahu Tacaala ku siiyey ummadda nebigeena jecel, Muxammad (calayhis-salam), iyo naxariistiisa uu u muujiyey. Qur'aanka Kariimka ah ayaa caddeynaya in saxaabada al-Kiram ay ki adkaayeen dadka gaalada, balse ay is dhex-geli jireen si naxariis leh iyo jacayl dhexdooda, inay si joogto ah u tukadeen salaadaha, iyo inay ka sugayeen Allahu Tacaala wax walba iyo Jannada. Marka laga hadlayo Ijtihadkooda dhammaan kuwa ku saabsan heshiiska (ijmaca) ayaa sax ahaa. Dhamaantood waxay mudnaayeen inay helaan thawab, maadaama runta ay ahayd mid kaliya.

Dadka ugu sareeya ee ka dambeeya saxaabada Kiramka waxay ahaayeen Muslimiinta kuwaas oo arkay saxaabada isla markaana la saaxiibay, waxaana loo yaqaan **Tabiciin**. Waxay dhammaan cilmiga diinta ka qaateen saxaabada Kiramka. kuwa ugu sareeya ee ka dambeeya Tabicun waxay ahaayeen Muslimiinta kuwaas oo arkay Tabicin oo la saaxiibay, waxaana loo yaqaan **Tabaci-Tabiciin**. Inta u dhaxaysa dadka ku imaanaya qarniyada ka dambeeya ilaa dhamaadka adduunka, kuwa ugu sareeya uguna wanaagsan waa kuwa is waafajiya iyaga, baranaya waxbarashada oo raaca raadi hore. Ka dib dadka diimeed ee ka dambeeyay Salafu salixin, waxaa jiray kuwo caqli badan oo xigmad leh, erayadooda iyo falalkooda ay waafaqsanaayeen cilmiga Rasulullah iyo Salafu salixin, kuwaas oo aysan waligood ka leexan jidkooda ee iimaanka iyo fiqhiga, isla markaana aysan ka gudbin xuduudaha Islaamka, kuwaas oo aysan ka baqayn inay dadka kale u hadlaan si xun oo ku saabsan. Iyagoo raacaya, uma kala go'een jidka saxda ah. Waxay iska

dhega-tireen erayada jahliyaadka. Marka ay raaceen cilmigooda, ma aysan ka bixin afarta madhhab ee imaamyada mujtahiddinta. Muslimiintu waa inay raadiyaan culimada noocaas ah, waydiistaan, oo bartaan wixii aysan aqoon, oo u raacaan dhammaan talooyinkooda arrimaha ay qabtaan, sababtoo ah culimadan waxay yaqaaniin, isla markaana dadka u sheegaan dawooyinka ruuxiga ah, oo ah aqoonta daawaynta nafta. Tani waa waxa Allahu Tacaala uu abuuray si uu u ilaaliyo addoomadiisa bini'aadamka ka midka ah ka xumaansashada iyo in uu ka dhigto inay si joogto ah ugu dhaqmaan si sax ah. Waxay awoodaan inay bogsiiin karaan kuwa naftoodu xanuunsan tahay iyo kuwa fahamkoodu xaddidan yahay.

Wax kasta oo ay culimadan sheegaan, sameeyaan ama aaminsan yihiin waxay waafaqsan yihiin Islaamka. Waxay si sax ah u fahmaan dhammaan arrimaha, waxaana ay si sax ah uga jawaabaan su'aal kasta. Allahu Tacaala wuxuu raali (ku qanacsan, ku faraxsan, ama raalli) wax kasta oo ay sameeyaan. Kuwa doonaya inay gaaraan raalli ahaanshihiisa (rida), Allahu Tacaala wuxuu tusayaa waddooyinka lagu gaari karo raalli ahaanshihiisa. Allahu Tacaala wuxuu badbaadiyaa kuwa leh Imaan oo buuxiya shuruudaha Imaan ka, isagoo ka ilaalinaya cadaadis iyo dhibaatooyin. Wuxuu ka dhigaa inay helaan iftiin ruuxiga ah (nur), nabad iyo farxad. Mar kasta iyo wixii ay sameeyaan, waxay ku jiraan raaxo iyo farxad. Maalinta Qiyaamaha, waxay la joogaan nebiyada, siddiiqiin (kuwa si daacad ah ugu loyal ah Nebiga, kuwa runta sheegaya), shuhadaa' (marti rumeeyey Allah) iyo Muslimiinta saliixiin (kuwa caabuda, ka fogaada dembiyada)."

"Xitaa haddii ay ku noolyihiin qarnigii ugu dambeeyey, haddii dadkaas ee haysta xilalka diimeed aysan raacin hadallada Nebiga (SCW) iyo Asxaabtiisa, haddii erayadooda, ficilladooda, iyo iimaankooda aysan waafaqsaneyn cilmiga iyo dhaqanka ay leeyihiin, haddii ay raacaan nafsadooda iyo fikirkooda gaarka ah, isla markaana ka gudbaan xadka Islaamka, ama haddii ay, iyagoo raacaya cilmigooda, khilaafaan dhinacyada xasaasiga ah ee Islaamka oo ay ka gudbaan xuduudaha afarta madhhab ee ay fahmi waayeen, waxaa lagu xukumi lahaa inay yihiin dad diimeed oo xunxun ah. Allahu Tacaala wuxuu xiray qalbiyadooda; indhahooduna ma arki doonaan jidka saxda ah, dhegahooduna ma maqli doonaan erayga saxda ah. Waxaa jiri doona ciqaab xanuun badan oo ka dhan ah iyaga aakhiro. Allahu Tacaala ma jecla iyaga." Noocaas dadka ah waa mucaaradayaasha nebiyada. Waxay aaminsan yihiin inay ku socdaan jidka saxda ah. Waxay jecel yihiin dhaqankooda, laakiin dhab ahaan, waa raaciyeyaasha Shaydaanka. Kuwa ka mid ah waxaa aad u yar kuwa maskaxda ku soo noqda oo dib ugu laabanaya jidka saxda ah. Wax kasta oo ay sheegaan waxay u muuqdaan kuwo edeb leh, farxad leh ama faa'iido leh, balse dhammaan waxa ay ka fikiraan iyo

waxa ay jecel yihiin waa shar. Waxay khiyaameeyaan dadka caqliga yar oo waxay ku hagaan bidco iyo baadi. Hadalladooda waxay u ekaan karaan kuwo dhalaalaya oo nadiif ah sida barafka, balse marka lagu ifiyo qorraxda runta, si fudud ayay u dhalaalaan oo baaba'aan. Dadkan xun ee haysta jagooyin diimeed, qalbigoodana uu mugdi iyo dabool ku ridey Allahu Tacaala, waxaa lagu magacaabaa **Ahlu Bidca** ama la-madhabbi kuwaas oo sheegta diin, balse aan raacsanayn wax madhhab ah. Rumayntooda iyo ficilladoodu ma waafaqsana Qur'aanka Kariimka, Xadiithka Nebiga (calayhi-salaam), ama ijmaaca Umadda. Iyagoo ka leexday wadadii toosnayd, waxay sidoo kale muslimiinta u jiheeyaan baadi iyo halaag. Cid kasta oo raacda, waxay ku dambayn doontaa Naarta. Waxaa jiray kuwo badan oo baadi ah xilligii Salafu Saalixiin iyo culimadii diinta ee ka dambeeyeyba. Joogitaankooda dhexda muslimiinta waxay la mid tahay jeermis halis ah sida kansar ama gangiriin ku dhacay jirka qayb ka mid ah. Haddii aan qaybtaas la goyn, qaybaha kale ee caafimaadka qaba iyaguna ma badbaadi doonaan. Waxay la mid yihiin dadka qaba cudur faafa. Cid kasta oo la macaamisha ama la xiriirto, waxay la kulmi doontaa dhibaato iyo waxyeello. Waa in laga fogaadaa si looga badbaado khatarta waxyeelladooda.

Mid ka mid ah dadka diinta sheegta ee halista badan ee fasahaadka wata wuxuu ahaa Ibni Taymiyya. Kutubtiisa gaar ahaan kitaabkiisa **Al-Wasita** wuxuu kaga horyimid **ijmaaca Muslimiinta**, wuxuuna ka hor yimid caddeymaha tooska ah ee ku jira Qur'aanka Kariimka ah iyo Axaadiista Shariifka ah, wuxuuna ka leexday dariiqii Salafu Saalixiin. Asagoo raacaya maskaxdiisa aan dhammeysnayn iyo fikirkiisa fasahaadsan, Ibni Taymiyya wuxuu ku dhacay bidco iyo baadi. Inkastoo uu ahaa nin aqoon ballaaran leh, Allahu Tacaala wuxuu ka dhigay aqoontiisii sababta uu ugu dhacay bidco iyo halaag. Wuxuu raacay rabitaankiisa nafsiga ah, wuxuuna isku dayay inuu faafiy fikradihiisa khaldan iyo bidcadiisa magaca runta.

Caalimkii weynaa ee Ibn Xajar al-Makki (raxmatullaahi Tacaala calayh) wuxuu ku qoray kitaabkiisa **Al-Fatawa al-Xadithiyya** sidan: Allahu Tacaala wuxuu Ibni Taymiyya ku riday bidco iyo baadi. Wuxuu ka dhigay mid 'indho la' iyo 'dhago la'. Culimo badan ayaa ka warramay, sidoo kale caddeymo ayay ku muujiyeen in falalkiisa ay fasahaadsanaayeen, hadalladiisuna ay ahaayeen been iyo khalad. Qof kasta oo akhriya kitaabta culimada waaweyn ee Islaamka sida Abul-Xasan as-Subki, wiilkiisa Taj ad-Din as-Subki, Imaam al-Cizz ibni Jamaac, iyo cid kasta oo fahamsan qoraallada iyo hadallada ay culimada Shaaficiyadda, Maalikiyadda iyo Xanafiyadda ee waqtigiisa la nool ku difaaceen Islaamka iyo ka hor yimid fikirkiisa, wuu arki doonaa si cad in xaqa aanu annagu ku sugannahay.

"Ibn Taymiyya wuxuu aflagaadeeyay, wuxuuna si xun uga hadlay culimada tasawwufka. Intaa kaliya kuma uusan ekaanin, balse wuxuu weerar ku qaaday Sayid Cumar iyo Sayid Cali labadooda oo ah tiirarka ugu waaweyn ee Islaamka. Hadalladiisu way ka baxeen xadka edebta iyo xushmada, isagoo xitaa fallaadhihiisa ku ganay 'buuraha dhaadheer' [dadka la maamuuso ee caan baxay]. Wuxuu culimada ahlu-sunnada u bixiyay magacyo sida ahlu bidco, gaal-doon iyo jaahiliin."

Wuxuu yiri, "Fikradaha qalloocan ee faylasuufyiinta Giriigga kuwaasoo ka hor imaanaya Islaamka ayaa lagu dhex daray kitaabta awliyada tasawwufka," wuxuuna isku dayay inuu taas ku caddeeyo fikirro khaldan oo bidco ah. Dhalinyarada Muslimiinta ah ee aan xaqiiqada aqoon waxaa dhici karta in ay marin habaabiyaan qoraalladiisa xamaasadda iyo khiyaanada leh. Tusaale ahaan, wuxuu qoray:

"Dadkii ka tirsanaa tasawwufka waxay yiraahdeen: 'Waxaan aragnaa **al-Lawxul Maxfuud**, kaasoo ay faylasuufyada sida Ibni Siinaa ugu yeeraan **an-nafs al-falakiyya**.' Waxay kaloo sheegaan in nafta aadmigu marka ay kaamil noqoto, ay midoobeyso an-nafs al-falakiyya ama **al-caql al-faacal**, xilliyada miyirka ama hurdada. Markay naftu midoowdo midkood kuwaas oo ah waxyaabaha sababa dhacdooyinka ka jira adduunka waxay awood u yeelataa in ay ogaato wixii ku jira. Arrimahan ma ahayn kuwo ay sheegeen faylasuufyiintii Giriigga hore, balse waxaa yiri faylasuufyo dambe sida Ibn Siinaa iyo kuwo la mid ah." Sidoo kale, Imaam Abuu Xaamid Al-Gazaali, Muxyiddiin Ibn Al-Carabi, iyo faylasuufkii reer Andalus ee la oran jiray Qutb ad-Diin Muxammad Ibni Sabiin ayaa sheegay hadallo la mid ah kuwaas. Hadalladan waxay asal ahaan ka yimaadeen falsafadda, mana aha wax sal ku leh shareecada Islaamka. Arrimahaas darteed bay uga leexdeen jidkii saxda ahaa. Waxay galeen dariiqii mulxidiinta, sida kooxaha mulxidiinta ah ee loo yaqaan Shiicada, Ismaaciiliyada, Qaraamiidha, iyo Baatiniyada. Waxay ka tageen jidkii toosnaa ee ay ku sugnaayeen culimada Ahlu Sunna, culimada Xadiiska, iyo dadka Sunniyiinta ah ee tasawwufka ku dhaqma sida Fudayl ibn Ciyaad. Hal dhinac ayay ku mashquuleen falsafadda, dhinaca kalena waxay la dagaallameen kooxo kale sida Muctazilada iyo Karaamiyada. Dadkii tasawwufka waxaa loo kala saaraa saddex kooxood: Kooxda koowaad waa kuwa si adag ugu dhagan Xadiiska iyo Sunnada; Kooxda labaad waa ahlu bidco sida Karaamiyada; Kooxda saddexaad waa kuwa raacsan kitaabta **Ikhwan as-Safa** iyo erayada Abuu al-Xayyaan. Ibni al-Carabi, Ibn Sabin, iyo kuwa la midka ah waxayna qaateen hadallada faylasuufyada, iyagoo u soo bandhigay sidii hadallo ay yahiin dadka tasawwufka. Kitaabka Ibn Siinaa ee **Akhir al-Ishaarat ala Maqamil-‘Carifin** waxa ku jira hadallo badan oo la mid ah kuwaas. Sidoo kale, Al-

Imaam al-Gazaali wuxuu bugaagtiisa ku sheegay fikrado la mid ah kuwaas, sida **Al-Kitaab al-Madnun** iyo **Mishkat al-Anwaar**. Saaxiibkiis Abuu Bakr Ibni al-Carabi ayaa isku dayay inuu badbaadiyo isaga, isagoo uga digay inuu ku mashquulsanaa falsafadda, laakiin digniintiisa way fashilintay. Dhanka kale, Al-Imaam al-Gazaali wuxuu sheegay in faylasuufyadu yihiin gaalo. Marka uu noloshiisa ku dhawaaday dhamaad, wuxuu akhriyay **Saxix al-Bukhari**, waxaana la sheegay in akhrintaas ay sababtay inuu ka tanaasulo fikradaha qaar ee uu horay u qoray. Qaar kalena waxay sheegeen in hadalladaas loo qoray Al-Imaam al-Gazaali si loo xumeeyo sumcaddiisa. Waxaa jira warar kala duwan oo ku saabsan Al-Imaam al-Gazaali arrintan. Muxammad Mazari, oo ahaa cilmi-yaqaan Maalikiy ah oo ka baratay Sicily, Turtushi, oo ahaa cilmi-yaqaan Andalusiyiin ah, Ibn al-Jawzi, Ibn Uqayl, iyo qaar kale ayaa ka hadlay arrintan.

Hadallada kor ku xusan ee Ibn Taymiyya waxay si cad u muujinayaan fikirkiisa xun ee ku saabsan culimada Ahlu Sunna. Sidoo kale, wuxuu si xun uga hadlay qaar ka mid ah Saxabada Kiram Ka ee ugu waaweyn. Wuxuu si khaldan u soo bandhigay inta badan culimada Ahlu Sunna isagoo ku tilmaamay inay yihiin khaarijiyyiin. Dhanka kale, isagoo si xun u aflagaaday wali weyn iyo qutb al-carifin sheekh Abul-xasan ash-Shadhili ee ku saabsan kitaabkiisa **Xizb al-Kabir** iyo **Xizb al-Bakhr**, isla markaana si edeb-darro ah u aflagaaday madaxda tasawwuf sida Muxyiddin Ibn al-Carabi, Cumar ibn al-Farid, Ibn Sabin, iyo Xallaj Xusain ibn Mansur, culimadii waqtigiisa ayaa isku raacay inay ku dhawaaqaan inuu yahay dembiile iyo khaariji. Waxaa sidoo kale jiray kuwa soo saaray fatwooyin sheegayay inuu yahay gaal.¹ Warqad loo qoray Ibn Taymiyya sanadkii 1305/705 ayaa lagu yiri.

Walaalkeyga Muslim-ka ahow, kaasoo naftiisa u aragta inay tahay cilmi-yaqaan weyn iyo imaam waqtigan! Waxaan kugu amaanay awoodaas Allah darteed. Waxaan ka xumahay culimada ka soo horjeeday adiga, laakiin markii aan maqlay erayadaada aan ku habooneyn, ayaan kusoo wareeray. Ma qof caqli badan baa ka shakiya in habeenku bilaabmo markii qoraxdu dhaco? Waxaad sheegtay inaad ku jirto jidkii saxda ahaa iyo inaad samaynayso **al-amru bil-macruuf wan-nahyi canil-munkar**. Allahu Tacaala waa uu ogyahay ujeeddadaada iyo niyaddaada, balse ikhlaaskaaga waxaa laga fahmi karaa camalladaada. Camalladaada ayaa muujiyay waxa ka dambeeya erayadaada. Waxaad ku jahwareertay dadka ku dhaqmay nafsiyadooda iyo

¹ Culimada Islaamka ee weyn Cabd al-Gani an-Nablusi wuxuu magacyada kuwa sare ee tasawwufka ku qoray bogagga 363aad iyo 373aad ee kitaabkiisa **Al-Xadiqat an-nadiyya**, wuxuuna ku daray in mid kasta oo iyaga ka mid ah uu ahaa wali, dadka iyaga ceebeynayaana ay ahaayeen kuwo jaahil ah oo aan ogeyn.

kuwa aan lagu kalsoonaan karin erayadooda, adigoo kaliya xumeynaya dadka nool ee waqtigaaga, balse sidoo kale waxaad dadka dhintay Ku sheektay inay yihiin gaal. Adigoo aan ku qanacsanayn weerarka aad ku qaaday imaamyadii Salaf as-salixin, waxaad beenisay Saxabada Kiramka, gaar ahaan kuwa ugu weyn. Miyaad qiyaasi kartaa xaaladdaada marka dadkaas weyn ay dalbadaan xuquuqooda maalinta Qiyaamaha? Xilliga Khudbadda (al-minbar) ee masaajidka Jamic al-jabal ee magaalada Salixiyya, waxaad sheegtay in sayidina Cumar (radiy- Allahu Tacala canh) uu ku hadlay erayo khalidan iyo musibooyin. Waa maxay musibooyinkaas? Musibooyin noocaa ah ayaa aad ka maqashay Salaf as-salixin? Waxaad leedahay in sayidina Cali (radiy-Allahu Tacala canh) uu lahaa in ka badan 300 khalad. Haddii ay run tahay in sayidina Cali uu lahaa khaladaad intaas le'eg, ma haysid miyaa hal eray sax ah? Hadda waxaan bilaabay inaan kasoo horjeedto adiga. Waxaan isku dayi doonaa inaan muslimiinta ka ilaaliyo xumaantaada, waayo waxaad ka gudubtay xadka. Tuurtaada wuxuu taabanayaa dadka nool iyo kuwa dhintayba. Muminiinta waa inay ka fogaadaan sharkaaga.

Taj ad-Din as-Subki wuxuu soo sheegay arrimaha uu Ibni Taymiyya ku khilaafay Salaf as-salixin sida soo socota:

1. Wuxuu yiri: "Talaq (furriinka) ee Islaamka ma dhaco [waxaa noqday mid aan sax ahayn]; waxaa lagama maarmaan ah in la bixiyo magdhawga cafiska (kaffara), taas oo ah lacag la bixiyo si loo baabi'yo furriinka." Ma jiro sheikh Islaami ah oo ka horreeyay isaga oo yiri in kaffara la bixiyo.

2. Wuxuu yiri: "Talaqa oo loo sheegay haweenay xilligeeda caadada waa mid aan sax ahayn."

3. Wuxuu yiri: "Qada' (qabashada salaad laga tagay iyadoo si ogaal ah loo seegay) kadib waqtigeeda ma aha waajib oo lama qaleenaayo."

4. Wuxuu yiri: "Waa caadi (banaan tagay) haweenayda xilligeeda caadada (xaid) inay sameyso tawaf (wareegga Kacbada ee Makkah). Waajib kuma ah inay bixiso kaffara."

5. Wuxuu yiri: "Talaq haddii la sheegay saddex jeer weli waxay ahaanaysaa talaq hal mar ah." Laakiin sanado badan ka hor ayuu muujiyay ra'yi ka soo horjeeda oggolaanshaha guud ee Muslimiinta (ijmaca al-Muslimin).

6. Wuxuu yiri: "Canshuuraha aan waafaqsanayn Islaamka waa xalaal kuwa doonaya inay qaataan."

7. Wuxuu yiri: "Canshuuraha laga qaado ganacsatada waxay u dhigantaa sida zakat, xitaa haddii aan loogu talagelin zakat."

8. Wuxuu yiri: "Biyaha ma noqonayaan kuwo wasakhaysan (najaaso) marka jiir ama nooc kale oo xayawaan ah uu ku dhinto."
9. Wuxuu yiri: "Waa caadi in qof junub ah (oo u baahan gusl) inuu sameeyo salaado naafila ah oo aan ahayn waajib, iyada oo aan qaadan gusl habeenkii."
10. Wuxuu yiri: "Shuruudaha uu waqif sadaqa jaari ah (qof u deeqay hanti hay'ad) sheegay looma tixgeliya."
11. Wuxuu yiri: "Qofka ka soo horjeeda oggolaanshaha guud ee Muslimiinta (ijmaca al-umma) ma noqonayo kafir ama dembiile."
12. Wuxuu yiri: "Allahu Tacaala waa maxall-i hawadith (meel uu ka dhaco dhacdooyin isbedbedel) waxuuna ka samaysan Yahya qaybo (particles)."
13. Wuxuu yiri: "Qur'aanka Kariimka wuxuu ku jiraa Dhat (Jidhka, Xaqiiqada) ee Allahu Tacaala."
14. Wuxuu yiri: "Caalamka, oo dhammaan makhluuqyada ka mid ah, waa abadiyey hore ok waligood wey jireen lama abuurin, iyaga oo leh noocooda."
15. Wuxuu yiri: "Allahu Tacala waa qasab inuu abuuro waxyaaba wanaagsan."
16. Wuxuu yiri: "Allahu Tacala wuxuu leeyahay jidh iyo jiha; Wuxuu beddelaa meelihiisa uu joogo."
17. Wuxuu yiri: "Jahannama ma aha mid abadi ah; waxay dhammaan doontaa ugu dambeyntii."
18. Wuxuu diiday xaqiiqda ah in nebiyadu yihiin kuwo aan dambi laheyn (macsuumiin).
19. Wuxuu yiri: "Rasuulullaah (nabadgelyo iyo naxariis korkiisa ha ahaato) kama duwana dadka kale. Ma bannaana in lagu baryo Ilaahay isagoo loo marayo shafcadda Rasuulka."
20. Wuxuu sidoo kale yiri: "Qofka u safra magaalada Madiina iyadoo uu niyeysan yahay in uu booqdo Rasuulullaah (Scw), wuu dembaabay."
21. Wuxuu intaas ku daray: "Waa xaaraan in magaaladaas loo tago si shafcaddiisa loo dalbado."
22. Wuxuu kaloo yiri: "Tawreed iyo Injiil laguma darin wax isbeddel ah oo la xiriira erayadooda, balse waxaa laga beddelay oo keliya macnahooda."
- Qaar ka mid ah culimada waxay sheegeen in inta badan hadallada sare ku xusan aanay ka imaan Ibnu Taymiya, hase yeeshee ma jirto cid diidday inuu si cad u yiri Allahu Subxaanahu Watacaalaa wuxuu leeyahay jihoyin

(jihada uu u jeedo), isla markaana uu ka samaysan yahay qayb qayb (jismi). Si kastaba ha ahaatee, waxaa si guud loo oggol yahay in cilmigiisu, weynaantiisu iyo diintiisa ay ahaayeen kuwo aad u sarreeya. Qof leh fiqhi, cilmi, caddaalad iyo garasho waa in uu marka hore si qoto dheer u baaro arrin, ka dibna uu go'aan ka gaaro isagoo ku dhaqmaya taxaddar iyo xikmad. Gaar ahaan, xukunka lagu ridayo Muslim sida in lagu tilmaamo gaalnimo, riddona ama bidco ama lagu xukumo dil, waxay u baahan tahay baaritaan aad u xeel dheer iyo feejignaan sare.

Maanta waxaa noqotay arrin caan ah in lagu daydo Ibn Taymiyya. Qaarkood waxay difaacaan qoraalladiisa bidcada ah, waxayna faafiyaan buugaagtiisa, gaar ahaan buugga **Al-Wasita**. Buuggan laga bilaabo bilow ilaa dhammaad, wuxuu ka buuxaa fikirro khilaafsan Qur'aanka Kariimka ah, Xadiiska Nabiga (calayhi-salaam), iyo ijmaaca Muslimiinta. Wuxuu akhristayaasha ku beeraa fitno weyn iyo kala qaybsanaan, wuxuuna abuurayaa colaad walaalaha dhexdooda ah. Wahhaabiyada ku sugan Hindiya iyo dadka jaahiliinta ah ee haysta jagooyin diimeed balse galay dabinkooda waddamada kale ee Muslimka ah, waxay Ibni Taymiyya ka dhigteen astaan u taagan kooxdooda. Waxay siiyeen magacyo sida "Ijtihadle Weyn" iyo "Sheekh al-Islaam." Waxay ku dhagan yihiin fikirradiisa bidcada ah iyo qoraalladiisa fasahaadka ah, iyaga oo sheegaya in ay diinta ku difaacayaan, balse dhab ahaantii been ka sheegayaan diinta. Si loo joojiyo qulqulkan argagaxa leh ee keena kala-jab Muslimiinta dhexdooda isla markaana gudaha kaga burburiya Islaamka, waa in aan akhriinaa kutubta qiimaha leh ee ay qoreen culimada Ahlu Sunnah kuwaas oo si cad oo qoran ugu beeninaya uguna celinaya (ninkan) dukumiintiyo la hubo. Qeyb kamid qoraalladaas qiimaha leh waxaa kamid ah kitaabka **Shifaa' as-Siqam fii Ziyaarati Khayr al-Anaam**, oo uu qoray imaamka weyn, caalimka cilmi-baadha qotoda dheer ahaa Taqiyu ad-Diin as-Subki (raxmatullaahi Calayh). Kitaabkani wuxuu si cilmi iyo caddeymo leh u burinayaa fikradaha bidcadaysan ee Ibn Taymiyah, wuxuu dabargooyin ku sameeyaa kooxdiiisa, wuxuuna muujinayaa madax-adaygga iyo afkaaraha qalloocan ee uu ku dhegganaa. Sidoo kale, wuxuu xannibaa fiditaanka ujeedooyinkiisa shar leh iyo caqiidooyinkiisa khalidan.